

The Project Gutenberg eBook of Enoni: muistoja Napoleonin ajoilta, by Arthur Conan Doyle

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Enoni: muistoja Napoleonin ajoilta

Author: Arthur Conan Doyle

Release date: December 4, 2004 [EBook #14254]

Most recently updated: December 18, 2020

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ENONI: MUISTOJA NAPOLEONIN AJOILTA ***

Produced by Matti Järvinen and Distributed Proofreaders Europe.

ENONI.

MUISTOJA NAPOLEONIN AJOILTA.

Kirjoittanut

A. Conan Doyle.

Suomennos.

Ensimmäisen kerran julkaissut
Kustannusosakeyhtiö Otava 1898.

ENSIMMÄINEN LUKU.

Ranskan rannikko.

Olin lukenut enoni kirjeen jo sataankin kertaan, niin että muistin sen ulkoa. Vaan sittenkin otin sen taskustani ja, istuessani laivan laitamalla, luin sen uteliaana, aivan kuin olisin ensi kertaa sen avannut. Käsiala oli varovaista ja kulmikasta, niin kuin sopikin odottaa mieheltä, joka on alkanut uransa maaseutuasianajajana, ja kirje oli osotettu: "Louis de Laval, seuraa William Hargreaves'in postia Viheriän metsästäjän ravintolaan Ashfordissa, Kentissä". Ravintolan isäntä sai usein lähetyksiä, tullaamatonta ranskalaista konjakkia Normandian rannikolta, ja kirje oli tullut samaa tietä.

"Rakas Louis", niin kuului kirje, "nyt kun isäsi on kuollut ja sinä olet yksiksesi maailmassa, olen vakuutettu, että sinä et enään tahdo pitkittää riitaa, joka on ollut suvun molempien puolien välillä. Vallankumouksen aikana sinun isäsi liittyi kuninkaan ja minä kansan puolueeseen, ja seurauksena oli, kuten sinä tiedät, että hänen täytyi paeta maasta, ja Grosboisin maatila joutui minun haltuuni. Tosin on hyvin ankaraa osallesi, että sinun asemasi on erilainen kuin esi-isiesi, vaan olen varma, että sinulle on mieluisempaa, että maatila on Bernac'in suvun jäsenen hallussa kuin jonkun vieraan käsissä. Enosi ainakin on sinua kohteleva aina kunnioituksella ja suosiolla.

Ja nyt minulla on sinulle annettavana neuvo. Sinä tiedät, että minä aina olen ollut tasavaltalainen, vaan olen huomannut, että turhaa on taistella kohtaloa vastaan ja että Napoleonin valta on niin suuri, ettei sitä voi kukistaa. Asiain näin ollen olen koettanut palvella häntä, sillä parasta on ulvoa susien kanssa. Minä olen ollut tilaisuudessa tekemään niin paljon hyvää, että voin häneltä tahtoa mitä hyvänsä palkinnoksi. Hän on nyt, niin kuin luultavasti tiedät, Boulognessa, muutamia penikulmia Grosbois'ista. Jos palaat kotimaahan heti, niin hän varmaankin enosi ansioitten takia unehuttaa isäsi vihollisuudet. Nimesi tosin vielä on valtakunnan kirottujen listalla, vaan minulla on vaikutusta keisariin, joten se asia saadaan selvitettyksi. Tule siis minun luokseni, tule heti, ja tule luottamuksella.

Enosi *C. Bernac*."

Sellainen oli kirje, vaan sen kuori minua oli enin kummastuttanut. Se oli kummastakin päästä sulettu punaisella vahasinettillä, ja enoni oli nähtävästi käyttänyt peukaloansa sinettinä. Vahassa näkyi karkean nahan juovat. Ja toisessa sinetissä oli englanninkielellä kaksi sanaa; "Elä tule!" Se oli siihen kaikella kiireellä kirjoitettu, ja mahdotonta oli päättää oliko käsiala miehen vai naisen, vaan siinä se oli silmäini edessä, tämä kutsumukseen liitetty onnettomuutta ennustava lisäys.

"Elä tule!" Olikohan minun enoni tehnyt tuon lisäyksen jonkun äkillisen muutoksen ilmestyessä hänen suunnitelmaansa? Ei ollut luultavaa, sillä minkä vuoksi hän siinä tapauksessa olisi ollenkaan lähettänyt kirjettä? Vai oliko sen kirjoittanut joku toinen, joka tahtoi minua varottaa noudattamasta tätä kutsua? Kirje oli ranskan-, vaan varotus englanninkielellä. Olikohan varotus lisätty Englannissa? Vaan sinetit olivat rikkomattomat, ja miten kukaan Englannissa voi tietää kirjeen sisältöä?

Istuessani siinä laivan laitamalla ja suuren purjeen tohistessa pääni päällä, mietin kaikkea, mitä olin kuullut tästä enostani. Isäni, joka kuului Ranskan vanhimpaan ja mahtavimpaan sukuun, oli nainut äitini hänen kauneutensa ja avujensa vuoksi, hänen arvostaan välittämättä. Eikä äiti koskaan ollut antanut vähintäkään aihetta isälle katumaan naimistaan, vaan tämä äitini veli, asian-ajaja, oli joutunut isän epäsuosioon matelevan nöyryytensä takia, jota hän osotti isälle onnen päivinä, ja myrkyllisen vihollisuutensa takia, jota hän osotti onnettomuuden isää kohdatessa. Hän oli kiihottanut talonpoikia, kunnes vanhempaini täytyi paeta maasta ja sitten hän oli auttanut Robespierre'ä hurjimmassa vallattomuuden töissä ja palkinnoksi saanut Grosbois'in linnan ja maatilan, joka oli meidän omaisuutemme. Nyt näkyi hänen kirjeestään, että Ranskan uusi keisarikin suosi häntä, vaan minkä vuoksi hän suosi tällaista miestä ja mitä palveluksia minun tasavaltalaismielinen enoni voi keisarille tehdä, oli kysymys, josta en voinut luoda itselleni minkäänlaisia mielipiteitä.

Nyt kysytään ehkä minulta, minkä vuoksi minä noudatin sellaisen miehen kutsua — sellaisen miehen, jonka isäni oli leimannut anastajaksi ja kavaltajaksi. Vaan seikka oli se, että me nuoremman sukupolven jäsenet olimme hyvin väsyneet jatkamaan vanhempain katkeria riitoja. Vanhempain maanpakolaisten mielestä oli ajankello pysähtynyt 1792, ja sen ajan rakkaus ja viha oli ainiaaksi syöpyntä heidän sieluunsa tulikasteessa, jonka he olivat saaneet. Vaan me, jotka olimme kasvaneet vieraalla maalla, ymmärsimme, että maailma oli kulkenut edelleen ja uusia teitä oli avautunut. Me olimme taipuisia unehuttamaan edellisen sukupolven riidat. Ranska ei enään meistä ollut sankylottien ja gilottinin verinen maa, vaan sodan mahtava kuningatar, joka voitti kaikki, vaan jota vielä kovasti ahdistettiin, niin että sen hajalla olevat pojat kuulivat yhtämittaa kaikuvan korvissaan sen huudon: aseisiin! Ja tämä huuto minua houkutteli kanavan poikki.

Jo kauan oli sydämeni halu palanut maahani sen taistelujen aikana, vaan isäni eläissä en sitä uskaltanut sanoa, sillä hän, joka oli palvellut Condéta ja taistellut Quiberonin luona, olisi pitänyt sitä mitä mustimpana kavaluutena. Vaan hänen kuoltuaan ei minua mikään estänyt lähtemästä maahani, jossa olin syntynyt, ja haluni oli sitä polttavampi, kun Eugénie — joka nyt on ollut kolmenkymmenen vuoden ajan vaimonani — oli täydellisesti samaa mieltä kuin minä. Hänen vanhempansa olivat Choiseulsuvun sivuhaarasta, ja heidän ennakkoluulonsa olivat vielä ankarammat kuin minun isäni. He

eivät voineet aavistaakaan, mitä liikkui heidän lastensa mielessä. Monet kerrat, kun he salissa surivat Ranskan voittoja, me puutarhassa hypimme ja tanssimme iloissamme. Alastoman tiilirakennuksen kulmassa oli pieni akkuna aivan laakeripensaitten peitossa, ja siellä me tavallisesti tapausimme illoin, ja me olimme kahta vertaa rakastuneempia, kun me olimme niin kovin erillaisia kuin ympäristömme. Minä kerroin hänelle kunnianhimoiset aikeeni, ja hän kiihotti minua innostuksellaan. Ja niin oli kaikki valmiina kun aika tuli.

Vaan vielä oli muitakin syitä lähtööni kuin isäni, kuolema ja tämä enoni kirje. Minä en voinut enää olla Ashford'issa. Minun täytyy tunnustaa, että englantilaiset olivat hyvin jalomielisiä isäntiä ranskalaisille maanpakolaisille. Jok'ainoa meistä vei ystävällisiä muistoja maasta ja kansasta. Vaan joka maassa on vallattomia ja suupalttoja, ja hiljaisessa ja uneliaassa Ashford'issakin oli niitä meille kiusaksi asti. Oli muuan nuori herra, Farley nimeltään, joka oli kaupungissa tunnettu tappelijaksi ja riitapukariksi. Aina kun hän jonkun meistä tapasi, oli hänellä solvaava sana, ei ainoastaan nykyisestä Ranskan hallituksesta, vaan itse ranskalaisistakin. Meidän sen vuoksi täytyi usein olla kuuroja hänen seurassaan, vaan lopultakin hänen käytöksensä alkoi olla niin sietämätöntä, jotta päätin hänelle antaa pienen ojennuksen. Eräänä iltana oli meitä suuri joukko Vihreäin metsästäjäin kahvilassa, ja hän, jo muutenkin ilkeäsisunen, vaan lisäksi humalassa, syyti häväistyksiä Ranskaa vasten, ja lakkaamatta hän silmäpuolella katseli minua, että minkä vaikutuksen se tekee minuun.

"Herra de Laval", huuti hän ja löi röyhkeästi minua olkapäälle, "tässä malja juodaksenne! Se on Nelsonin käsivarren kunniaksi, joka kukistaa Ranskan".

Hän seisoi ja katseli minua, juonko maljan.

"Hyvä herra", sanoin, "minä juon esittämänne maljan, jos te vuorostanne juotte minun esittämäni".

"Olkoon menneeksi!" sanoi hän ja me joimme.

"No, monsieur, esittäkäähän nyt maljanne", sanoi hän.

"Täyttäkäähän lasinne", sanoin.

"Nyt se on täynnä".

"No hyvä, me juomme sen kanuunanluodin maljan, joka sieppasi sen käsivarren!"

Samassa silmänräpäyksessä lensi kasvoilleni lasillinen portviiniä, ja tunnin kuluessa oli toimeen pantu kaksintaistelu. Minä ammuin hänen olkapäänsä läpi, ja samana iltana kun tulin pienen akkunan luo riipi Eugenie muutamia laakerinlehtiä ja pani ne tukkaani.

Ei ollut mitään lakeja kaksintaistelusta, vaan asemani kaupungissa tuli ahtaalle, ja se kaiken muun lisäksi selittää, minkä vuoksi hyväksyin enoni kutsun, vaikka kirjeen kuoressa olikin tuo omituinen lisäys. Jos hänellä tosiaankin on vaikutusta keisariin, niin että voi saada poistetuksi valtion kirouksen nimestämme, niin viimeinen muuri, joka minut erotti maastani, on siten purettu.

Minä istuin koko ajan laivan laitamalla ja mietiskelin asemaani, mitä toiveita minulla oli. Heräsin ajatuksistani vasta kun englantilainen laivuri laski raskaan kätensä olkapäälleni.

"Kas niin, nuori herra", sanoi hän, "nyt on aika astua veneeseen".

Minä en suosi ylimysvaltaisten valtiollisia mielipiteitä, vaan aina on minussa säilynyt heidän tunteensa persoonallisesta arvokkaisuudesta. Minä varovasti poistin olaltani hänen likaisen kätensä ja huomautin, että olimme vielä kaukana rannalta.

"No niin, te voitte tehdä, miten vain haluatte", sanoi hän tuimasti, "minä en laske lähemmäksi maata, niin että voitte mennä nyt maihin joko veneellä tai uimalla, miten vaan haluttaa".

Turhaan huomautin, että hän oli saanut täyden maksun.

"No, se maksu ei isosti lihota", vastasi hän. "Alas purje, Jim, ja käännä tuuleen! Kas niin, nuori herra, nyt voitte kavuta laidan yli tai palata takaisin Doveriin, vaan Arbiggiaa en vie köyden pituuttakaan lähemmäksi Ambleteusen karia, kun myrsky nousee lounaasta."

"Siinä tapauksessa menen veneeseen", sanoin.

"Sen varaan voitte henkenne heittääkin", vastasi hän nauraen niin kiusottavasti, jotta käännyin häneen vähän kurittaakseni häntä. Vaan tuollaisia ihmisiä vastaan on ihan avuton, sillä tietysti ei voi koskaan päästä oikein vakavasti niihin käsiksi, ja jos käyttää keppiä, niin niillä on se paha tapa, että ne tappelevat nyrkeillä, ja siinä ne aina ovat voiton puolella. Markkiisi de Chamfort kertoi minulle, että kun hän maanpakolaisuuden alkuaikana tuli ensi kerran Suttoniin, niin hän pääsi yhdestä hampaastaan

kurittaessaan muuatta vallatonta talonpoikaa. Minä sen vuoksi pakosta olin hyvin jalomielinen, kohautin olkapäitäni ja astuin laidan yli veneeseen. Myttyni viskattiin jälkeeni — ajatelkaa de Lavalin suvun viimeisellä jälkeläisellä ei ollut sen enempää matkakapineita kuin yksi ainoa mytty! — ja kaksi merimiestä työnsi veneen laivan kylestä ja soui pitkillä vedoilla matalalle rannikolle.

Oli tulossa myrskyinen yö, sillä musta pilvi, joka oli peittänyt laskevan auringon, oli nyt hajautunut ja repeillyt sekä ottanut valtaansa melkein enemmän kuin kolmannen osan taivasta. Sen toinen laita oli vähän ylhäällä taivaan rannasta, ja laskevan auringon purppurahehku paistoi halkeamasta, niin että se oli ihan kuin suuri tulipalo ja ääretön määrä savua. Lyijynharmaan meren poikki oli punainen, aaltoileva valovyö ja keskellä tätä valovyötä keinui pieni musta laiva ylös ja alas. Merimiehet katselivat lakkaamatta taivasta ja silmäisivät sitten selkensä taakse maalle, ja minua pelotti, että he voivat milloin hyvänsä kääntyä takaisin peläten myrskyn puhkeamista. Minä kävin hyvin levottomaksi, kun he joka aironvedon perästä silmäivät taivaalle, ja kääntäkseni heidän huomionsa lähestyvistä myrskystä kysyin heiltä, mitä tulia nuo olivat, jotka hämärän läpi rupesivat näkymään meidän molemmin puolin.

"Pohjoisessa on Boulogne ja etelässä Etaples", sanoi toinen merimies juhlallisesti.

Boulogne! Etaples! Mitä muistoja herättivätkään nämät nimet minussa! Boulogneen me minun poikana ollessamme olimme aina kesäisin menneet kylpemään. Muistin miten minä piennä ressuna astelin isäni vierellä, kun hän oli kävelemässä rannalla ja ihmettelin, minkä vuoksi jokainen kalastaja otti lakin päästään, kun me lähestyimme. Ja Etaples taas, niin sieltä olimme paenneet Englantiin; väki syöksyi meidän jälessämme laiturille, ja minä autoin isääni heikolla äänelläni, kun hän karjui niille ja käski heidän väistyä, sillä äitini polveen oli sattunut kivi, ja me kaikki olimme säikähdyksissämme ja katkeroittuneita. Ja tässä nyt olivat nämät minun lapsuuteni paikat, loistaen toinen pohjoisessa, toinen etelässä, ja niiden välillä, korkeintaan kymmenen englannin penikulman päässä, synkässä pimeässä oli minun oma linnani, oma maatilani Grosbois, jossa esi-isäni olivat eläneet ja kuolleet jo kauan sitä ennen kuin meikäläiset olivat Wilhelmi herttuan kanssa menneet valloittamaan mahtavan saaren toisella puolen Kanavan. Minä terotin katseeni pimeässä aivan kuin kuvitellen, että linnantornien huiput jo näkyvät.

"Niin", sanoi toinen merimies, "tämä on pitkä asumaton ranta, ja minä olen monta tuollaista junkkaria kuin te, auttanut maalle täällä."

"Keneksi minua sitten arvelette?" kysyin.

"Hm, sehän ei minuun kuulu, sir," vastasi hän. "Niitä on sellaisia toimia, joista on parasta olla puhumatta."

"Luuletteko minua salaliittolaiseksi?"

"Niin, itse sanotte ... me jumaliste olemme sellaisiin tottuneet."

"Kunniasanallani vakuutan, että en ole salaliittolainen."

"Karannut vanki sitte?"

"En sekään."

Mies kumartui eteenpäin airoonsa nojaten, ja siinä hämärässä näin, että hänen kasvoillaan oli omituinen epäilevä ilme.

"Taidatte sitten olla muuan Boney'n vakooja..." huudahti hän.

"Minä! Vakoojako!"

Ääneni jo vakuutti hänelle.

"Hm, sitten en jumaliste tiedä, mikä olette miehiänne", sanoi hän. "Vaan jos olisitte ollut vakooja, niin en olisi kättäni liikuttanut saattaakseni teitä maalle, vaikka laivuri olisi mitä sanonut."

"Mutta minä en voi puolellakaan sanalla moittia Boney'ta", sanoi toinen merimies karkealla bassoäänellä. "Hän on kelpo mies merimiesraukkoja kohtaan."

Minua hämmästytti kuulla hänen sillä tavoin puhuvan, sillä Englannissa oli mieliala Ranskan uutta keisaria kohtaan hyvin katkera, vaan miehen puheesta sain pian selityksen; miehellä oli, niin kuin hänen puheestaan sitten selvisi, omat syynsä.

"Boney'ta meidän on kiittäminen siitä, että merimies voi kulettaa kotia kahvi- ja sokerivähäsensä ja maasta kulettaa silkkinsä ja konjakkinsa", sanoi hän. "Kauppiaalla on ollut aikansa, nyt on merimiehen vuoro."

Minä nyt muistin, että Buonaparten persoona oli hyvin suosittu salakuljettajain keskuudessa, joka olikin luonnollista, kun hän oli saattanut kaiken kaupan Kanavassa heidän käsiinsä. Merimies soui edelleen vasemmalla kädellä, vaan oikealla hän viittasi yli värikkäiden tanssivien aaltojen.

"Tuolla on itse Boney", sanoi hän.

Te, jotka elätte rauhallisempina aikoina, ette voi käsittää sitä väristystä, joka meni ruumiini läpi nämät sanat kuullessani. Siitä oli ainoastaan kymmenen vuotta, kun ensi kerran olimme kuulleet puhuttavan tästä miehestä, jolla oli omituinen italialainen nimi — ajatelkaa, kymmenessä vuodessa, jonka ajan tavallinen sotamies tarvitsee päästäksensä aliupseeriksi tai virkamies saadakseen viidensadan markan palkankorotuksen, siinä ajassa hän oli tyhjästä kohonnut kaikeksi. Yhtenä kuukautena kansa kysyi, mikä hän on, toisena kuukautena hän oli levinnyt Italiassa kuin rutto. Venetsia ja Genua kuihtuivat, kun tämä mustapintainen, nälistynyt poika lasi kätensä niiden päälle. Hän synnytti kauhua sotamiehissä taistelutantereella, hän voitti valtiomiehet neuvoskamarissa. Hurjalla pontevuudella hän kiiti itämälle, ja kun ihmiset vielä olivat ihmeissään siitä tavasta, jolla hän Egyptin oli muuttanut Ranskan alusmaaksi, niin hän oli taas Italiassa ja oli toisen kerran kukistanut Itävallan. Hän kulki yhtä nopeasti kuin huhu hänen lähestymisestään, ja minne hän vain tuli, niin siellä tuli uusia voittoja, uusia muodostuksia, vanhat järjestelmät luhistuivat ja vanhat rajat pyyhkäistiin pois. Hollanti, Savoiji ja Sveitsi olivat enään ainoastaan nimiä kartoilla. Ranska nieli Europaa joka puolelta. Tämän parrattoman tykistöupseerin he olivat ylentäneet keisariksi, ja vaivatta hän oli kukistanut nuo tasavaltalaiset, joiden edessä vanhin kuningas ja ylpein aateli oli seisonut avuttomana. Sen vuoksi me, jotka olimme nähneet hänen lentävän paikasta toiseen kuin minkähän kohtalon syöstävän, ja jotka aina kuulimme hänen nimensä yhteydessä jonkun uuden urot työn ja uuden voiton, olimme lopultakin alkaneet pitää häntä jonakin ihmistä korkeampana, jonakin ihmeolentona, joka peitti varjoonsa Ranskan ja uhkasi Europaa. Hänen jättiläisolentonsa kohosi yli mantereen, ja niin syvän vaikutuksen hän oli minuun tehnyt, että kun tuo englantilainen merimies kädellään salaperäisesti viittasi mustuvan merenpinnan yli ja sanoi: "Tuolla on itse Boney!" niin minä samassa silmänräpäyksessä katsoin sinne ja odotin näkeväni jonkun jättiläis-haamun, ylenluonnollisen olennon, mustan, muodottoman ja uhkaavan, vyöryvän Kanavan yli. Nytkin pitkän ajan kuluttua ja vaikka tiedämme hänen kuolleen, tämän suuren miehen nimellä on loihdun voima meihin, vaan kaikki, mitä hänestä saa lukea ja kuulla, ei voi antaa sitä käsitystä siitä, mitä hänen nimensä merkitsi, kun hän oli kunniansa kukkuloilla.

Mitä nyt näin, oli aivan erilaista kuin olin odottanut hurjien kuvailujeni mukaan. Pohjoisessa oli pitkä matala niemi, jonka nimi on unehtunut mielestäni. Illan valaistuksessa sillä oli ollut sama harmajanviheriä väri kuin muillakin niemillä, vaan nyt pimeään tullessa se vähitellen sai himmeän loiston aivan kuin jäähtyvä rauta. Tällaisena myrsky-yönä, kun se väliin oli näkyvissä, väliin kateissa veneen keikkuessa aalloilla, tämä hehkuva juova teki salaperäisen ja kammottavan vaikutuksen. Punainen juova, joka halkaisi pimeään, oli kuin vasta taottu, vielä hehkuva jättiläismiekka, jonka kärki viittasi Englantiin.

"Mikä tuo on?" kysyin.

"Se on niin kuin sanoin, nuori herra", vastasi hän. "Se on muuan Boneyn armeija, jonka keskellä on itse Boney, niin totisesti kuin minä istun tässä. Nuo ovat niiden leiritulia, ja niitä näette kymmenittäin tästä Ostendeen. Pikku Boneylla olisi kyllä rohkeutta tulla meidän luoksemme, jos vain hän saisi sammutetuksi Nelsonin toisen silmän; vaan sitä ennen ei ole tulemista, ja sen hän tietää hyvin."

"Mistä Nelson tietää, mitä hän puuhaa?" kysyin.

Mies viittasi minun olkapääni yli taakseni pimeään, ja kaukaa horisontissa näin kolme pientä valoa pilkottamassa.

"Talonsvartija siellä vartioipi", sanoi hän käheällä äänellään.

"Andromeda, neljäkymmentäneljä", lisäsi hänen toverinsa.

Olen sittemmin usein muistellut tuota pitkäjonoista tulta maalla ja noita kolmea pientä valoa. Nämä merkitsivät niin paljo: kaksi mahtavaa kilpailijaa vastatusten katsomassa toisiaan silmästä silmään, maavalta ja merivalta, vuosisatoja kestänyt taistelu, jota on ehkä kestävä vielä vuosisatoja. Ja niin ranskalainen kuin olenkin, tiedän että taistelu ei ole vielä ratkaistu, sillä sitä käydään kahden valtion välillä, joista toinen on lapseton, toisella on elonvoimaisa polvi ympärillään.

Maa oli mustunut, ja aaltojen loiske rantoja vasten kuului aina selvemmin mielestäni. Minä jo näin kuohujen valkoisen vaahdon edessäni. Yhtäkkiä, kun tirkistelin lisääntyvän pimeään läpi, pistihe esiin musta vene, joka oli ollut piilossa kiven kupeella, ja tuli suoraan meitä kohden.

"Vartiovene!" huusi toinen merimies.

"Bill, poikani, nyt olemme kiinni!" sanoi toinen ja pisti jotakin merisaappaisiinsa.

Vaan vene samassa kääntyi kuin vauhko hevonen, ja kiiti toiseen suuntaan sitä vauhtia kuin se pääsi kahdeksalla airoparilla hurjasti soudettaissa. Merimiehet katsoivat sitä ja kuivasivat hien otsaltaan.

"Sillä ei näytä olevan puhtaampi omatunto kuin meilläkään", sanoi toinen merimies. "Minä olin aivan varma, että se olisi rannikkovahtivene."

"Näyttää siltä kuin te, nuori herra, ette olisi ainoa tuollainen kummallinen matkustaja tällä rannikolla tänä iltana", huomautti hänen toverinsa.

"Lempo kun olisin tiennyt, mikä se oli. Minä pistin rullan hyvää Trinida tupakkaa saappaaseeni, kun näin veneen. Minä olen nähnyt ranskalaisen vankilan sisältäpäinkin jo kerran ennen. Souda nyt, Bill, että kerrankin päästään tästä."

Jonkun minutin kuluttua laskimme rannalle, veneen hiljaa karistessa rannan hiekkaa vasten. Mytyni viskattiin rannalle, ja minä menin sen jälessä, toinen merimies työnsi veneen keulan vesille ja hyppäsi veneeseen. Valon kajastus länessä oli jo kadonnut, myrskypilvi oli jo puolivälissä taivaalla, ja meri oli sakean pimeän peitossa. Kun minä käännyn katsomaan katoavaa venettä, niin kostea tuulenpuuska löi kasvoihini, ja ilma täyttyi tuulen vongunnalla ja meren kumealla pauhulla.

Ja niin nyt, myrsky-iltana, varhain keväällä 1805 minä Louis de Laval, kahdenkymmenen vuotiaana, tulin kolmentoista vuotisen maanpaon jälkeen siihen maahan, jonka kaunistuksena ja turvana minun sukuni oli ollut vuosisatoja. Tämä maa oli meitä kohdellut huonosti; se oli ansiomme palkinnut pahalla, maanpaolla ja omaisuuden riistämällä. Vaan kaikki tämä oli unehutettu, kun minä ainoa de Lavalin jälkeläinen laskeusin polvilleni pyhälle maalle ja meriruohon väkevän hajun täyttäessäni sierameni painoin huuleni märkään hiekkaan.

TOINEN LUKU.

Suo.

Kun mies on päässyt täyteen ikäänsä, niin hän voi pysähtyä tälle levähdyspaikalle ja katsella pitkää taivalta, jonka hän on kulkenut, joka siinä hänen takanaan on osaksi päiväpaisteisena ja paikoin laaksolla ja varjoisena. Hän silloin tuntee kaikki tien mutkat ja polvet, jotka olivat niin täynnä lupauksia ja uhkauksia, kun hän niitä lähestyi, nyt ne ovat selvillä hänen edessään. Kaikki on niin kirkasta, että hän tuskin muistaakaan, miten pimeältä hänestä kerran näytti ja miten kauan hän on tuumaillut tienhaaroissa. Kun hän koettaa muistaa jokaisen päivän matkaa, niin hän ajattelee matkan päätä, eikä voi tehdä selkoa itselleenään, miltä se on tuntunut siihen aikaan. Mutta vaikka monet vuodet ovatkin vierineet ja monet seikkailut olen elänyt, niin ei ole toista tapausta elämässäni, jonka selvemmin muistaisin kuin tämän myrsky-illan, ja vielä tänä päivänäkin tunnen suolaisen, raikkaan meriruohon hajun ja muistan märän hiekan Normandian rannalla.

Kun olin noussut polviltani, niin oli ensimmäinen tehtäväni pistää kukkaroni sisimpään takin taskuun. Minä olin sen ottanut esiin antaessani kultarahan merimiehelle, vaikka olen melkein varma, että se pahuus oli rikkaampi kuin minä ja että hänellä oli varmempi tulevaisuus. Minä olin ensin ottanut hopearahan, vaan en voinut sitä antaa hänelle, ja lopuksi kävi niin, että annoin kymmenennen osan omaisuudestani tuolle muukalaiselle. Jällellä olevat yhdeksän kultarahaa piiloitin huolellisesti, sitten istahdin muutamalle laakakivelle, joka oli nousuvesi linjan reunassa, tuumailin kaikki uudelleen mielessäni ja mietin, mitä minun oli tehtävä. Minulla jo oli kylmä ja nälkä, tuuli pieksi kasvojani ja vaahto kasteli silmäni, vaan enpä ollut enään armoilla maani vihollisten luona, ja se ajatus ilahdutti mieltäni, vaan linnaan oli tästä runsaasti kymmenen engl. penikulmaa. Nyt olisi sinne tullut sopimattomaan aikaan, ja sopimatonta oli mennä näin siistimättömänä ja likaisena enon luo, jota en ollut koskaan nähnyt. Arkatuntoisessa ylpeydessäni kuvailin hänen palvelijainsa vihaiset katseet, kun näkivät tämän likomärän matkailijain Englannista laahustelewan linnaan, joka oikeastaan olisi pitänyt olla hänen. Ei, minun olisi ensin haettava yösija, ja sitten kun olin saanut siistityksi itseni niin hyvin kuin voin, menen sukulaiseni luo. Vaan mistä saisin suojan myrskyltä?

Te ehkä kysytte minulta, minkä vuoksi en mennyt Etaplesiin tai Boulogneen. Minä vastaan, että siihen oli sama syy, joka minut pakotti salaa tulemaan tälle asumattomalle rannalle. De Lavalin nimi oli edelleenkin karkotettujen listalla, sillä isäni oli ollut pienen, vaan vaikuttavan joukon kuuluisa ja

voimakas johtaja, joka oli kaikesta huolimatta pysynyt vanhalle hallitukselle uskollisena. Älkää luulko, että minä, vaikka minulla oli toiset mielipiteet, olisin halveksinut niitä, jotka olivat niin paljon uhranneet periaatteittensa vuoksi. Meidän luonteessamme on omituinen pyhimyksellinen piirre, joka vetää meitä enin sen puoleen, missä on suurin uhraus, ja minä olen usein ajatellut, että jos olosuhteet eivät olisi olleet niin kovin painavia, niin Bourboneilla ei olisi ollut niin paljon, ei ainakaan niin jaloja suosijoita. Ranskalaiset aatelismiehet olivat olleet uskollisempia meille kuin englantilaiset Stuartheille, sillä Cromwellilla ei ollut mitään loistavaa hoviovia, eikä rikkaasti palkattuja virkoja heille tarjottavana. Ei voi kyllin kiittää näiden miesten itsekkäisyydestä puhdasta mieltä. Olen isäni asunnossa nähnyt illallispöydässä seurana, jossa oli kaksi miekkailun, kolme kielten opettajaa, puutarhuri ja kielenkääntäjä, jotka pitivät kättään takkinsa reijän peitteenä. Vaan nämät kahdeksan miestä olivat Ranskan korkeinta aatelia, jotka olisivat voineet saada mitä hyvänsä, jos vain olisivat suostuneet unehuttamaan menneisyyden ja tyytyneet uuteen hallitusmuotoon. Vaan vaatimatonta ja, mikä surullisempaa, kelvotonta monarkkia Hartwellissa suosivat vielä hallitsijana kaikki nämä henkirikkaat Montmorencyt, Rohanit ja Choiseulit, jotka oltuaan osallisia hänen suuruuteensa, olivat järkähtämättömiä jakamaan hänen kanssaan onnettomuuden päivät. Maanpakolaisen monarkin mustan huoneen koristuksena oli arvokkaampaa kuin gobelinit ja sèvreeporaliinit. Sen kuilun yli, joka erottaa minun vanhuuteni heidän vanhuudestaan, näen vielä nuo huonosti puettut, arvokkaat miehet, ja minä paljastan pääni jalosukuisten jaloimman joukon edessä, mitä koskaan historia voi esiintä.

Jos olisin näyttäytynyt rantakaupungissa ennen kuin olin tavannut enoni tai saanut tietää, oliko paluuni hyväksytty, olisin ehdottomasti joutunut santarmien käsiin, jotka aina pitivät vahtia Englannista tulleista. Yleensä minusta tuntui olevan parasta mennä maalle päin toivossa, että tapaan jonkun tyhjän vajan tai muun ulkokuoneen, jossa voin olla huoleti yöstä. Sitten samalla voin miettiä, millä tavoin on parasta esiintyä enoni edessä.

Tuuli oli kiihtynyt myrskyksi, ja merellä päin oli niin mustaa, jotta en muuta nähnyt kuin aina jonkun aallon harjalla valkoisen vaahdon. Laivasta, jolla olin tullut Doverista, en nähnyt haamuakaan. Maalla päin näytti olevan rivi mataloita kumpuja, vaan kun tulin lähemmäksi, niin huomasin, että ne tässä valossa olivat näyttäneet liian suurilta, ja että ne olivat ainoastaan hiekkasärkkiä, joilla kasvoi siellä täällä karhunmarjapensaita. Näiden yli kuljin mytty selässä, kahlaten syvälle upottavaa hiedikkoa ja hypin särkkäin yli, vaan minä unhotin märät vaatteeni ja turtuneet käteni muistelllessani, mitä esi-isäni olivat saaneet kärsiä. Minua huvitti ajatus, että voi tulla päivä, jolloin minun jälkeläiseni virkistävät voimiaan muistamalla, mitä nyt minulle tapahtui, sillä korkeasukuisissa perheissä yksilö aina asettuu suvun mukaan.

Näytti siltä kuin en koskaan pääsisi hiekkasärkkäin yli, vaan kun vihdoinkin olin niistä päässyt erilleni, niin toivoin, että taas olisin ollut niiden keskellä, sillä meri tekee tänne lahden rantaäärään taakse, ja pakoveden aikana muodostaa laajan, aution suon, joka päiväseen aikaankin lienee hyvin synkkä taulu, vaan tällaisena yönä varsinkin se oli kamalaa erämaata. Alussa maa oli ainoastaan pehmyttä ja liukasta, niin että jalkani luiskahtelivat käydessäni, mutta pian liejua oli nilkkaa myöten ja puoliväliin polvea, niin että porskui joka askeleelle. Olisin mielelläni tahtonut päästä siitä, vaikka takaisin hiekkasärkille, vaan kulkiessani olin hairahtunut ilmansuunnista, ja ilma oli niin täynnä myrskyn tohinaa, että luulin meren olevan joka puolella. Olin kuullut puhuttavan, että voi tiensä suunnata tähtien mukaan, vaan siihen en ollut rauhallisessa elämässäni Englannissa tottunut, ja jos olisinkin osannut, niin tuskinpää tätä keinoa olisin voinut käyttää hyväkseni, sillä ne aniharvat tähdet, jotka olivat näkyvissä, pilkistivät vain esiin sieltä täältä pilvien raoista. Minä siis kuljin eteenpäin, märkänä ja väsyneenä, luottaen onneeni, vaan aina vain syvemmälle vajoten tässä onnettomassa suossa, kunnes aloin uskoa, että ensimmäinen yöni Ranskassa on myöskin viimeiseni, ja että viimeisen de Lavalin kohtalona oli sortua nälkään ja kylmään tälle kurjalle suolle.

Minä lienen kulkenut jo monet englannin peninkulmat, milloin kahlaten syvemmällä, milloin upoten vähän matalampaan, vaan ei nimeksikään koskaan kuivalle sattuen, kun pimeässä huomasin jotakin, mikä minua vielä enemmän alkoi huolestuttaa. Oli kummallinen ryhmä jonkunlaisia valkoisia kasveja, luultavasti niittyvillaa, joka yhtäkkiä alkoi kuumottaa vastaani pimeässä. Joku tuntikausi sitten olin mennyt samallaisen nelikulmaisen valkokasvir ryhmän sivu, niin että minua alkoi epäilyttää, että kuljen kehää. Päästäkseni varmaksi, riipasinkin tulta, ja siinä oli kuin olikin omat jälkeni hyvin selvästi painuneet ruskeaan liejuun. Minä kauhistuneena nostin silmäni taivaalle, ja siellä nyt ensi kerran näin jotain, joka oli johtava minua tästä sekasorrosta.

Kiitävien pilvien raosta sattui pilkistämään kuu. Siitä yksinään ei minulla olisi ollut suurta apua johdatukseksi, vaan sen valkopintaa vasten näkyi pitkä-terävä V, joka kiiti sen yli kuin varreton nuoli. Siinä lenti parvi villisorsia ja ne lensivät samaan suuntaan kuin minäkin siinä seisoin. Minä olin Kentissä huomannut, että kaikki nämät linnut lentävät maalle päin myrskyn tullessa, ja sen vuoksi olin varma, että minun oli mentävä siihen suuntaan päästäkseni idemmäksi merestä. Minä sen vuoksi kuljin edelleen koettaen pitää suoraa suuntaa, ja harppaan pitkin askelin, kunnes vihdoinkin puolen tuntia kulettuani vaivaini palkaksi näin pienen tulen tuipottavan pimeän läpi, aivan kuin se olisi tullut jostakin

talonpoikaistuvasta. Miten sanomattomasti tämä pieni kultainen piste lämmitti ja valaisi minun sydäntäni. Se merkitsi ruokaa ja lepoa ja koko elämän. Minä kahlasin liejua että porskui, niin kiireellä kuin väsyneet jalkani suinkin kantoivat. Minä olin liian väsynyt ja liian viluissani hylätäkseni tällaisen yösijan ja minä olin varma, että kalastaja tai talonpoika oli taipuisa kultarahan edestä ummistamaan silmänsä, jos minun näössäni tai esiintymisessäni olisikin jotakin epäilyttävää.

Kun tulin lähemmäs, niin minua alkoi hämmästyttää, että olikohan täällä asukasta ollenkaan, sillä lieju kävi yhä pahemmaksi, ja kun kuu pilkisti, niin sen valossa näin veden kimaltelevan matalan mustan majan ympärillä. Minä nyt näin, että tuli paistoi pienestä nelikulmaisesta akkunasta. Kun minä tulin majan lähelle, niin tuli yhtäkkiä sammui ja keltaisten akkunakehysten keskeltä näkyi kasvojen musta, pyöreä haamu. Kasvot näkyivät vielä toisenkin kerran siihen kun minä tulin tuvalle, ja tuossa varovaisessa tavassa, jolla olento katseli ja katosi sekä taas ilmestyi uudelleen katselemaan, oli jotakin, joka oli omiaan minussa herättämään hämmästyttä ja levottomuutta.

Tämän miehen liikkeet olivat niin varovat ja hänen tähytyspaikkansa niin kummallinen, että minä, niin huutavassa hädässä kuin olinkin, päätin ensin vähän tarkemmin tarkastella ennen kuin käyn hänen kattonsa alle suojaa pyytämään. Ja kun tultuani lähemmäs huomasin, että erinomaista suojaa en voinutkaan täältä saada, sillä valo tonki useammasta kohdin majan seinäin raoista ja koko hökkeli oli kurjimmassa hajoamistilassa. Minä seisoin jonkun aikaa siinä liikkumatta ja ajattelin, että ehkä itse suokin on taatumpi pakopaikka kuin tämä tullivarkaanpesä, sillä se tämä yksinäinen mökki kuitenkin lienee. Kuu taas oli mennyt pilveen, ja oli niin pilkkoisen pimeä, että luulin voivani tarkastaa lähempää joutumatta huomatuksi. Minä kulin varpaillani majan akkunan luo ja tirkistin sisään.

Siitä, mitä näin tyynnyin isosti. Vanhan-aikaisessa maalaistakassa loimusi nuotio, ja sen ääressä istui tavattoman kaunis nuori mies, joka luki paksua kirjaa. Hänellä oli pitkulaiset olivinväriset kasvot, pitkä musta tukka palmikolla, ja koko hänen olennossaan oli jotakin runoilijan tai taiteilijan tapaista. Tämä kaunis muoto ja kellertävä tuli oli nälkäiselle, viluiselle matkailijalle varsin elähyttävää. Minä seisoin ja katselin häntä vähän aikaa, ja huomasin, että hänen paksuhko vähän ulkoneva alahuulensa liikkui yhtämittaa, aivan kuin hän olisi hiljaa kertonut, mitä hän luki. Yhtäkkiä hän pani kirjan käsistään pöydälle ja tuli akkunan luo. Kun hän oli huomannut minun haamuni pimeässä, niin hän teki liikkeen kädellään aivan kuin toivottaen tervetulleeksi. Heti sen jälkeen aukeni ovi ja majan edessä seisoi soreavartaloineen nuorukainen, jonka takin liepeet hulmusivat tuulussa.

"Rakkaat ystävät", huusi hän ja tuijotti käsi silmäin suojana. "En enään odottanutkaan teitä, luulin, että te ette tulekaan enään. Kaksi tuntia olen teitä odottanut."

Vastaukseksi astuin hänen eteensä, niin että valo tuli kasvoilleni.

"Minä pelkään, hyvä herra, että..." sanoin.

Vaan en saanut puhutuksi loppuun asti. Hän räpsäytti molemmin käsin vasten kasvojani, niin kuin vihanen kissa, juoksi takaisin majaan ja pauskasi oven kiinni nenäni edessä.

Nopeat liikkeensä ja vihainen käyttöksensä olivat niin ristiriidassa hänen muotonsa kanssa, että minä seisoin siinä aivan hämilläni. Vaan siinä seistessäni oven edessä näin jotain, joka sai minut vielä enemmän hämilleni.

Olen jo sanonut, että maja oli aivan luhistumaisillaan. Seinät olivat niin hatarat, että joka paikasta kiilui valo sisältä, ja ovesta saranain puolella oli suuri rako, josta näin seisontapaikaltani majan perälle saakka, jossa nuotio paloi. Minä nyt näin miehen seisovan nuotion edessä ja pistävän vikkelästi molemmat kätensä poveen, ja sitten hän yhdellä hyppäyksellä katosi takkaan, niin että näin ainoastaan hänen mustat kenkensä, kun hän seiso muutamalla pengermällä seinän vierustalla. Yhtäkkiä hän taas oli alhaalla ja oven luona.

"Ken olette?" Ja hänen äänensä minusta tuntui vapisevan mielenliikutuksesta.

"Olen eksynyt matkailija."

"Ei tämä paikka houkuttele teitä jäämään tänne."

"Minä olen uuvuksissa, jonka vuoksi ette voine kieltää minulta suojaa. Olen monet tunnit harhaillut suolla."

"Näittekö ketään siellä?" kysyi hän kiihkoisesti.

"En."

"Vetäytykää vähän syrjään oven edestä. Tämä on autio paikka, ja ajat ovat rauhattomat, täytyy olla varovainen."

Minä peräysin muutamia askeleita ja hän avasi ovea sen verran, että päänsä mahtui raosta. Sanaa sanomatta hän katseli minua pitkän aikaa tutkivasti.

"Mikä on nimenne?"

"Louis Laval", sanoin arvelleen, että nimeni tässä vaatimattomassa muodossa ei kuulustaisi niin vaaralliselta.

"Minnekä aijotte?"

"Haen vain suojaa."

"Oletteko Englannista?"

"Olen rannikolta."

Hän pudisti päätään pitkäväteisesti aivan kuin sillä osottaakseen, miten vähän vastaukseni tyydyttivät.

"Ette voi saada suojaa täällä", sanoi hän.

"Mutta..."

"Aivan mahdotonta."

"Neuvokaa sitten minulle, mitä tietä pääsen suolta."

"Helppo on päästäksenne. Kun menette vain muutaman sata askelta tuohon suuntaan, niin näette tulen kylästä. Te jo olette melkein suolta poissa."

Hän tuli pari askelta ja näytti minulle tietä ja kääntyi sitten takaisin. Olin jo kulkenut muutamia askeleita, kun hän yhtäkkiä huusi minulle:

"Tulkaa tänne, herra Laval, en voi sittenkään laskea teitä menemään tällaisena myrsky-yönä. Kun saatte lämmitellä nuotiolla ja sitten lasillinen konjakkia, niin se vahvistaa teitä matkallenne."

Käsitätte hyvin, että minä halulla seurasin hänen kutsuaan.

"Olen hyvin kiitollinen, hyvä herra", sanoin.

Ja minä menin hänen mukansa majaan.

KOLMAS LUKU.

Rappeutunut maja.

Oli suloista päästä kosteasta tuulesta ja kylmästä ilmasta loimuavan nuotion ääreen, vaan tuo nuori mies ja hänen kummallinen asuntonsa herätti uteliaisuuttani, niin että ajattelin enemmän häntä kuin omaa mukavuuttani. Hänen merkillinen muotonsa, ja kun hän odotti muita vieraita tällaisen suon ääreen näin kamalalla ajalla, ja sitten tuo salaperäinen toiminta takassa, kaikki tämä kiihotti minun mielikuvitustani. En voinut mitenkään ymmärtää sitä, että hän ensin hyvin tuimasti käski minun jatkaa vain matkaani ja sitten seuraavassa silmänräpäyksessä mitä sydämmellisimmällä tavalla kutsui minua majansa suojaan. Kaikkia näitä seikkoja ajatellen odotin jännityksellä selitystä. Minä koetin peittää tunteitani ja olin olevinani niin kuin minusta kaikki olisi ollut niin kuin olla pitikin ja aivan kuin olisin ajatellut vain omia tarpeitani välittämättä kaikesta muusta.

Heti ensi silmäyksellä majan sisäinen puoli todisti, mitä mielestäni oli ilmaissut jo ulkopuoli, että tämä maja ei ollut mikään asuntoa paikka, vaan että tämä mies oli täällä vain yhtymistä varten. Rappaus oli seinistä lohkeillut suurina teleinä, ja siellä täällä oli paksu home. Tässä suuressa huoneessa ei ollut muita huonekaluja kuin pahanpäiväinen pöytä, kolme puulaatikkoa, joita voi käyttää istuimina ja kasa verkkojesuja muutamassa loukossa. Muuan laatikko oli palasina, ja kirves vieressä, niin että siitä näki, mistä oli puita saatu nuotioon. Vaan huomioni kääntyi erittäinkin pöytään, sillä siinä lampun ja kirjan vieressä oli avonainen koppa, josta näkyi savustetun paistin konkkaluuta, leipiä ja musta pullon kaula.

Jos isäntäni oli ollut epäilevä ja tyly alussa, niin korvasi hän nyt sen ylenmääräisellä sydämellisyydellä, josta yhä enemmän jouduin ymmälle. Hän surkutteli minua, kun olin niin märkä ja loassa, ja veti muutaman puulaatikon nuotion luo, ja leikkasi viipaleen paistista ja antoi palan leipää. Vaan minä huomasin, että vaikka hän hymyili, niin hänen silmissään näkyi kuitenkin ihmettelevä ja tarkastava katse aivan kuin hän olisi tutkinut, mikä olen miehiäni.

"Te kyllä ymmärrätte", sanoi hän teeskennellyllä luonnollisuudella, "että kauppiaan meidän päivinä, niin kuin minunkin, täytyy tehdä, minkä hän voi, saadaksesen tavarat luotettavasti käsiinsä, ja jos keisari, Jumala häntä suojelkoon, viisaudessaan näkee hyväksi lopettaa vapaakaupan, niin täytyy mennä sellaisille paikoille kuin tämäkin on, päästäkseen niiden kanssa yhteyteen, jotka tuovat maahan tupakkaa ja kahvia. Saatte olla varma, että itse Tuilerioissa ei ole ollenkaan vaikeaa saada tavaraa mitä hyvänsä, ja keisari juo kymmenen kuppia oikeaa mokkaa päivässä, kysymättä mistä se on, vaikka hän tietää, että sitä ei Ranskassa kasva. Kasvivalentakunta on vielä muuan niistä harvoista valloista, joita Napoleon ei ole vielä saanut valloitetuksi, ja ellei olisi kauppiaita, jotka antautuvat vaaraan ja vaivoihin, niin mistähän saisimme elintarpeemme. Minä otaksun hyvä herra, että kunhan tekin ette vain liene merenkulkija tai kauppiamies?"

Minä vastasin vain, että en ole, vaan minä näin, että vaiteliaisuuteni vain kiihotti hänen uteliaisuuttaan. Silmistään näin koko ajan, kun hän puhui, että hän valehteli kaikki. Kun nyt häntä tarkastelin lampun ja nuotion täydessä valossa, niin huomasin, että hän oli vielä kauniimpi kuin ensi silmäyksellä, vaan tuollainen kauneusmuoto ei ollut koskaan ollut minun aistini mukaista. Hänen piirteensä olivat niin hienot, että ne olivat melkein naiselliset, ja niin säännölliset, että ne olisivat olleet aivan täydelliset, jos vain ei alahuuli olisi ollut ulkoneva ja riippuva. Kasvonsa näyttivät viekkailta, vaan niissä ilmeni heikkoutta ja herkkää kiihkoa. Minusta tuntui, että kuta lähemmin opin häntä tuntemaan sen vähemmin minulla oli syytä mielistyä häneen tai pelätä häntä.

"Te varmaankin annatte anteeksi, kun alussa olin niin tympeä", sanoi hän. "Keisarin tultua tänne rannikolle täällä vilisee poliisivirkamiehiä, niin että kauppiaan täytyy olla varoillaan. Täytyyhän teidän myöntää, että minä en suotta pelännyt, kun teidän pukunne ja muotonne ovat sellaiset, että niitä hämmästyttävä näin myöhäisellä ajalla ja tällaisella paikalla tavatessaan".

Minulla oli ihan kielellä tulossa samat sanat hänestä, vaan kuitenkin hillitsin.

"Minä vakuutan teille, että minä olen vain eksynyt matkailija. Nyt kun olen saanut vähän levähtää ja syödä, niin en enään tahdo olla rasitukseksenne."

"Ette ole vähimmälläkään tavoin rasitukseksi ... parasta on, että jätte tänne, sillä myrsky kiihtyy myötäänsä."

Ja saatuaan sen sanotuksi, alkoikin savupiippu ulvoa ja jymistä, että olisi luullut koko hökkelin luhistuvan siinä silmänräpäyksessä. Hän meni akkunaan ja katseli varovasti ulos, aivan samalla tavalla kun hän teki minunkin lähestyessäni majaa.

"Asia on nähkääs niin, herra Laval", sanoi hän kääntyessään takaisin ja tekeytyen toverilliseksi, "että te minulle tekisitte hyvän työn jäädessänne tänne puoleksi tunniksi."

"Miten niin?" kysyin uteliaana ja epäileväniä.

"Niin nähkääs, totta puhuen, odotan tänne muutamia henkilöitä, joiden kanssa olen asioissa, vaan syystä tai toisesta he eivät vielä ole saapuneet, ja minä haluaisin mennä katselemaan suolle, olisivatko he eksyneet. Mutta jos he sillä aikaa sattuisivat tulemaan, ja maja olisi tyhjä, niin luulisivat, että minä olen mennyt tieheni, ja se olisi hyvin ikävää. Minä olisin hyvin kiitollinen, jos te jäisitte tänne puoleksi tunniksi ja selittäisitte asian heille, jos en sattuisi tapaamaan heitä matkalla."

Pyyntö tuntui hyvin luonnolliselta, ja kuitenkin hänen silmissään oli sama ilme, joka minulle vakuutti, että se oli valetta. Mutta mielestäni minulle ei ollut mitään vahinkoa siitä, jos noudatinkin hänen pyyntöään enkä millään muulla tavoin olisi päässyt paremmin tilaisuuteen tyydyttämään uteliaisuuttani. Mitä oli tuossa suuressa takassa, ja minkä vuoksi hän oli kiivennyt sinne ylös nähdessään minut? Seikkailullani ei olisi ollut mitään merkitystä, jos en olisi saanut tätä seikkaa selville, ennen kuin lähdin matkaani jatkamaan.

"Niin", sanoi hän siepatessaan mustan leveälierisen hattunsa ja kiiruhtaessaan ovelle, "minä olen varma, että te ette kieltäydy, minä en voi viipyä kauan, muuten voi koko kauppani mennä myttyyn." Hän sulki joutuisasti oven jälkeensä, ja kuulin vähän aikaa porskuvia askeleita, jotka sitte sekausivat myrskyn tohinaan.

Tämä salaperäinen maja oli nyt hallussani, minä nyt voin sitä tutkia ja kaivaa esiin sen salaisuuksia. Otin kirjan, jonka hän oli pannut pöydälle. Se oli Rousseau'n "Contrat social" — oivallista lukemista,

vaan sellaista ei juuri luulisi kauppiaan kulettavan mukanaan, kun hän lähtee tapaamaan salakulettajia. Alkulehdellä oli kirjoitettu "Lucien Lesage" ja sen alle naisen käsialalla "Lucienille Sibylleltä". Tämän kauniin nuorukaisen nimi siis oli Lesage. Nyt minulla oli saatava selville, mitä hän oli kätkenyt takkaan. Kuuntelin tarkkaavasti, ja kun en kuullut ulkoa muuta ääntä kuin myrskyn tohinan, nousin aitaukselle, niin kuin olin nähnyt hänenkin tekevän, ja hyppäsin tulen sivulle.

Takka oli vanhan-aikainen, hyvin leveä, niin että kun minä seisoin toisella laidalla, niin minua ei vaivannut kuumuus eikä savu, ja alhaaltapäin tuleva tuli valaisi hyvin etsintäpaikan. Takasivulla oli syvennys, joka oli syntynyt siten, että kiviä oli pudonnut tai otettu pois, ja siinä oli pieni mytty. Tämän mytyn hän varmaan silloin niin kiireellä piilotti heti kun näki vieraan lähestyvän. Minä otin sen alas ja katselin tulen valossa.

Pieni nelikulmainen mytty oli kääritty kiiltävään keltaiseen vaatteeseen ja sidottu valkoisella nauhalla. Kun minä sen avasin, niin näin, että siinä oli joukko kirjeitä ja suuri avonainen paperi. Osotteet kirjeissä saivat minut niin hämmästyksiini, että tuskin sain henkeä vedetyksi. Ensimmäisessä kirjeessä oli osote kansalaiselle Talleyrand'ille, ilman uutta napoleonilaista arvonimeä: Beneventon ruhtinas. Toiset kirjeet olivat samalla lailla osotetut kansalaiselle Fouché'lle, kansalaiselle Soulti'lle, kansalaiselle Mac Donald'ille, kansalaiselle Bertbier'ille j. n. e., pitkin matkaa vain kuuluisia sotasankareita ja valtiomiehiä, jotka olivat uuden keisarikunnan pylväitä. Mitä taivahan nimessä tällä kahvinkauppialla oli kirjoitettavaa kaikille näille suuruuksille. Toisesta paperista varmaan saa siitä selvän. Minä asetin kirjeet pöydälle ja avasin paperin, joka oli kirjeiden mukana. Minun tarvitsi lukea ainoastaan ensimmäisen lauseen tullakseni vakuutetuksi, että suo oli turvallisempi paikka minulle kuin tämä kirottu hökkeli.

Sanat, jotka siinä olivat silmäini edessä, kuuluivat seuraavasti:

"Ranskan kansalaiset! Päivän tapaus on osottanut, ettei tyranni, eipä edes sotajoukkojensa keskelläkään voi karttaa häväistyn kansan kosta. Kolmenmiehen-neuvosto, joka tätä nykyä edustaa Ranskan Tasavaltaa, on antanut Buonaparten mennä samaa tietä samalle kohtalolle kuin mikä saavutti Louis Capetinkin. Kostaen solvauksen brumairin 18 päiväältä..."

Siihen saakka olin päässyt, kun sydämeni äkkiä melkein pysähtyi ja paperi putosi käsistäni. Molempiin käsiini oli tartuttu rautakäsin, ja tulen valossa näin kaksi karvaista tavattoman suurta kättä.

"Kas niin ystäväni", jyrisi ääni, "ainakin tällä kertaa olemme olleet teitä viisaampia."

NELJÄS LUKU.

Yön miehiä.

Minulla ei ollut isosti aikaa miettiä tätä omituista ja masentavaa tilaani, johon olin yhtäkkiä joutunut, sillä minut nostettiin ylös kuin pieni lapsi ja sitten paiskattiin reporeuhkana alas, niin että selkäni jymähti kivilattiaan, jotta henki salpausi.

"Elkää tappako vielä, Toussac", sanoi toinen ääni. "Antakaa, että katsellaan ensin, mikä se on miehiään."

Minä tunsin leuvallani peukalon ja kurkkuani sormien puristavan, ja päätäni väännettiin sivulle niin, että lopulta alkoi tuska olla ihan sietämätön.

"Neljäs osa tuumaa vielä ... eikä mitään merkkejä", sanoi se kumea ääni. "Te voitte luottaa minun vanhaan kätevyyteeni."

"Eläkää tappako, Toussac, elkää tappako, kuuletteko!" sanoi sama ääni, joka äskenkin oli kielletty. "Olen teidän nähnyt tekevän sen jo yhden kerran, ja onnettoman kauhea huuto kaikui sitten korvissani pitkät ajat. Ajatelkaa, että kaksi suurta paksua sormeaa sammuttaa tuolla tavoin elämän pyhän liekin niin helposti! Henki tosin voi voittaa aineen, vaan ei silloin, kun tuollainen ulkonainen väkivalta tulee siihen väliin."

"Mutta tosiasia on ja tosiasiana pysyy, että tuon miehen hallussa on meidän salaisuutemme, ja että kysymyksessä, Charles, on joko meidän tai hänen henkensä."

Äänestä tunsin viimeisen puhujan Lucien Lesageksi. "Velvollisuus itsiämme kohtaan pakottaa toimimaan niin, että hänestä ei tule meille vahinkoa. Päästäkää hänet ylös Toussac, ei hän kuitenkaan pääse karkuun."

Minä sain kovan iskun niskaani, jonka voimasta lensin istualleni, ja nyt vasta voin katsella ympärilleni ja niitä miehiä, joiden vallassa nyt olin. Siitä, mitä olin nähnyt ja kuullut, käsitin, että nämät miehet olivat olleet murhamiehiä ja että heillä oli murhamiesten aikeet. Minä ymmärsin myös, että keskellä tätä autiota suota olin täydellisesti heidän vallassaan. Vaan minä muistin nimeni kunnian ja koetin kaikin tavoin salata kauhistuksen tunteen, joka minut oli vallannut.

Nyt oli kolme miestä huoneessa, edellinen tuttuni ja kaksi vasta tullutta. Lesage seisoi pöydän luona paksu ruskea kirja kädessään ja katseli minua hillityin katsein, vaan silmissä kuitenkin näkyi tuo leikillinen, tutkiva väike, joka on sakkipelin mestarilla, kun hän on onnistunut sulkemaan kaikki vastustajansa liikkeet. Laatikolla hänen vieressään seisoi noin viidenkymmenen mies, jolla oli askeettinen muoto ja sairaloiset silmät, juhlallisesti yhteen nipistetyt huulet ja kurttuinen iho, joka riippui veltosti ulkonevan leukansa alla väreilevien jänteitten päällä. Hän oli nuuskan ruskeassa puvussa, polvihousuissa, ja pohkionsa olivat naurettavan hienot. Hän pudisti minulle päätään niin surullisen viisaan näköisenä, eikä mitään lohdutusta voinut lukea hänen ankarista, harmaista silmistään. Vaan enin minua pelotti tuo Toussac niminen mies. Hän oli suuri, ei pitkä, vaan tanakka ja jäsenensä olivat tavattoman kehittyneet. Pitkät jalkansa olivat väärät kuin suurella apinalla, ja koko hänen olennossaan oli todella jotakin eläimellistä, sillä hän oli partanen silmiä myöten, ja hänen kätensä, joka edelleen oli takkini kauluksessa kiinni, oli paremmin käpälä kuin käsi. Hänen kasvojensa ilmeistä ei saanut mitään selvää, kun hän oli niin partanen, vaan hänen mustat silmänsä katselivat kamalan kysyvästi vuoroon minua, vuoroon toisia. Jos he olivat tuomareita, niin oli selvä asia, kuka heistä oli oleva pyöveli.

"Mistä hän tuli? Miten hän tiesi kätköpaikan?" kysyi hän laihalta mieheltä.

"Kun hän tuli, niin minä luulin häntä teiksi", vastasi Lesage. "Teidän täytyy myöntää, että tällaisena yönä ei juuri voi ajatella vieraita kulkeväksi täällä suolla. Kun huomasin erehdykseni, niin sulin oven ja kätkin paperit. En muistanut, että hän ovenravosta voi nähdä, vaan kun menin ulos näyttämään hänelle tietä, niin huomasin ravon, ja heti ymmärsin, että hän on nähnyt, mitä olen tehnyt, ja että hän siis sitä tuumailee ja siitä puhuu. Minä sen vuoksi käskin hänet majaan, saadakseni aikaa miettiä, mitä minun oli hänen kanssaan tehtävä."

"Perhana! Pari iskua tuolla kirveellä ja sitten tuonne suohon vetelimpään kohtaan, sillä olisi päässyt asiasta hyvin helposti," sanoi mies, joka istui minun vieressäni.

"Aivan oikein, rakas Toussac, vaan tavallisesti ei lyödä heti ensimmäisenä valtti-ässä pöytään. Vähän kekseliäisyyttä ... vähän viekkautta..."

"No, mitä sitten teitte?"

"Ensin piti saada tietää, oliko tämä Laval..."

"Mikä? Mikä hänen nimensä on?" huudahti laiha mies.

"Hänen nimensä on Laval, oman ilmoituksensa mukaan. Ensin oli saatava selville, oliko hän nähnyt minun kätkevän papereita vai eikö. Se oli tärkeä kysymys meille. Minä sen vuoksi tein pienen suunnitelman. Odotin kunnes näin teidän tulevan, ja silloin jätin hänet yksinään majaan. Minä kurkistin majan akkunasta ja näin hänen kiiruhtavan kätköpaikalle. Silloin me astuimme sisään, ja minä pyysin teitä Toussac olemaan hyvä ja nostamaan hänet alas — ja tuossa hän makaa."

Nuori mies katseli ylpeästi ympärilleen aivan kuin odottaen suosion-osoituksia tovereiltaan.

"Te, Lesage, olette tosiaan ollut aika ovela", sanoi laiha mies. "Kun uusi tasavaltamme valitsee poliisiministerin, niin me nyt tiedämme, kenestä hänen saamme. Minä tunnustan, että kun Toussac'in kanssa tulimme tälle majalle ja sitten teidän kanssanne astuimme sisään ja näin kaksi jalkaa pistävän näkyviin takasta, niin minä, vaikka en ole tyhmimpiä miehiä, en tahtonut ymmärtää asiaa. Vaan Toussac tarttui käsiin. Meidän Toussac on aina käytännöllinen."

"No, tässä on kylläksi suuta soitettu!" murisi partainen olento, joka istui vieressäni. "Sen vuoksi juuri tuolla Buonapartellakin on kruunu päässään ja pää kaulan nenässä, kun me olemme suuta pieksäneet emmekä toimineet. Tehdään tästä nyt loppu, että pääsemme itse asiaan."

Lesagen lempeät piirteet synnyttivät minussa toivoa, että hän suojelee minua, vaan hänen suuret, mustat silmänsä olivat yhtä kylmät kuin ennenkin, kun hän katsoi minuun.

"Toussac on oikeassa", sanoi hän. "Oma varmuutemme joutuu vaaraan, jos hän pääsee menemään salaisuuksinemme."

"Mitä te puhutte varmuudestamme", sanoi Toussac. "Mitä sillä on tämän asian kanssa tekemistä? Me panemme suunnitelmamme vaaraan — se on pahempi."

"Nämät kaksi asiaa riippuvat läheisesti toisistaan", sanoi Lesage. "Liittosääntöjemme 13:s pykälä määrää selvästi, mitä tällaisessa tapauksessa on tehtävä. Meidän täytyy vain tehdä sen mukaan. Meillä ei ole muuta kuin seurata 13:ttä pykälää."

Sydämeni jähmettyi, kun tämä runoilijan näköinen mies yhtyi tuon hirviön mielipiteeseen. Vaan toiveeni sai uutta viritystä, kun laiha mies, joka tähän asti ei ollut sanonut monta sanaa, alkoi näyttää levottomalta toveriansa verenhimoisten esitysten vuoksi.

"Rakas Lucien", sanoi hän lempeämmällä äänellä, "meillä filosofeilla ja järjen-ihmisillä täytyy olla kunnioitusta ihmishenkeä kohtaan. Sen pyhyyteen ei saa tarttua heti ensimmäiseksi. Mehän aina olemme olleet yksimielisiä, että jos Marat ei vain olisi tehnyt yllätyksiä..."

"Minä kunnioitan teidän mielipidettänne, Charles", keskeytti toinen. "Te kai tunnustatte, että aina olen ollut taipuisa ja tottelevainen oppilas. Vaan minä vieläkin kerran sanon, että meidän personallinen turvallisuutemme on kysymyksessä, ja että, mikäli minä ymmärrän, ei ole muuta neuvoa. Kukaan ei voi sen kovemmin inhota julmuutta kuin minä, vaan te olitte läsnä, niin kuin minäkin, kun Toussac tukki Bow Streetin miehen suun, ja sen hän teki todella niin kätevästi, että tuo toimi oli varmaan vaikeampi katsojista kuin itse uhrista. Hän varmaankaan ei kuullut itse huutoa, joka ilmoitti hänen lähtönsä tästä maailmasta. Jos teillä niinkuin minullakin oli kylliksi kestävyyttä sitä sietämään — ja minä hyvin muistan, että se tapahtui juuri teidän neuvostanne, — niin tottahan voimme nyt, kun paljo tärkeampi tapaus..."

"Ei, ei, Toussac, antakaa olla!" huuti laiha mies, ja kohotti äänensä oikeaksi huudoksi, kun jättiläisen karvanen käsi taas tarttui leukaani. "Minä vetoan teihin, Lucien, niin hyvin siveellisistä kuin käytännöllisistäkin syistä, elkkää antako tämän tapahtua! Ajatelkaa, että jos asianne ei onnistuisi, niin tämäkin ryöstäisi meiltä kaiken anteeksisaannin toivon. Ajatelkaa myöskin..."

Tämä seikka näytti joksikin aikaa hämmästyttävän nuorta miestä, jonka olivinvärinen iho oli käynyt vähän vaaleammaksi.

"Meillä ei ole toivoa missään tapauksessa, Charles", sanoi hän. "Meillä ei ole muuta neuvoa kuin seurata 13:tta pykälää."

"Meille on kuitenkin annettu toiminnan vapaus. Me itse kuulumme keskuskomiteaan."

"Vaan tarvitaan määrätty luku ääniä pykälän muuttamiseen, eikä meillä ole mitään valtaa sitä tekemään." Hänen alahuulensa vapisi, vaan hänen silmäinsä ilme ei ollut sitä lempeämpi. Julmien sormien painamisesta leukani alkoi taas painua olkapäätä vasten, ja minä annoin sieluni pyhän neitsyen ja pyhän Ignatiuksen haltuun, joka aina on ollut perheemme erityinen suojeluspyhä. Vaan n. s. Charles, joka jo oli minua puolustanut, hyökkäsi esiin ja alkoi kiskoa Toussac'in käsiä kiihkeästi, menettäen koko äskeisen filosofin tyyneyden.

"Te ette saa tappaa häntä!" huusi hän suutuksissaan. "Kuka voi asettua minun tahtoani vastaan? Päästäkää hänet irti, Toussac! Ottakaa peukalonne hänen leuvastaan! Minä kiellän, että se ei saa tapahtua!"

Vaan kun hän tovereittensa muodosta näki, että uhkaukset tässä eivät enää auttaneet, niin hän muutti äkkiä äänensä neuvottelevaksi.

"Kuulkaa, Lucien. Antakaa minä kuulustelen häntä. Jos hän on poliisivakoja, niin saa hän kuolla. Silloin saatte Toussac käyttää peukaloanne. Vaan jos hän on vain viaton matkailija, joka onnettoman sattuman kautta on joutunut tänne ja mielettömän uteliaisuuden houkutuksesta joutunut pistämään nenänsä meidän asioihimme, niin silloin teidän tulee jättää hänet minulle."

Minä en ollut koko aikana avannut suutani puolustuksekseni, josta sitten jälestäpäin olin hyvin hyvilläni, vaikka olinkin äänetön ylpeyden vuoksi enkä niinkään rohkeuttani. Minä en voinut sitä sietää, että samalla kertaa olisin menettänyt henkeni ja arvoni. Nyt katsoin noita petoja, vuoroon sitä, joka piteli minua kiinni, vuoroon toista, joka oli tuominnut minut hengiltä. Edellisen röyhkeydestä en niin välittänyt kuin toisen itsekkäisyydestä, sillä ei koskaan kukaan muu ole niin vaarallinen kuin pelkuri, ja kaikista tuomareista ankarin on se, jolla on syytä pelätä.

Henkeni oli riippuva niistä vastauksista, joita suojelijani oli saava. Lesage naputteli kynsillään

hampaitansa ja hymyili halveksien toverinsa intoa.

"Pykälä 13! Pykälä 13!" lausui hän kiusoittavan lempeällä äänellään.

"Minä otan vastuulleni kaikki."

"Minä teille muistutan muuatta seikkaa", sanoi Toussac tuimalla äänellään. "Paitse 13:sta pykälää on vielä toinen pykälä, ja siinä pykälässä sanotaan, että jos joku puolustaa rikollista, niin on hänen kanssaan meneteltävä niin kuin olisi hän itse syypää rikokseen."

Tämä huomautus ei saanut puolustajani tyyneyttä horjumaan.

"Te olette erinomainen käytännön mies, Toussac", sanoi hän tyyneästi, "vaan jos on kysymys oikean tavan valitsemisesta, niin on se jätettävä viisaammalle päälle kuin teidän."

Hänen tyyne etevämyytensä näytti lannistavan tuon raa'an olennon, joka piteli minua kiinni. Hän kohautti tyytymättömänä olkapäitään.

"Mitä teihin tulee, Lucien", jatkoi ystäväni, "niin minua ihmetyttää, siihen asemaan nähden, johon te pyritte perheessänne, että te hetkeksikään voitte asettua toivettani vastaan. Ketä teidän on kiitettävä siitä, että te olette omistaneet vapauden todet periaatteet, ja että olette muuan etuoikeutettuja, joka ei epäile tasavaltaa?"

"Niin Charles, minä myönnän, että olette oikeassa", vastasi nuori mies hyvin liikutettuna. "Tietysti en haluaisi asettua koskaan teidän toivettanne vastaan, vaan tässä tapauksessa pelkään, että teidän hyvä sydämenne johtaa teitä väärään. Voittehan tehdä mitä kysymyksiä vain tahdotte, vaan minä olen varma, että tästä asiasta on tuleva loppu."

Sen uskoin minäkin, sillä minullahan oli näiden ihmisten salaisuus hallussani, ja mitä toivoa voisi silloin olla, että he laskisivat minut majasta hengissä? Ja kuitenkin on elämä niin rakas, että lyhinkin aika, minkä saa hengelleen, on mieluinen, niin että kun murhaava käsi hellitti leukani, niin lampunvalo muuttui aivan kuin kirkkaaksi valomereksi. Minun pääni oli taas vapaa, ja minä katselin tutkintotuomarini omituisia, kuihtuneita kasvoja.

"Mistä olette tulleet?" kysyi hän.

"Englannista."

"Vaan olette ranskalainen?"

"Niin olen."

"Milloin tulitte?"

"Tänä iltana."

"Millä tavoin?"

"Laivalla Doverista."

"Mies puhuu totta", murisi Toussac. "Minun täytyy myöntää, että hän puhuu totta. Me näimme laivan, ja joku tuotiin siitä maihin heti sen jälkeen kuin vene, jolla minut oli tuotu, lähti taas merelle."

Minä muistin nyt tuon veneen, joka oli ensimmäinen, mitä olin nähnyt Ranskan rannalla. En osannut silloin ajatella, mikä merkitys sillä on oleva minulle!

Ja nyt rupesi asianajajani kyselemään kaikellaista epämääräistä ja joutavaa, niin että Toussac alkoi murista. Tämä tutkiminen minusta näytti olevan joutavaa kujeilua, ja kuitenkin tutkijan tavassa oli jotakin intoa ja omituisia jännityksiä, niin että päätin hänellä olevan jonkun erityisen tarkoituksen. Hän ehkä tahtoi vain voittaa aikaa. Aikaa, mitä varten? Niin kuin aina ne, joiden hermot ovat jännityksissään jonkun äärimmäisen vaaran takia, ovat teräviä huomaamaan, niin minäkin nyt pian olin vakuutettu, että hän odottaa jotakin. Minä näin sen hänen levottomasta muodostaan, hänen taivuksissa olevasta päästään ja harhailevasta katseestaan. Hän odotti jotakin keskeytystä ja puheli, puheli, puheli voittaakseen vain aikaa. Minä olin siitä niin varma kuin olisi hän kuiskannut minulle sen salaisuutena, ja jähmettyneessä mielessäni alkoi taas vilkkua pieni lämmin toivon säde.

Vaan Toussac julmistui tästä sanatulvasta ja hän keskeytti sen kiroamalla.

"Olen jo tarpeeksi kuullut", sanoi hän. "Tällaista lapsen leikkiä varten en pannut päätäni vaaraan lähtiessäni tänne. Eikö meillä ole mitään tärkeämpää puhuttavaa kuin tästä miehestä? Luuletteko

minun tulleen Lontoosta tänne kuuntelemaan vain teidän kauniita lauseitanne? Tehdään loppu tästä ja ruvetaan sitten oikeihin asioihin."

"Kernaasti minun puolestani", vastasi puolustajani. "Täällä on mainion hyvä pieni soppi, joka sopii erinomaisesti vankilaksi. Panemme hänet sinne, ja ryhdymme asioihimme. Voimmehan sitten taas jatkaa tutkintoa hänen kanssaan, kun olemme saaneet asiamme puhutuksi."

"Ja antaisimme hänen kuulla kaikki, mitä puhumme?" sanoi Lesage.

"Minä, lempo vie, en ymmärrä, mikä teitä vaivaa?" sanoi Toussac ja katsoi epäilevästi suojelijaani. "En ikipäivinä ennen ole teitä nähnyt noin arkatuntoisena, ettekä ollut noin epäilevä, kun oli kysymys Bow Streetin miehestä. Tällä miehellä on salaisuutemme hallussaan, ja hänen on kuoltava tai muuten hän ilmestyy meitä vastaan todistajana. Mitä hyötyä on suunnitelman rakentamisesta, kun sitten viime hetkessä päästetään irralleen mies, joka on kukistava meidät kaikki? Taitetaan häneltä niskat, niin asia on selvä."

Suuret karvaiset kädet tarttuivat taas minuun, vaan Lesage hyppäsi yhtäkkiä pystöön. Hän oli kalman kalpea, ja hän seiso i ja kuunteli etusormi suorana ja pää kallellaan. Tuo pitkä, kapea, hienohipeäinen käsi vapisi kuin kaisla virrassa.

"Minä kuulin jotakin", kuiskasi hän.

"Minä myös", sanoi vanhempi mies.

"Mitä sitte?"

"Hiljaa. Kuulkaa."

Me kaikki kuuntelimme jonkun minuutin ajan, jolloin tuuli vonkui savupiipussa ja rämyytti rikkinäistä akkunaa.

"Ei se ollut mitään", sanoi Lesage lopuksi nauraen hermostuneesti.
"Myrsky väliin synnyttää kummallisia ääniä."

"En minä mitään kuullut", sanoi Toussac.

"Hiljaa", huusi toinen. "Taas kuului."

Kova kasvava melu kuului myrskyn seasta, sellainen raivoisa ääni, joka kuului syvältä alhaalta ja kimeni teräväksi ulvonnaksi.

"Koiria!"

"Verikoira!"

Lesage syöksyi takkaan, ja minä näin hänen viskaavan paperinsa tuleen ja murentavan tuhkan kenkäinsä koroilla.

Toussac tarttui kirveeseen, joka oli seinää vasten nojallaan. Vanha mies vetäsi verkkokasan syrjään joukosta ja avasi pienen oven, josta pääsi pieneen sopukkaan.

"Tänne", kuiskasi hän minulle, "joutuin."

Kun olin päässyt piilopaikkaani, niin kuulin hänen sanovan toisille, että siellä olin hyvässä turvassa, josta he voivat minut ottaa milloin hyvänsä.

VIIDES LUKU.

Verikoiria.

Kaappi — sillä joku sellainen se oli, johon minut oli pantu, oli matala ja ahdas, ja pimeässä tunsin, että se oli täynnä kummallisia, pyöreitä, palmikoituja koppia, jotka sitten huomasin kravun pyydyksiksi. Siellä oli pilkkaisen pimeä, vaan vanha ovi oli halkeillut ja ravot olivat niin leveitä, että minä näin koko huoneen. Minä olin uuvuksissa ja heikko ja aivot vielä sekaisin kuoleman kauhusta, vaan kuitenkin

minut valtasi täydellisesti se näky, joka nyt oli edessäni.

Vanha mies oli taas istunut puulaatikolle yhtä juhlallisen tyyneenä kuin ennenkin. Kädet ristissä toisen polven ympäri hän keinui pitkävetaisesti, ja minä huomasin, että hänen leukapielensä kävivät tahdinmukaisesti aivan kuin kalan kituset. Hänen vieressään seisoivat Lesage kasvot kalpeina ja kiiltävinä hiestä, ja alahuuli vapisi kauhusta. Hän koetti hillitä itseään, vaan aina sellaisen yrityksen jälkeen tuli uusi kauhun puuska, joka huuhtoi pois kaiken rohkeuden ja pani hänet vapisemaan, Toussac seisoivat nuotion ääressä, vaikuttavan näköisenä, kirvestä pidellen nojallaan jalkaa vasten ja pää uhkaavasti taaksepäin, niin että hänen suuri partansa oli suorana eteenpäin. Hän ei sanonut sanaakaan, vaan jokainen jäntere oli taistelunvalmiina. Kun koiran ulvonta kuului kovemmin suolta, niin hän meni ja työnsi oven auki.

"Elä laske koiraa sisälle!" huusi Lesage kuolemantuskassa.

"Oletko tyhmä! Ainoa keinomme on tappaa koira."

"Vaan sitä on joku taluttamassa."

"Siinä tapauksessa ei meitä voi mikään pelastaa. Vaan jos koira, niinkuin luulen, juoksee irrallaan, niin voimme vielä päästä pakoon."

Lesage kumartui pöytää vasten silmät liikahtamatta luotuna avonaiseen oveen, joka oli kuin musta neliö seinässä. Mies, joka minua oli tähän asti suojellut, keinuskeli yhä omituinen hymy suupielissään. Hänen ryppyinen kätensä kopeloi paidan röyhelöä, ja minä ymmärsin, että hänellä oli siellä ase. Toussac seisoivat heidän ja oven välillä, ja niin kuin häntä pelkäsinkin ja inhosin, niin en saanut silmiäni hänen uljaasta muodostaan. Tämä näky ja näitä kolme miestä uhkaava vaara oli niin vallannut mieleni, että oma kohtaloni oli kokonaan unohtunut. Tällä mitättömällä näyttämöllä näyteltiin kauhea, jännittävä näytelmä, ja minä olin ainoa katselija istuessani kyyristyneenä likaisessa kolossani. Minä pidätin henkeä ja odotin.

Äkkiä huomasin, että he näkivät jotain, jota minä en voinut nähdä. Minä sen huomasin heidän jäykistyneistä kasvoistaan ja tuijottavasta katseestaan. Toussac heilautti kirveen olkansa taakse ja valmistautui iskemään. Lesage kyyristyi ja piti kättä silmillään. Toinen herkesi keinumasta ja istui kuin pieni puu-ukko pöydän laidalle. Kuului porskuvia askeleita ja jotakin kellertävää lensi huoneeseen, ja Toussac antoi sille iskun. Kirves vihelsi eläimen kurkun ja lensi kauas lattialle, vaan isku oli ollut niin ankara, että Toussac itsekin suistui kumoon. Nyt vyöryivät he lattialle, karvainen koira ja karvainen mies, muristen ja meluten ankarassa taistelussa. Hän tavotti koiraa kurkusta, enkä minä voinut nähdä, mitä hän teki, vaan äkkiä kuulin tuskan kiljuntaa ja kirisevää ääntä aivan kuin vaate repäistessä halki. Mies nousi verisin käsin, ja kellanruskea kasa purppuran punaisella ammottavalla haavalla makasi hengenjättömänä lattialla.

"Nyt!" huusi Toussac ja syöksyi ulos majasta.

Lesage oli tunnottomana pelosta ryöminyt loukkoon sillä aikaa kun Toussac otteli koiran kanssa, vaan nyt hän kohotti tuskallisen muotonsa, joka oli märkä kuin olisi kastettu.

"Niin, niin", huuti hän, "meidän pitää paeta, Charles. Koira on päässyt pakoon polisilta, ja me voimme vielä pelastaa itsemme."

Vaan toinen kasvot jäykkinä, leuka vain liikkeessä niinkuin ennenkin meni ja sulki oven.

"Minusta, Lucien", sanoi hän, "on parasta, että jäämme tänne."

Lesage katsoi häneen, ja hänen kasvoillaan kauhu muuttui vähitellen hämmästykseksi.

"Vaan te, Charles, ette ymmärrä..." lausui hän.

"Kyllä minä ymmärrän", vastasi toinen.

"He ovat täällä muutaman minuutin perästä. Koira on päässyt irti, niinkuin näette, ja juossut suolle, vaan he tulevat tänne aivan varmaan, sillä täällä ei ole muita asunnoita."

"Niin, he tulevat ihan varmaan tänne."

"No niin, paetkaamme siis. Me voimme vielä päästä pakoon pimeässä."

"Ei, me jäämme tänne."

"Hullu, uhratkaa te henkenne, vaan en minä sitä aijo tehdä. Jääkää tänne, jos tahdotte, vaan minä puolestani menen tieheni."

Hän juoksi ovelle, vaan toinen asettui eteen niin käskevästi, jotta nuori mies horjui takaisin, aivan kuin olisi iskun saanut.

"Narri!" sanoi hänen toverinsa. "Te kurja raukka, miten olette antanut pettää itseänne!"

Lesage seisoi suu auki, polvet koukussa ja sormet harallaan, kurjin pelkuruuden kuva, mitä koskaan olen nähnyt.

"Te, Charles, te —?" änkytti hän, koristen joka sanalle.

"Niin, minä!" vastasi toinen katkeralla hymyllä.

"Koko ajan olette ollut polisimiehenä! Te, joka olette ollut liittomme sieluna! Te, joka olette ollut keskuskomiteassa! Te, joka olette ollut johtajanamme! Oo, Charles te olette sydämetön. Charles, minusta kuulustaa, että he nyt tulevat. Antakaa minun mennä, minä pyydän ja rukoilen, antakaa minun mennä!"

Toinen, kasvot kuin kivi, pudisti päätään.

"Vaan minkä vuoksi minut! Minkä vuoksi ette Toussacia?"

"Jos koira olisi voittanut Toussacin, niin minulla olisi nyt te molemmat. Vaan ystävämme Toussac on liian vankka mies näin pienelle heikolle miehelle kuin minä olen. Te, Lucien, olette määrätty olemaan minun voitonmerkinä, ja teidän tulee tyytyä kohtaloonne."

Lessage löi otsaansa, aivan kuin tutkiakseen, eiköhän tämä vain ollut unta.

"Polisikätyri", toisti hän, "Charles polisikätyri!"

"Minä arvelin juuri, että eiköhän se teitä hämmästyttä."

"Vaan tähän olitte kaikkein tasavaltalaisin meistä kaikista! Meistä ei kukaan ollut teidän mielestänne tarpeeksi innokas. Kuinka monta kertaa olemmekaan kokoontuneet teidän ympärillenne kuuntelemaan filosofiaanne! Ja Sibylle! Ette suinkaan tahdo sanoa, että Sibyllekin oli polisikätyri? Vaan te laskette leikkiä, Charles, sanokaa, että te laskette leikkiä."

Mies heitti katkeran muotonsa ja hänen silmänsä välkkyivät tyytyväisinä.

"Teidän hämmästyksenne on hyvin mieluista minulle", sanoi hän. "Minä tunnustan, että luulen näytelleeni osani varsin viekkaasti. Ei ole minun syyni, että nuo rahjukset laskivat irti koiransa, vaan minä voin ylistellä itseäni, että olen yksinäni saanut kiinni hurjan ja vaarallisen salaliittolaisen." Hän hymyili kuvatessaan näin vankiaan. "Keisari tietää, miten palkitsee ystävänsä", lisäsi hän, "ja myöskin, miten hän rankaisee vihollisensa."

Koko ajan oli hän pitänyt kättä povessaan, ja nyt hän veti sen esiin sen verran, että pistolin piippu välkkyi sieltä.

"Ei siitä ole mitään hyötyä", sanoi hän vastaukseksi toisen katseeseen.

"Te pysytte täällä majassa, elävänä tai kuolleena."

Lesage pani kädet kasvoilleen ja alkoi itkeä kovalla äänellä ja rajusti nyhykien.

"Tehän olette ollut pahin meistä kaikista, Charles", voihi hän. "Tehän käskitte Toussacin tappaa senkin Bow Streetin miehen, ja tähän sytytätte talon rue Basse de la Rampartin varrella ja nyt te käännytte meitä vastaan!"

"Minä tein niin, kun tahdoin saada kaikki selville — ja oikealla hetkellä."

"Varsin hyvin, Charles, vaan mitä ajatellaan, kun minä kerron kaikki puolustaessani itseäni? Miten voitte selittää kaiken tuon keisarille. Vielä on aika estää minua puhumasta kaikkea, mitä tiedän teistä."

"Minä itse asiassa tunnen, että te olette oikeassa, ystäväni", sanoi toinen vetäessään pistolinsa esiin ja virittäessään sen. "Olen ehkä mennyt vähän määräysteni rajojen ulkopuolelle. Vaan se ei paljoa merkitse, jätänkö teidät elävänä tai kuolleena, ja yleensä luulen olevan parasta, että te kuolette."

Kauheaa oli ollut nähdä Toussacin repivän koiralta kurkun, vaan sitä olin kuitenkin voinut katsella kylmiä väreitä tuntematta. Minä säälin ja inhosin tätä onnetonta nuorta miestä, jonka luonto oli laatinut elämäänsä vaatimattomana ylioppilaana tai haaveilevana runoilijana, vaan jonka lujemmat tahdot kuin hänen omansa olivat saattaneet näyttelemään osaa, jonka lapsikin olisi paremmin suorittanut. Minä annoin hänelle anteeksi viekkauden, jolla hän oli minut saanut paulaan, ja itsekkään pelkuruuden, jonka

vuoksi hän olisi ollut uhrannut. Hän oli heittäytynyt lattialle ja väänteli siinä kauhun kouristuksissa, jolloin hänen kauhea, pieni toverinsa seiso vierellä hymyillen raakamaisesti, pistoli kädessä. Hän leikki avuttoman, läähöttävän pelkurin kanssa niinkuin kissa leikkii hiiren kanssa; vaan minä luin hänen kylmistä silmistään, että leikki oli kaukana, ja hänen sormensa näyttivät jo olevan liipasimella. Kauhistuneena niin kylmäverisestä murhasta työnnälsin kaapin oven auki ja syöksyin esiin anomaan armoa onnettomalle uhrille, jolloin kuului ulkoa kovaa ääntä ja aseitten kalsketta. Kiven kova ääni huuti: "Keisarin nimessä!" ja yhdellä ainoalla rajalla sysäyksellä työntyi ovi auki.

Vielä tuuli aika kovasti ja avonaisesta ovesta näin taajan joukon ratsumiesten huiskuvia töyhtöjä ja hulmuavia kaapuja ja sateesta kimaltelevia univormuja. Niiden vieressä näkyi majasta tulevan valon loistossa kaksi kaunista hevosta, joita piteli raskaseen, punapäällystäiseen karhunnahkalakkiin puettu husaari. Ovella seiso toinen husaari, korkea-arvoinen mies, päättäen hänen komeasta puvustaan ja arvokkaasta ryhdistään. Hänellä oli saappaanvarret polviin saakka, ja vaaleansininen, hopealla koristeltu univormu, joku soveltui hänen ratsastajavartalolleen erinomaisesti. Ei voinut muuta kuin ihaila hänen käytöstapaansa, kun hän seiso siinä ovella terävin katsein ja silmäsi tuvassa olijoita. Hänen kasvonsa olivat kauniit, kalpeat ja säännölliset, tuuheat viikset, jotka osaksi peittivät karhunnahkaisen lakin kirkkaan leukanauhan.

"No", sanoi hän, "no?"

Vanhempi mies oli taas piilottanut pistolin povitaskuunsa.

"Tämä on Lucien Lesage", sanoi hän.

Husaari katseli vastenmielisesti olentoa, joka makasi lattialla.

"Onpa kelpo salaliittolainen!" sanoi hän. "Nouse ylös, sinä mateleva koira! Tulkaa tänne, Gérard, ottakaa hänet ja viekää leirille."

Nuorempi upseeri ja hänen kintereillään kaksi sotilasta tuli majaan aseet kalisten, ja kurja olento puoleksi hoiperrellen, puoleksi laahaten vietiin pois ulos pimeään.

"Missä on toinen, n. s. Toussac?"

"Hän tappoi koiran ja juoksi tiehensä. Lesage olisi myöskin mennyt pakoon, vaan minä hänet sain pidätetyksi. Jos te olisitte pitäneet koiran kahleissaan, niin olisimme saaneet molemmat, vaan näinkin ollen, voitte, eversti Lasalle, toivottaa minulle onnea." Hän ojensi kätensä, sanoessaan näin, vaan toinen kääntyi äkkiä ympäri.

"Kuulkaa, eversti Savary?" sanoi hän ja katsoi ulos ovesta. "Toussac on päässyt karkuun."

Pitkä, mustapukuinen mies ilmestyi näkyviin. Kauniilla, mustaverisellä muodollaan näkyi vilkas hämmästyksen ilme, jonka tuo tieto vaikutti hänessä.

"Missä hän sitte on?"

"Siitä on joku neljänneksen aikaa, kun hän lähti juoksemaan."

"Vaan hänhän on kaikkein vaarallisin niistä. Keisari raivostuu, kun hän saa kuulla tämän. Minnepäin hän juoksi?"

"Luultavasti maalle päin."

"Kuka tämä on?" kysyi eversti Savary osottaen minua. "Minä teidän ilmoituksistanne päätin, että täällä on kaksi paitse teitä herra..."

"Minusta on mieluisinta, ettei nimeä mainita", keskeytti toinen.

"Sen kyllä ymmärrän", vastasi eversti Savary halveksivasti.

"Minä olisin teille sanonut, että tämä maja on yhtymäpaikka, vaan siitä päätettiin vasta viime hetkessä. Olin asettanut niin, että olisitte voinut saada kiinni Toussacin, vaan te päästitte koiran irti. Te saatte luultavasti vastata keisarille siitä, miten olette hoitanut tämän asian."

"Se on minun asiani, hyvä herra", sanoi eversti Savary. "Vaan te ette ole sanonut kuka tämä mies on."

Tuntui turhalta salata nimeäni, kun minulla oli taskussani kirje, joka olisi ilmaissut sen.

"Nimeni on Louis de Laval", sanoin ylpeästi.

Minun täytyy tunnustaa, että me ehkä olimme siellä Englannissa liioitelleet oman arvomme. Olimme

uskoneet, että koko Ranska ihmettelisi, jos me tulisimme takaisin, vaan itse asiassa olikin Ranska asiain nopean kehityksen aikana melkein kokonaan unohuttanut meidän olemassa olomme. Minun ylimyksellinen nimeni ei tehnyt eversti Savaryyn vähintäkään vaikutusta, hän sen vain kirjoitti muistikirjaansa.

"Herra de Lavalilla ei ole vähintäkään osaa asiassa", sanoi urkkija. "Hän on aivan sattumalta joutunut tänne, ja minä vastaan, että hän pidetään korjuussa, jos häntä satuttaisiin tarvitsemaan."

"Varmaan häntä tarvitaan", sanoi eversti Savary. "Vaan jos te tahdotte ottaa hänet vastuulenne ja viedä hänet leiriin, kun niin vaaditaan, niin ei minulla ole mitään sitä vastaan, että te pidätte hänet hallussanne. Minä lähetän teille sanan, jos häntä tarvitaan."

"Hän on keisarin käytettävänä."

"Onko täällä mitään papereita?"

"Ne poltettiin."

"Sepä ikävää."

"Vaan minulla on jäljennökset."

"Oivallista! Tulkaa, Lasalle! joka minuutti on kallis, ja täällä ei ole enään mitään tehtävää. Antakaa husaarien hajautua, vielä voimme hänet tavottaa."

Kumpikin roteva upseeri lähti majasta välittämättä sen enempää suojelijastani, ja minä kuulin heidän ankarat komentosanansa ja aseitten kalskeen, kun sotilaat nousivat hevosilleen. Silmänräpäyksen kuluttua ne olivat poissa, ja hevosten kavioiden kapse kuoli etäisyyteen. Pieni nuuskanruskea puoltajani meni ovelle ja katsoi heidän jälkeensä pimeään. Sitten hän tuli takaisin ja katseli minua kiireestä kantapäähän tavallisella kuivalla hymyllään.

"Niin, nuorimies", sanoi hän, "me olemme esittäneet muutamia eläviä tauluja huviksenne, ja te voitte kiittää minua arvokkaasta paikasta, joka teillä on ollut."

"Olen suuressa kiitollisuuden velassa teille, hyvä herra", vastasin kiitollisuudella ja vastenmielisyydellä. "En tiedä miten teitä kiittää".

Hän katsoi minuun omituinen ilme ivallisissa silmissään.

"Te saatte sitten tilaisuuden kiittää minua", sanoi hän. "Vaan koska olette vieras tällä rannikolla, niin kuin sanotte, ja kun minä olen vastuun alainen teistä, niin on viisainta teidän seurata minua, minä vien teidät sellaiselle paikalle, jossa te voitte huoletti nukkua."

KUODES LUKU.

Salakäytävä.

Nuotio oli jo palanut loppuun, ja suojelijani puhalsi lampun sammuksiin, niin että tuskin olimme kulkeneet kymmentä askelta, kun näkyvistämme oli kadonnut kurja hökkeli, jossa minut oli niin omituisella tavalla otettu vastaan kotimaahani. Tuuli oli asettunut, vaan mereltä päin tuli kylmä tihusade. Jos olisin ollut yksinäni, niin olisin eksynyt yhtä helposti kuin maalle tullessanikin, vaan seuralaiseni kulki reippaasti ja varmasti, niin että hän varmaan kulki merkkien mukaan, joita minä en huomannut. Märkänä ja väsyneenä, rutistunut mytty kainalossani ja mieli kiihtyneenä kummallisesta seikkailustani, astelin kumppanini vierellä ääneti ja kerroin ajatuksissani kaikki, mitä olin nähnyt.

Niin nuori kuin olinkin, olin kuitenkin kuullut valtiollisia keskusteluja Englannissa vanhempain parissa, ja minä tunsin hyvin tarkoin Ranskan olot. Minä tiesin, että Buonaparten nouseminen valtaistuimelle oli katkeroitannut pienen, vaan pelättävän jakobinein joukon, ja tasavaltalaiset huomasivat, että kaikki heidän ponnistuksensa kuninkuuden poistamiseksi olivat johtaneet vain siihen, että saatiin keisarivalta sijaan. Todellakin kurja tulos heidän hurjista ponnistuksistaan, että kruunu kahdeksalla *fleur-de-lis*llä muutetaan arvokkaampaan kruunuun valtio-omenineen ja risteineen. Toiselta puolen Bourbonien suosijat, joiden keskuksä olin elänyt nuoruuteni, olivat suuresti pettyneet nähdessään, miten kansanjoukko tervehti viimeistä ratkaisevaa askelta, jonka kautta järjestys muuttui

sekasoroksi. Niin erillaisia kuin heidän kantansa olivatkin, yhtyivät kumminkin puolueen hurjimmat jäsenet vihaan Napoleonista vastaan ja lujaan päätökseen, millä hinnalla hyvänsä saada hänet kukistetuksi. Siitä oli seurauksena koko sarja salaliittoja, joista useimpiin oli alku Englannista, ja siitä laaja urkkijajärjestelmä Fouchén ja Savaryn johdolla, sillä näiden kahden miehen vastattavana oli keisarin turvallisuus. Omituisen sattuman kautta minä olin noussut Ranskan rannikolle juuri samalla hetkellä kuin muuan verenhimoinen salaliittolainen, ja saman sattuman kautta olin joutunut näkemään, millä tavoin polisi koetti hävittää ja voittaa hänet sekä hänen toverinsa. Kun muistelin seikkailuani ja kulkuani suolla, tuloani majaan, paperien löytämistä, vangiksi joutumistani salaliittolaisten käsiin, pitkällistä tuskaani Toussacin peukalon ollessa leuvallani ja lopuksi vaihtelevia näytelmiä, joita olin nähnyt — koiran tappamisen, Lesagen vangitsemisen ja sotilaitten tulon, niin en voinut ihmetellä, jos aivoni olivatkin ärsytyksissään ja että hämmästykseni kouristuksen tapaisesti vavahtelin kuin pelästynyt lapsi.

Nyt mietiskelin ensin suhdettani mieheen, joka kulki sivullani. Hänen käytöksensä oli herättänyt inhoa minussa. Olin nähnyt hänen kavaluutensa, jolla hän oli kietonut toverinsa, ja minä olin huomannut hänen laihoilla hymyilevillä kasvoillaan kylmää, tahallista julmuutta, kun hän seiso i pistoli kädessä voitottelevan pelkurin vierellä, jonka hän oli kietonut pauloihinsa. Vaan toisakseen, kun minä ajattelemattomalla uteliaisuudella olin laittanut itseni toivottomaan tilaan, niin hän pelasti minut kammottavan Toussacin kourista. Myöskin oli selvää, että hän olisi voinut tehdä urotyönsä suuremmaksi jättämällä minutkin vangiksi sotilaille. Minä en tosin ollut salaliittolainen, vaan minun olisi ollut vaikea sitä todistaa. Tämän pienen, ruskean, kaljupäisen miehen käytös sen vuoksi tuntui minusta niin epä johdonmukaiselta, että minä vihdoinkin, kun olimme kulkeneet jonkun matkaa ääneti, kysyin häneltä yhtäkkiä, mitä hän sillä tarkotti.

Kuulin pimeässä kuivaa naurua, aivan kuin minun äkillinen ja suora kysymykseni olisi hänestä tuntunut hauskalta.

"Te olette tavattoman hauska mies, herra — herra — no mikä se nyt olikaan teidän nimenne?"

"De Laval."

"Aivan oikein, herra de Laval. Teissä on nuoruuden vilkkautta ja lapsellisuutta. Te haluatte tietää, mitä on takan piipussa, ja te kiipeätte sinne. Te tahdotte tietää syyn johonkin asiaan ja häikäilemättä tekasette kysymyksen. Minä olen tottunut elämään umpimielisten ihmisten joukossa, ja sen vuoksi te minusta tunnutte varsin hauskalta."

"Olkootpa syyt mitkä hyvänsä toimintanne perustuksena, te kaikessa tapauksessa olette pelastanut henkeni", sanoin. "Minä olen suuressa kiitollisuuden velassa teille siitä."

Vaikeinta maailmassa on lausua kiitollisuutensa henkilölle, joka on inhottava, ja minua pelottaa, että epäroivät sanani olivat esimerkin lisänä lapsellisuudestani, josta hän minua syytti.

"Minä voin elää ilman kiitoksianne", sanoi hän kylmästi. "Te olette aivan oikeassa, kun te ajattelette, että jos olisi sopinut tarkotuksiini, niin minä olisin antanut teidän saada surmanne, ja minä olen aivan oikeassa, kun minä ajattelen, että jos te ette olisi minulle kiitollisuuden velassa, niin ette olisi näkevinännekään minun kättäni, jos sen teille ojentaisin, niin kuin tuo Lasallekaan ei ollut huomaavinaan. Hänestä on hyvin kunniakasta palvella keisaria sotatantereella ja panna henkensä alttiiksi hänen edestään, vaan kun on kysymyksessä elää vaarain keskellä niin kuin minä olen tehnyt, seurustella miesten kanssa, jotka menevät ihan äärimmäisyyksiin, ja kun tietää, että jos tekee pienimmänkin erehdyksen, niin on kuoleman oma, niin — silloin ei tuollaisten hienokätisten herrain mielestä sitä ihmistä ole olemassakaan. Niin", jatkoi hän hyvin katkerasti ja kiihkoisesti, "minä olen uskaltanut enemmän ja saanut kestää enemmän Toussacin ja muutamien hänen toveriensa kanssa kuin tuo Lasalle kaikilla poikamaisilla ratsuretkillä. Mitä ansioihin tulee, niin keisarin kaikki marskit yhteensä eivät ole tehneet keisarille niin tärkeitä palveluksia kuin minä. Vaan te ette näe niitä ehkä siinä valossa, te herra ... herra..."

"De Laval."

"Aivan oikein — se nyt on kumma, että minä en muista tuota nimeä. Teillä varmaan on sama käsitys kuin eversti Lasallellakin?"

"Tästä asiasta en voi muodostaa mitään mielipidettä", sanoin. "Minä vain tiedän, että minun on kiitettävä teitä hengestäni."

En tiedä, mitä hän olisi sanonut tähän kiertävään vastaukseen; samassa kuulimme pari pistoolin laukausta ja kovaa huutoa kaukaa. Me pysähdyimme muutaman minutin ajaksi, vaan nyt oli taas kaikki hiljaa.

"Ne varmaankin saivat Toussacin näkyviinsä", sanoi seuralaiseni. "Minä luulen, että hän on niin voimakas ja viekas, että he eivät saa häntä kiinni. En tiedä millaisen vaikutuksen hän teihin teki, vaan sen sanon teille, että kaukaa saatte hakea ennen kuin löydätte niin vaarallista miestä."

Vastasin, että haluaisin mennä kauas päästäkseni kohtaamasta sellaista miestä, jos vain minulla ei olisi keinoa puolustautumaan, ja seuralaiseni kuivalla naurulla osotti, että hän oli samaa mieltä.

"Muuten hän on kerrassaan rehellinen mies, joka ei ole suinkaan tavallista meidän päivinämme", sanoi hän. "Hän on muuan niitä, jotka vallankumouksen alku-aikoina yhtyivät siihen koko sielunsa täydellä voimalla. Hän uskoi, mitä kirjailijat sanoivat, ja hän uskoi, että Ranskasta, kärsittyään vähän aikaa levottomuutta, ja muutamia välttämättömiä murhia kun oli tehty, tulisi taivaanvaltakunta maan päällä, rauhan ja varallisuuden ja veljeyden keskipiste. Niitä oli varsin paljon, jotka olivat saaneet tällaiset kauniit aatteet päähänsä, vaan nämät päät ovat nyt enimmäkseen joutuneet sahanmuhakoppaan. Toussac pysyi aatteilleen uskollisena, ja kun näki sotaa rauhan asemesta, kiduttavaa köyhyyttä varallisuuden asemesta ja keisariuden veljellisyyden sijalla, niin silloin hän raivostui. Hänestä tuli tuollainen villi-olento kuin olette nähnyt, eikä hän muuta ajattele kuin uhrata voimansa niiden kukistamiseen, jotka ovat sortaneet hänen kauniit ihanteensa. Hän on pelkäämätön, kestävä ja muuttumaton. Minä olen ihan varma, että hän minut tappaa tämän yöllisen teon vuoksi."

Seuralaiseni sanoi mitä tyynemmällä äänellä nämät sanat, ja minä nyt ymmärsin, että hän ei kehuakseen sanonut, että hänen vaivaloisen tehtävänsä suorittamiseen tarvittiin enemmän rohkeutta kuin olemaan kauniina miekkamiehenä niin kuin Lasalle. Hän oli vähän aikaa ääneti ja sitten hän jatkoi, aivan kuin olisi puhunut itsekseen.

"Niin", sanoi hän, "minä en käyttänyt tilaisuutta. Minun olisi pitänyt ampua hänet, silloin kun hän taisteli koiran kanssa. Vaan jos olisin vain haavoittanut hänet, niin olisi hän repinyt minut kappaleiksi kuin keitetyn kanan, niin että on ehkä parasta niin kuin on."

Me olimme jo päässeet suolta, ja minä olin jo jonkun aikaa tuntenut jalkaini alla pehmoisen joustavan ruohikon, ja tiemme oli kulkenut rannalla olevia matalia särkkiä ylös ja alas. Vaikka oli pilkkosen pimeä, niin seuralaiseni kulki varmasti epäröimättä hetkeäkään, ja reippaasti, joka minusta olikin mieluista, kun olin märkänä ja viluissani. Olin vielä niin nuori, kun lähdin kotimaastani, että tuskin päiväseen aikaankaan olisin tuntenut seutuja, vaan nyt pimeässä ja huumauksissani kaikesta siitä, mitä olin nähnyt, en voinut vähintäkään aavistaakaan, missä olimme tai minne menimme. Olin käynyt välinpitämättömäksi, minusta oli sama minne menin, kunhan vain sain yösijan ja lepoa, jota nyt tarvitsin.

En tiedä kuinka kauan olimme kulkeneet, vaan minä olin nukkunut ja herännyt ja taas nukkunut kulkiessani seuralaiseni vierellä; sitten heräsin taas, kun hän yhtäkkiä pysähtyi. Sade oli jo lakannut ja vaikka kuu olikin vielä pilvessä, niin oli kuitenkin taivas sen verran selvinnyt, jotta näki ympärilleen vähän matkaa. Edessämme ammotti valkea syväne, ja minä arvelin, että se oli vanha kalkkimurros, jonka laitamilla kasvoi karhunmarjapensaita ja sanajalkoja. Vilkaistuaan ympärilleen, etteihän vain kukaan näe, hiipi seuralaiseni vitikon läpi, kunnes tuli kalkkiseinän luo. Hän kulki sen vierustaa jonkun matkaa ja tunkeutui kallion ja pensaitten väliin, kunnes lopultakin tuli muutamalle paikalle, josta näytti mahdolltomalta päästä etemmäs.

"Näettekö tulta takananne?" kysyi hän minulta.

Minä käännyin katsomaan ja katselin hyvin tarkkaavasti joka suunnalle, vaan en mitään voinut huomata.

"No, se on hyvä", sanoi hän. "Menkää te ensin, minä tulen sitten jälestä."

Sillä aikaa kun minä olin selin, hän oli avannut tai työntänyt syrjään vanukkeiset oksat, jotka olivat sulkeneet tiemme. Kun minä taas käännyin häneen päin, niin huomasin mustan nelikulmaisen aukon edessämme valkeassa seinässä.

"Tämä on ahdas portti, vaan kauempana on väljempi", sanoi hän.

Minua epäilytti hetken aikaa. Mihinkähän tämä kummallinen mies minut vie? Asuuko hän luolassa kuin peto-eläin vai tahtoiko hän minut saattaa johonkin ansaan? Kuu alkoi nyt paistaa ja sen hopeavalossa tämä musta, äänetön aukko näytti sanomattoman kammottavalta ja uhkaavalta.

"Te olette tullut jo liian kauvas voidaksenne enään kääntyä takaisin", sanoi seuralaiseni. "Teidän täytyy joko luottaa minuun kerrassaan tai ei ollenkaan."

"Olen vallassanne."

"Käykää sitten sisään, minä tulen jälessä."

Minä ryömin käytävään, joka oli niin matala, että minun piti kontata nelinryömin. Kun käänsin päätäni, niin näin epäselvät kulmikkaat varjohaamut seuralaisestani. Hän viipyi käytävän suulla ja rapisutti lehtiä ja oksia, ulkoa tuleva heikko valo ei enään päässyt tulemaan sisään ja me olimme pilkkopimeässä. Minä kuulin äänen jälestäni, kun hän siellä ryömi.

"Menkää niin kauas kun tulee alankopaikka", sanoi hän. "Silloin tulee tilavampi ja me voimme ottaa tulta."

Käytävä oli niin matala, että selkä kattoa piirsi, ja kyynärpäät koskivat molemmin puolin seinään. Minä siihen aikaan olin notkea ja taipuisa, niin että minun ei ollut vaikea päästä kulkemaan. Kulettuani jonkun sata tai sataviisikymmentä askelta tunsin käsilläni syvennyksen edessäni. Minä kapusin alas ja puhtaammasta ilmasta tunsin heti, että olemme tilavammalla paikalla. Kuulin seuralaiseni iskevän tulta piillä ja taulan punanen valo muuttui kirkkaaksi keltaiseksi vaharullan valoliekiiksi. Aluksi en nähnyt muuta kuin vakavat, teräväpiirteiset kasvot, kuin millähän kummallisella puu-ukolla, ja leuvat vippasivat kuin kalalla. Tässä valossa hän näytti omituiselta. Sitten hän kohotti vaharullan ylös ja kuletti sitä edestakaisin valaistaakseen paikkaa.

Minä nyt näin, että olimme maanalaisessa käytävässä, joka näytti johtavan maan sisään. Käytävä oli niin korkea, että minä vaivatta voin seisoa pystyssä, ja vanhat sammaleiset kivet, jotka olivat käytävän laitamilla, ilmoittivat sen ijän suureksi. Siltä paikalta, jossa me seisoimme, oli katto luhistunut alas ja käytävä siten täyttynyt, vaan se oli murrettu, niin että siihen oli syntynyt kapea käytävä, jota me tähän saakka olimme kulkeneet. Tämä työ näytti tehdyn aivan äskettäin, sillä käytävässä oli soraa ja joukko työkalujakin. Seuralaiseni meni vaharulla kädessä alas tunneliin, ja minä seurasin aivan kintereillä kiiveten suurten kivien yli, jotka olivat pudonneet katosta tai seinistä ja sulkivat nyt tien.

"Kuulkaas", sanoi hän nauraa virnottaen minulle yli olkansa, "oletteko koskaan nähnyt mitään tällaista siellä Englannissa?"

"En milloinkaan."

"Nämät ovat varukeinoja, joihin ihmiset ryhtyivät muinoin rauhattomina aikoina. Nyt kun rauhattomat ajat taas ovat palanneet, ovat ne varsin hyödyllisiä niille, jotka ne tuntevat."

"Minne tämä käytävä johtaa?" kysyin.

"Tänne", vastasi hän ja pysähtyi muutaman vanhan puu-oven luo, joka oli lujasti raudalla kiskotettu. Hänellä oli siinä jotakin puuhaa rautakiskojen kanssa pysyen minun edessäni, niin että minä en voinut nähdä mitä hän teki. Kuului kova rasahdus ja ovi aukesi hitaasti vinkuen saranoissaan. Sen takana näkyi jyrkkä porras nousevan ylös. Hän työnsi minut edelleen ja sulki oven jälestämme. Portaitten yläpäässä oli vielä samallinen ovi, jonka hän avasi samalla tavalla.

Olin ollut jo tarpeeksi hämilläni tullessamme kalkkimurrokselle, vaan nyt tämän kummallisen matkan tehtyämme, minä aloin hieroa silmiäni ja ihmetellä, olinkohan todella sama Louis de Laval, joka äskettäin oli tullut Ashfordista, vai oliko tämä unta, joku Pigault Lebrunin seikkailuja. Nämät suuret, sammalpeitteiset holvit ja jyhkeät, rautakiskoiset ovet olivat todellakin kuin himmeä musta tausta unissa; vaan tippuva vaharulla, minun märkä myttyni ja nämät likaset vaatteeni kovin selvään todistivat kaiken tämän todeksi. Seuralaiseni ketterä, vilkas ja asioimistapainen käytös ja hänen niukkasanaiset huomautuksensa silloin tällöin vetivät minun mielikuvitukseni taas maan päälle. Hän piti nyt ovea auki edessäni ja sulki sen sitten taas jälestämme.

Me olimme nyt pitkässä holvikäytävässä, jossa oli kivilattia, ja sen toisessa päässä paloi himmeä öljylamppu. Kaksi rautakaltereilla varustettua akkunaa osotti, että me taas olimme tulleet maanpinnalle. Me kulimme tätä käytävää, sitten useampain sivukäytäväin läpi mentyämme nousimme ylös kiertoportaita. Täällä oli avonainen ovi, josta tultiin pieneen, varsin hauskan näköiseen sänkykamariin.

"Minä otaksun, että te ette muuta tarvitse tänä yönä", sanoi hän.

Minua halutti nakkautua maata märkine vaatteineni ja niine hyvineni lumivalkoiselle peitteelle, vaan kuitenkin uteliaisuuteni sai hetkiseksi voitetuksi väsymykseni.

"Minä olen teille suuressa kiitollisuuden velassa, hyvä herra", sanoin. "Tahtonette vielä osottaa suurempaa hyvyyttä minulle ilmoittamalla, missä olen."

"Te olette minun talossani, ja siihen tietoon saatte tyytyä tänä iltana. Huomen aamulla puhelemme enemmän."

Hän soitti pientä kelloa, ja laiha, pörröinen palvelija, hyvin talonpoikaisen näköinen, tuli heti tämän kutsun saatuaan.

"Hallitsijattarenne varmaankin on jo mennyt huoneisiinsa?"

"Niin on, armollinen herra, jo ainakin kaksi tuntia sitten."

"Hyvä. Minä tulen itse teitä noutamaan huomen aamulla varhain." Hän sulki oveni, ja hänen askeltensa kaiku tuskin vielä oli kadonnut kuuluvista, kun minä olin syvässä unessa.

SEITSEMÄS LUKU.

Grosboisin isäntäväki.

Isäntäni pitikin sanansa, sillä kun heräsin kuullessani liikettä huoneesta, niin näin hänen seisovan sänkyäni vieressä niin tyyneen ja tyytyväisen näköisenä ja niin säännöllisesti puettuna, että oli vaikea ajatella hänen olleen eilisessä hurjassa ottelussa ja siinä näytelleen niin vastenmielistä osaa. Nyt kirkkaassa päivän valossa hän näytti paremminkin täsmälliseltä koulun-opettajalta, jota vaikutusta vielä lisäsi hyväntahtoinen vaan mahtava hymy, jolla hän minua katseli. Vaikka hän hymyili, niin tunsin kuitenkin vastustamatonta vastenmielisyyttä, ja olin vakuutettu, että en ennen voi olla tyyne kuin saan lopetetuksi tämän toveruuden, johon pakosta olin joutunut. Toisella käsivarrellaan hänellä oli koko joukko vaatteita, jotka hän asetti tuolille sänkyäni viereen.

"Siitä päättäen, mitä eilen illalla minulle sanoitte, otaksuin että puvustonni ei ole runsaasti varustettu", sanoi hän minulle. "Minä luulen, ettei kukaan täällä talossamme ole sen mittainen kuin te, vaan kaikissa tapauksissa olen ottanut koko joukon näitä vaatteita, joista voitte valita, mikä teille parhaiten sopii. Tässä on partaveitsi, saippuaa ja puuterirasia. Minä tulen puolen tunnin kuluttua, jolla aikaa toivon teidän ehtivän pukeutua."

Minä huomasin, että oma pukuni vähän harjattua on yhtä hyvässä kunnossa kuin ennenkin, vaan minä käytin kuitenkin hänen tarjouksestansa hyväkseni röyhelöpaidan ja mustan silkkihuivin. Minä olin jo pukeutunut ja olin katselemassa akkunasta, josta oli näköala muuatta kalkkiseinää vasten, kun isäntäni astui huoneeseen. Hän katseli minua kiireestä kantapäähän tarkastavin katsein ja näytti olevan varsin tyytyväinen.

"Käyhän se laatuun, varsin hyvin!" sanoi hän ja nyökäytti päätään arvostelevasti. "Nykyään, mitä pukuun tulee, on matkavaatteen tapainen tai kovan työn suuntainen enemmän muodissa kuin *Inrcoyablen* keikarimaisuus. Olen naisten kuullut sanovan, että se osottaa parempaa aistia. Olkaa hyvä ja seurakkaa minua, hyvä herra."

Minua hämmästytti tuo hänen huomionsa kiinnittäminen minun pukuuni, vaan se unohtui hämmästykseen, jonka valtaan pian jouduin. Sillä kun me olimme menneet muutaman käytävän läpi ja astuimme suureen saliin, joka minusta tuntui niin tutulle, niin oli edessäni isäni kuva luonnollisessa koossa. Minä seisoin hämmästyksissäni ja tuijotin sitä, ja kun käännyn siitä, niin näin seuralaiseni kylmänharmajat silmät suunnattuina minuun ja niistä näkyi leikkilinen väike.

"Te näytte olevan ihmeissänne, herra de Laval", sanoi hän.

"Jumalan nimessä", sanoin, "elkää leikkikö minun kanssani enään. Missä te olette, ja mihin paikkaan te olette minut kulettanut?"

Hän ei vastannut, purskahti vain nauramaan tavallista kuivaa nauruaan, laski kurtuisen ruskean kätensä minun käsivarrelleni ja vei minut suureen huoneeseen. Siellä keskilattialla oli aistikkaasti katettu ruokapöytä, ja sen takana istui matalassa nojatuolissa nuori nainen kirja kädessä. Hän nousi istumasta, kun me tulimme huoneeseen, ja minä huomasin, että hän oli pitkä, siro nainen, tummaverinen, selvät piirreet ja mustat, tavattoman loistavat silmät. Jo heti ensi silmäyksellä huomasin, että hän ei minua katsellut ystävällisesti.

"Sibylle", sanoi isäntäni ja hänen sanansa pidättivät henkeni "tämä on serkkusi Englannista, Louis de Laval. Rakas sisareni poika, tämä on ainoa tyttärenti, Sibylle Bernac."

"Te olette siis..."

"Olen äitisi veli, Charles Bernac."

"Te olette eno Bernac!" änkytin kuin tyhmyri. "Vaan minkä vuoksi ette sitä sanonut minulle?"

"Minulla ei ollut mitään syytä olla käyttämättä tilaisuutta esteettä tarkastaakseni, millainen sisareni pojasta oli tullut englantilaisen kasvatuksen saatuaan. Minun olisi sitä paitsi ollut vaikeampi sinun ystävänäsi esiintyä, jos toverini olisivat saaneet aiheutta uskomaan, että minulla oli joitakin persoonallisia seikkoja sinun puollustamisesi. Vaan suo nyt minun lausua sinut sydämmellisesti tervetulleeksi Ranskaan ja ikävän mieleni siitä, että vastaanotto oli niin epäystävällinen. Minä olen varma siitä, että Sibylle on auttava minua kaikin tavoin sen korvaamiseksi."

Minä katselin ympärilläni ja vähitellen aloin tuta suuren huoneen vaakunoineen ja hirvenpäineen, joita oli seinällä. Ja tämän näköalan akkunasta puistoon ja sen takana aukeavalle merelle olin varmaan ennen nähnyt. Oli siis aivan totta, että olin omassa linnassamme Grosboisissa, ja tämä inhoittava vanha mies nuuskanruskeassa puvussa, tämä kavala juontenkutoja, jolla naama oli kuin pääkallolla, oli se mies, jota isäni olin kuullut usein sadattelevan, mies, joka oli hänet karkottanut maatilaltaan ja itse anastanut sen. Vaan en kuitenkaan voinut unohuttaa, että hän saattaen itsensä vaaraan oli pelastanut minut eilen illalla, ja minä taas tunsin huojuvani kiittollisuuden ja vastenmielisyyden välillä.

Me olimme istuneet pöytään, ja syödessämme vasta ilmestynyt enoni selitti minulle kaikkea, mitä en vielä ymmärtänyt.

"Samassa silmänräpäyksessä kun sinut näin, aavistin, että se olet sinä", sanoi hän. "Muistan hyvin isäsi, kun hän oli nuori ritari, ja sinä olet hänen elävä kuvansa, vaikka voin sanoi, että jos on jotakin eroa, niin se on sinun eduksesi. Ja kuitenkin hänellä oli maineena, että hän oli kaunein mies Rouenin ja meren välillä. Sinun tulee muistaa, että minä odotin sinua, ja että ei ole niinkään monta sinun ikäistäsi ylimystä harhailemassa täällä rannikolla. Minua kummastutti, että sinä et eilen illalla tuntenut, missä olet. Oletko koskaan kuullut puhuttavan salakäytävästä Grosboisissa?"

Minä hämärästi muistin, että olin lapsena kuullut puhuttavan tästä maan-alaisesta käytävästä, vaan että katto oli luhistunut alas, jonka vuoksi sitä ei voitu käyttää.

"Aivan oikein", sanoi enoni. "Kun linna tuli minun haltuuni, oli ensimmäisiä tehtäviäni puhkaista uusi käytävä sen toiseen päähän, sillä arvelin, että siitä voi olla hyötyä näinä rauhattomina aikoina; jos se olisi ollut kunnossa, niin se melkoisesti olisi auttanut vanhempaisi pakoa."

Hänen puheensa johti muistiini kaikki, mitä olin kuullut ja mitä voin muistaa näiltä kauheilta ajoilta, jolloin meitä, tämän maatilalan omistajia, ajettiin kuin susia, ja ulvova pyöveli seurasi meitä rantasillalle saakka uhaten nyrkeillään ja kivillä. Minä muistin myöskin, että tämä mies juuri oli kaatanut öljyä tuleen ja perustanut rikkautensa meidän raunioille. Kun silmäsin häneen toiselle puolen pöytää, niin näin, että hänen terävät harmajat silmänsä olivat kiinnitettyt minuun, ja minä ymmärsin, että hän luki ajatukseni.

"Me saamme unohuttaa entiset", sanoi hän. "Ne ovat vanhojen polvien riitoja; Sibylle ja sinä edustatte uutta polvea."

Serkkuni ei ollut sanonut sanaakaan eipä edes välittänyt läsnäolostani, vaan kun nyt nimemme asetettiin näin vierekkäin, niin hän katseli minua yhtä vihasesti kuin olin huomannut hänen heti alustakin tekevän.

"No, Sibylle", sanoi hänen isänsä, "sinä voit vakuuttaa Louis serkulleksi, että sinusta nähden ei ole mitään sukuriitaa."

"Meidän on helppo puhua sillä tavoin, isä", vastasi hän. "Se ei ole sinun kuvasi, joka riippuu salin seinällä eikä ne sinun vaakunoitasi, jotka riippuvat täällä. Me omistamme linnan ja maatilaa, vaan de Lavalin perheen jäsenen asiana on sanoa meille, tyytykö hän tähän."

Hänen tummat, vihaset silmänsä olivat kiinnitettyinä minuun, kun hän odotti minun vastaustani, vaan hänen isänsä ehätti sanomaan:

"Sinä et tervehdi juuri ystävällisellä tavalla serkkuasi", sanoi isänsä terävästi. "Asiain kulku on ollut sellainen, että Louisin perintö on joutunut meille, vaan meidän asiamme ei ole muistuttaa häntä tästä seikasta."

"Hän ei tarvitse mitään muistutuksia", sanoi tyttö.

"Te teette minulle väärin", lausuin minä, sillä tytön viha ja halveksuminen suututti minua. "Totta on, että minä en voi unohuttaa, että tämä linna ja tämä maa on ollut esi-isäni omaisuutta — olisinhan aika rahjus, jos voisin sen unohtaa — vaan jos te luulette, että minä sen vuoksi mielessäni haudon jotakin

katkeruutta, niin te erehdytte. Minä puolestani en halua mitään muuta kuin että saan raivata oman tieni miekallani."

"Eikä koskaan ole ollut aikaa, jolloin se olisi voinut tapahtua helpommin ja loistavammin kuin nyt tähän aikaan", huudahti enoni. "Nyt on suuria asioita tekeillä, ja jos sinä olet keisarin hovissa, niin olet niiden ahjossa. Mikäli minä ymmärrän, niin haluat palvella häntä?"

"Tahdon palvella maatani."

"Sinä palvelet maatasi palvelemalla keisaria, sillä ilman häntä joutuu maa sekasortoon."

"Kaikesta päättäen, mitä olen kuullut, se ei ole niinkään helppo asia", sanoi serkkuni. "Minä luulen, että teillä olisi ollut paljo mukavampi olo Englannissa — ja siellä olisitte myöskin ollut paremmassa turvassa."

Kaikella, mitä tyttö sanoi, näytti hän tahtovan minua loukata, enkä minä tiennyt, millä tavalla olisin hänelle antanut siihen syytä. En ole koskaan tavannut naista, jota kohtaan minussa niin pian olisi syntynyt vastenmielisyys. Minä huomasin, että hänen sanansa suututtivat yhtä paljo hänen isäänsä kuin minuakin, sillä hän näytti katselevan tytärtään yhtä tuikein katsein kuin tämäkin häntä.

"Serkkusi on urhoollinen mies; ja niin paljoa en voi sanoa muutamasta toisesta", sanoi enoni.

"Kenestä toisesta?" kysyi tyttö.

"Se on sama", vastasi isä nenäkkäästi ja nousi pöydästä äkkiä aivan kuin hän olisi pelännyt, että hän suutuksissaan joutuu sanomaan enemmän kuin olisi tahtonut, ja hän kiiruhti pois huoneesta.

Tyttö näytti joutuvan aivan hämilleen tästä hänen vastauksestaan ja nousi pöydästä aivan kuin olisi aikonut seurata häntä. Sitte hän pudisti päätään ja nauroi epäilevästi.

"Minä luulen, että te ette ole nähnyt koskaan ennen enoanne?" sanoi serkkuni minulle.

"En ole", vastasin hänelle.

"No, mitä arvelette hänestä *nähtyänne* hänet?"

Tuollainen kysymys, jonka tytär teki isästään, synnytti minussa melkein jotakin kauhun tapaista. Minusta tuntui, että isänsä on vielä pahempi ihminen kuin olin luullutkaan, jos hän on tuolla tavoin vaikuttanut läheimpään ympäristöönsäkin.

"Vaiti-olonne on riittävä vastaus", sanoi hän, kun minä epäröin vastata. "Minä en tiedä, miten tapasitte hänet eilen, tai mitä tapahtui välillänne, sillä me emme ole ystävällisellä kannalla. Mutta minä luulen, että olette oikein häntä arvostellut. Nyt minulla on vähän kysyttävää teiltä. Te olette saanut häneltä kirjeen, jossa hän kehotti teitä tulemaan tänne, eikö niin?"

"Sain."

"Ettekö huomannut mitään kuorella?"

Minä muistin nuo kaksi onnettomuutta ennustavaa sanaa, jotka olivat minulle antaneet niin paljo miettimisen aihetta.

"Mitä? Tekö minua varoitte tulemasta tänne?"

"Niin, minä. Minulla ei ollut mitään muuta keinoa."

"Vaan minkä vuoksi?"

"Kun minä en olisi halunnut teitä tänne."

"Luulitteko, että minä teille tekisin jotakin vahinkoa?"

Hän oli jonkun aikaa ääneti, aivan kuin olisi pelännyt, että hän joutuu sanomaan liikoja. Hänen vastauksensa oli sitten ihan odottamaton:

"Minä luulin, että teille tehtäisiin paha."

"Luuletteko minun olevan vaarassa täällä?"

"Siitä olen varma."

"Kehoitatteko minua menemään täältä?"

"Viipymättä hetkeäkään."

"Mistäpäin minua vaara uhkaa?"

Hän epäili vähän aikaa taas, teki sitten välinpitämättömän liikkeen, aivan kuin olisi kaiken varovaisuuden viskannut tiehensä, kääntyi minuun ja sanoi:

"Isäni puolelta."

"Minkä vuoksi hän tahtoisi minulle pahaa?"

"Sen sanokoon teille oma tarkkanäköisyytenne."

"Vaan minä vakuutan teille, että te arvostelette häntä tässä tapauksessa väärin", sanoin hänelle. "Hän pelasti henkeni eilen illalla."

"Pelasti henkenne? Kenen käsistä?"

"Kahden salaliittolaisen käsistä, joiden tuumat olin sattunut saamaan tietooni."

"Ah!" Hänen poskensa karahtivat yhtäkkiä punaisiksi.

"He olisivat tappaneet minut, jos vain hän ei olisi joutunut väliin."

"Hänen tarkoituksiinsa ei sovi vielä, että teille mitään pahaa tapahtuu. Hänellä oli syynsä saada teidät Grosboisiin. Vaan minä olen ollut hyvin avomielinen ja suoravainen teille, ja minä vaadin, että tekin olette samoin minulle. Oletteko Englannissa oloaikananne — rakastunut?"

Kaikki mitä serkkuni oli puhunut, oli minusta tuntunut varsin kummalliselta, ja tämä kysymys keskellä vakavaa keskustelua oli kummallisin kaikista. Vaan suora kysymys vaatii suoran vastauksen, ja minä en epäröinyt.

"Englannissa minulla on vieläkin maailman kaunein ja suloisin tyttö", sanoin. "Eugenie on nimensä, Eugenie de Choiseul, vanhan kreivin veljen tytär."

Vastaukseni näytti tyydyttävän varsin suurella määrällä serkkuaani. Hänen suuret, mustat silmänsä loistivat ilosta.

"Oletteko hyvin kiintynyt häneen?"

"En saavuta iloani ennen kuin saan taas nähdä hänet."

"Ettekö hänestä luovu?"

"En jumaliste!"

"Ette Grosboisin vuoksikaan?"

"En edes senkään vuoksi."

Serkkuni ojensi minulle kätensä vaikuttavan sydämmellisesti.

"Antakaa anteeksi epä-ystävällisyyteni", sanoi hän. "Minä huomaan, että meistä tulee liittolaisia eikä vihollisia."

Me puristimme vielä toistemme käsiä, kun isänsä astui huoneeseen.

KAHDEKSAS LUKU.

Serkkuni.

Enoni näytti varsin tyytyväiseltä ja hämmästyneeltä, kun hän huomasi meidän näin pian sopineen. Kaikki hänen vihansa näytti kuin puhaltaen kadonneen, kun hän kääntyi tyttärensä puoleen, vaan vaikka hänen äänensä olikin muuttunut, niin tyttären silmissä oli epäilevä ilme.

"Minun pitää lukea muutamia tärkeitä papereita", sanoi hän. "Siihen minulta menee tunti tai niille

main. Minä arvaan, että Louis tahtoo katsella vähän tätä vanhaa paikkaa, ja minä olen varma, että hän ei voi saada parempaa opasta kuin sinä Sibylle olet, jos haluat käydä hänelle vähän näyttelyssä."

Sibylle ei vastustanut, ja minä puolestani olin ihastunut tähän ehdotukseen, sillä siten sain tilaisuuden päästä lähemmin tutustumaan kummalliseen serkkuuni, joka minulle oli sanonut niin paljo ja kuitenkin näytti tietävän vielä enemmän. Mitä hän tarkotti sillä, että hän niin salaperäisesti oli varottanut minua isästään, ja minkä vuoksi hän oli niin halukas tietämään minun sydämeni asioita? Näihin kahteen kysymykseen minun piti välttämättömästi saada vastaus. Me siis menimme yhdessä kävelemään suloiseen meri-ilmaan, jonka eilinen myrsky oli vielä raitistanut. Kun hän minulle oli näyttänyt kaikki niin tarkkaan, että huomasin, miten hän oli mielistynyt tähän linnaan, niin hän pyysi anteeksi, että hän oli täällä isäntänä ja minä vieraana.

"Minä en ollut katkera teitä kohtaan, vaan itseäni kohtaan", sanoi hän, "sillä me olemme käkiä, jotka olemme anastaneet toisten pesän ja karkottaneet pois ne, jotka sen ovat rakentaneet. Minua hävettää, että isäni on kutsunut teidät vierailemaan omaan kotiinne".

"Me olimme ehkä liiaksi juurtuneet tänne", vastasin. "Ehkä oli oma hyvämmme, että meidät karkoitettiin murtamaan itsellemme oma tie, niin kuin nyt aijon tehdä."

"Te sanotte, että aijotte mennä keisarin luo?"

"Niin."

"Tiedättekö, että hän on leirillä täällä aivan lähellä?"

"Olen kuullut siitä."

"Vaun teidän perheenne on vielä valtion kirouksessa."

"Minä en ole tehnyt hänelle mitään pahaa. Minä menen avomielisesti hänen luokseen ja pyydän, että hän suo minun tarjota hänelle palvelustani."

"Niin", sanoi hän, "niitä on sellaisia, jotka sanovat häntä anastajaksi ja toivovat hänelle kaikkea pahaa, vaan minä puolestani en vielä ole kuullut hänen sanoneen tai tehneen mitään, joka ei olisi ollut suurta ja jaloa. Vaan minä olin luullut, että te, serkku Louis, olisitte piintynyt englantilainen, ja tulisitte tänne taskut täynnä Pittin kultia ja sydän täynnä petosta".

"Englantilaiset ovat minua aina kohdelleet vieraanvaraisuudella", vastasin hänelle, "vaan sydämeni on aina ollut ranskalainen".

"Vaun isänne taisteli meitä vastaan Quiberonin luona."

"Antaa kunkin sukupolven sopia omat riitansa, siitä olen aivan samaa mieltä kuin teidän isänne", sanoin minä.

"Älkää arvostelko isääni hänen sanainsa, vaan hänen tekojensa mukaan", puhkesi hän sanomaan. "Hän surmasi äitini. Minä en sano sillä, että hän pisti puukon kurkkuun, vaan hän kylmällä julmuudellaan pakahdutti hänen hellän sydämensä. Nyt te jo ehkä alatte ymmärtää, minkä vuoksi minä voin hänestä puhua tällä tavoin."

Minä näin monien vuosien katkerat vihat, jotka hän oli kätkenyt syvälle sieluunsa, äkkiä leimahtavan nyt puniksi hänen poskilleen ja salamoiksi hänen kauniisiin silmiinsä. Minä ymmärsin sillä hetkellä, että tässä kookkaassa, sirossa ruumiissa oli kumoamatonta voimaa.

"Te varmaan ajattelette, serkku Louis, että minä olen varsin puhelias, kun minä en ole teitä tuntenut vielä kuin muutaman tunnin", sanoi hän.

"Kenelle sitten puhuisitte, kun ette omalle sukulaisellenne?"

"Se on totta, vaan en olisi koskaan uskonut, että joudun niin tuttavalliselle kannalle teidän kanssanne. Minä tuskalla ja surulla odotin teidän tuloanne. Minä ehkä osotinkin jonkun verran tunteitani, kun isä toi teidät sisälle."

"Niin teitte", vastasin minä. "Minua pelotti, että en ollut teille tervetullut."

"Ette ollenkaan, ette omasta ettekä minun puolestani", sanoi hän. "Teidän puolestanne sen vuoksi, kun epäilin, että isäni aikeet voivat olla vihamieliset. Omasta puolestani..."

"No, ja omasta puolestanne?" kysyin hämmästyneenä, sillä hän joutui hämilleen ja vaikeni.

"Te olette sanonut, että teidän sydämenne on toisen oma. Minä voin teille sanoa, että minunkin käteni on luvattu, ja sydämeni on seurannut sen mukana."

"Olkoon onneksenne!" sanoin. "Vaan mitä se siihen vaikuttaa, että minä en ole tervetullut?"

"Englannin paksu ilma on samentanut teidän älynne, serkku hyvä", sanoi hän pudistaen kaunista päätänsä. "Vaan minä nyt voin teille puhua avomielisesti, kun tiedän, että tuuma on teille yhtä vastenmielinen kuin minullekin. Kuulkaa siis: jos isäni onnistuisi saamaan avioliiton meidän välillämme syntymään, niin silloin hänellä olisi Grosbois varmasti hallussaan. Tulkoonpa silloin mitä hyvänsä — istukoonpa valtaistuimella Bourbon tai Bonaparte, niin hänen asemaansa ei voitaisi järkyttää."

Minulle nyt johtui mieleen, millä huomiolla hän oli aamulla tarkastanut pukuani, hänen intonsa, että minä tekisin hyvän vaikutuksen, hänen tyytymättömyytensä, kun tyttärensä oli ollut kylmä minua kohtaan, ja hymy hänen huulillaan, kun hän oli nähnyt meidät käsi kädessä.

"Minä uskon, että te olette oikeassa", sanoin hänelle.

"Oikeassa!" sanoi hän, "tietysti minä olen oikeassa! Kas, nyt se meitä katselee".

Me kulimme vallikaivosta myöten, ja kun minä katsoin ylös, niin todellakin huomasin pienet keltaiset kasvat muutamassa akkunassa. Kun enoni huomasi, että minä katsoin häntä, niin hän nousi ylös ja huiskutti iloisesti kädellään.

"Nyt te tiedätte, minkä vuoksi hän pelasti teidän henkenne — niin kuin sanotte hänen tehneen", sanoi Sibylle. "Se soveltuisi parhaiten hänen suunnitelmaansa, jos te naisitte hänen tyttärensä, ja sen vaoksi hän tahtoi teidät säilyttää. Vaan kun hän saa nähdä, että aikeensa on mahdoton, niin silloin, serkku Louis, ei hänellä ole kuin yksi keino, estääkseen de Lavalin tuloa linnaan, ja tämä keino on: laittaa niin, ettei ole ainoatakaan de Lavalia, joka voi tulla takaisin."

Nämät sanat ja tuo akkunassa oleva keltainen muoto yhdessä vakuuttivat minulle, miten suuri minua uhkaava vaara oli. Kenelläkään Ranskassa ei ollut syytä suosia minua. Jos minä katoaisin, niin ei olisi ketään, joka voisi tutkia asiata; minä olin kerrassaan hänen vallassaan. Minä olin oppinut tuntemaan ja tiesin vanhastaan, miten vaarallisen miehen kanssa olin tekemisissä.

"Vaan hän on kai tiennyt, että te jo rakastatte toista?" sanoin hänelle.

"Niinpä onkin", vastasi hän, "se minut teki kaikista enin levottomaksi. Minä pelkäsin teidän vuoksenne, pelkäsin oman itseni vuoksi ja kaikkein enin Lucienin vuoksi. Kukaan ei saa olla isäni aikeitten tiellä."

Lucien! Tämä nimi tuli kuin salama keskellä pimeää yötä. Olin kuullut puhuttavan, miten omituisesti naisen rakkaus voi hairautua, vaan oliko mahdollista, että tämä rohkea nainen voi rakastaa tuota kurjaa olentoa, jonka eilen olin nähnyt ryömivän hulluudeksi muuttuneen pelon vuoksi? Vaan nyt myöskin muistin, missä olin nähnyt Sibyllen nimen. Sehän oli hänen kirjansa valkealla lehdellä, "Lucienille Sibylleltä" oli siinä. Minä myöskin muistin, että enoni oli sanonut hänelle jotakin hänen toiveistaan.

"Lucien on tuittupäinen ja herkkä-uskoinen", sanoi hän. "Isäni on ollut paljon hänen kanssaan viime aikoina. He istuvat tuntikausia hänen huoneessaan, eikä Lucien sano sanaakaan, mitä he tekevät. Minua pelottaa, että heillä on jotakin tekeillä, josta on vaaralliset seuraukset. Lucien on enemmän tiedemies kuin maailman mies ja hänellä on varmat valtiolliset mielipiteet."

Minä en tiennyt, mitä minun oli tehtävä, oliko oltava vaiti vai kerrattava kauhea tila, jossa hänen rakastettunsa oli, vaan kun sitä epäröin, niin hän naisen terävällä vaistolla luki ajatukseni kasvoistani.

"Te tiedätte jotakin hänestä", huudahti hän. "Minä luulin, että hän on matkustanut Pariisiin. Jumalan nimessä, sanokaa, mitä hänestä tiedätte."

"Onko hänen nimensä Lesage?"

"On, on... Lucien Lesage."

"Minä ... minä olen hänet nähnyt", sammalsin minä.

"Te olette nähnyt hänet! Ja te tulitte Ranskaan eilen illalla! Missä hänen näitte? Mitä hänelle on tapahtunut?" Hän tarttui minua kalvosesta kiinni levottomana.

Oli julmaa sanoa hänelle, vaan minusta oli vielä julmempaa olla ääneti. Minä katselin ympärilleni hämilläni, ja siellä tuli itse enoni ruohokentän yli. Hänen vierellään kulki kaunis husaari kalisevin miekoin ja kilisevin kannuksin, sama upseeri, jonka haltuun vanki oli jätetty eilen illalla. Sibylle ei epäillyt hetkeäkään; säihkyvin silmin ja kasvoilla jännityksen ilme hän kiiruhti heitä vastaan.

"Isä, mihin olette saattanut Lucienin?"

Minä näin enoni liikkumattomat kasvot vähän muuttuvan intohimoisen vihan ja halveksimisen vaikutuksesta, jota hän näki tyttärensä silmissä.

"Siitä puhumme toisella kertaa", sanoi hän.

"Ei, minä tahdon tietää sen nyt heti! Mihin olette saattanut Lucienin?"

"Hyvät herrat", sanoi enoni kääntyessään minuun ja nuoreen upseeriin. "Minusta on varsin ikävää, että vaivaamme teitä pienillä perhekiistoillamme. Te herra luutnantti annatte varmaan anteeksi, kun saatte kuulla, että teidän eilen-iltainen vankinne oli tyttäreni hyvin hyvä ystävä. Tällainen perhesuhde ei minua estä täyttämästä velvollisuuttani keisaria kohtaan, vaan se tekee tämän velvollisuuden vielä raskaammaksi."

"Minä olen teidän puolestanne pahoillani, neitiseni", sanoi nuori husaari.

Serkkuni nyt kääntyi hänen puoleensa.

"Jos oikein ymmärrän, niin te olette ottanut hänet vangiksi?"

"Onnettomuudekseni se oli velvollisuutenani."

"Teiltä saan kuulla totuuden. Minne veitte hänet?"

"Keisarin leiriin."

"Ja minkä vuoksi?"

"Ah, neitiseni, minulla ei ole tekemistä politiikan kanssa. Velvollisuutenani on ainoastaan hoitaa miekkaani, istua satulassa ja kuunnella käskyjä. Molemmat nämät herrat voivat todistaa, että minä sain määräykseni eversti Lasallelta."

"Vaan minkä syytösten nojalla hän vangittiin?"

"Hiljaa, hiljaa, lapseni, tästä olemme puhuneet enemmän kuin kylläksi", sanoi eneni tuimasti. "Jos sinä itsepäisesti tahdot vielä tietää, niin minä sinulle sanon kerrassaan, että Lucien Lesage on vangittu salaliiton jäsenenä, joka oli tehty keisarin murhaamiseksi, ja minulle suotiin ilmiantaa tämä murhamies."

"Te ilmiannoitte hänet!" huudahti nuori tyttö. "Minä tiedän, että sinä häneen olet tämän ajatuksen istuttanut, joka olet kehottanut häntä ja houkutelut häntä pysymään siinä, kun hän yritti eroamaan. Oo, sinä katala! Mitä minä olen tehnyt, mikä esi-isieni synty minun pitää sovittaa, kun minun täytyy sanoa tuollaista ihmistä isäkseni?"

Enoni kohautti olkapäitään aivan kuin hän olisi tahtonut sanoa, että hurjistuneen naisen kanssa ei kannattanut puhella. Husaari ja minä yritimme lähtemään, sillä hävetti kuulla sellaisia sanoja, vaan raivoissaan serkkuni huuti meille, käskien meidän jäädä ja olla hänen todistajinaan isäänsä vastaan. En ikinä ole nähnyt niin intohimoista katkeruutta, kuin se, mikä loisti hänen silmistään.

"Te olette pettänyt muita, vaan minua ette koskaan ole saanut petetyksi!" huuti hän. "Minä tunnen teidät yhtä hyvin kuin teidät tuntee teidän omatuntonnekin. Voitte tappaa minut samoin kuin tapoitte äitinikin silmäini edessä, vaan ette koskaan voi minua pelotella rikoskumppaniksenne. Te esiinnyitte tasavaltalaisena voidaksenne juonitella itsellenne linnan ja maatilan, joka ei ollut teidän omaisuuttanne. Ja nyt koetatte pyrkiä Bonaparten suosioon kavaltamalla toverin, joka vielä luotti teihin. Ja te olette saattanut Lucienin kuolemaan! Vaan minä tunnen teidän aikeenne ja serkku Louis tuntee ne myöskin, ja minä voin teille vakuuttaa, ettei hän niihin suostu enemmän kuin minäkään. Minä tahdon mieluummin maata haudassa kuin ruveta kenenkään muun vaimoksi kuin Lucienin."

"Jos olisit nähnyt millainen kurja pelkuri hän oli, niin et niin sanoisi", sanoi enoni kylmästi. "Sinä et nyt kykene hillitsemään itseäsi, vaan kun taas pääset järillesi, niin sinä häpeät, että olet näyttänyt heikkoutesi vieraille. Ja nyt, herra luutnantti, teillä varmaan on jotakin sanottavaa?"

"Asiani koskee teitä, herra de Laval", sanoi nuori husaari. "Keisari on minun käskenyt tuoda teidät heti Boulognen leiriin."

Sydämmeni vavahti ilosta ajatellessani, että pääsen enostani.

"Se on varsin mieleeni", lausuin minä.

"Hevonen ja seurue odottavat portilla."

"Minä olen valmis teitä seuraamaan milloin hyvänsä."

"Niin kiire ei kuitenkaan liene", sanoi enoni. "Te syötte kai eineen luonamme, herra luutnantti Gérard"

"Keisarin määräyksiä ei täytetä sillä tavoin, hyvä herra", sanoi husaari ankarasti. "Olen jo muutenkin tuhlannut aikaa liiaksi. Meidän pitää olla tiellä viiden minuutin kuluessa."

Enoni tarttui käsivarteeni ja vei minua hitaasti portille, josta serkkuni Sibylle jo oli kadonnut.

"Minä haluan puhella teille muutamasta seikasta ennen kuin lähдете täältä. Kun aikaa on niin vähän, niin antanette anteeksi, jos käyn suoraan asiaan ilman johtoa. Te nyt olette nähnyt serkkuni Sibyllen, ja vaikka hänen tämänpäiväinen käytöksensä on sellainen, että te voitte saada hänestä ehkä huonoja ajatuksia, niin voin kuitenkin teille vakuuttaa, että hän on hyvin rakastettava tyttö. Hän lausui juuri, aivan kuin hän olisi sanonut minun aikeeni teidän suhteenne. Minä tunnustan, että en voi ajatella sopivampaa yhdistystä, jonka kautta tulee kerrassaan ratkaistuksi, mille sukuhaaralle maatila on tuleva."

"Paha kyllä", sanoin minä, "on esteitä."

"Ja mitä esteitä, jos saan kysyä?"

"Se seikka, että serkun käsi, niin kuin vasta olen saanut tietää, on luvattu toiselle."

"Se ei ole mikään este", hän sanoi katkerasti hymyillen. "Minä vastaan siitä, että hän ei koskaan ole vaativa lupauksen täyttämistä".

"Minulla puolestani on englantilainen käsitys avioliitosta, että se on tehtävä rakkauden eikä sovinnaiten syitten perustukselle. Vaan kaikessa tapauksessa teidän tuumanne on mahdoton, sillä minä itse olen kihloissa erään nuoren naisen kanssa, joka on Englannissa."

Hän katsoi minuun ilkeämielisesti pienillä harmailla silmillään.

"Ajatelkaa vain, Louis, mitä te teette", kuiskasi hän äänellä, joka oli yhtä uhkaava kuin käärmeen käninä. "Te asetutte minun aikeitani vastaan, ja siitä ei kukaan pääse rangaistuksetta."

"Minulla ei ole valinnan sijaa."

Hän tarttui minua hiasta ja levitti kätensä, niin kuin paholainen lie tehnyt näyttäessään Kristukselle kaiken maailman rikkauden. "Katsokaas puistoa, peltoja, metsiä. Katsokaa vanhaa linnaa, jossa esi-isänne olivat asuneet yli kahdeksansadan vuoden. Teidän ei tarvitse sanoa kuin yksi sana ja kaikki taas on teidän."

Minä näin ajatuksissani pienen kivrakennuksen Ashfordissa ja Eugeniin pienen rakastettavan muodon akkunasta laakeripensaitten ylitse.

"Than mahdotonta!" sanoin minä.

Minun tavassani lienee ollut jotakin, joka hänelle vakuutti, että se todella oli mahdotonta, sillä hänen muotonsa mustui vihasta ja hänen houkutteleva äänensä muuttui uhkaavaksi.

"Jos minä olisin tiennyt, niin olisivat saaneet tehdä teidän kanssanne eilen illalla, mitä vaan olisivat halunneet", sanoi hän. "En olisi sormeakaan liikuttanut pelastukseksenne."

"Minua ilahduttaa kuulla teidän tuolla tavoin puhuvan", vastasin minä, "sillä minun on helpompi tunnustaa, että minä kulen omaa tietäni ja että minä en halua olla enään teidän kanssanne missään tekemisissä. Se mitä te nyt sanoitte, vapauttaa minut kiitollisuuden siteistä, jotka ennen kahlehtivat minun."

"Minua epäilyttää, että te mieluummin tahdotte päästä olemasta minun kanssani tekemisissä", lausui hän. "Sitä toivotte vielä enemmän, ennen kuin kaikki meidän välillämme on lopussa. No niin, hyvä herra, menkää omaa tietänne, minä menen omaani; me näemme, kumpi lopuksi pitemmälle pääsee."

Joukko husaareita seisoi portilla pitelemässä hevosiaan. Muutamassa minuutissa olin laittanut kokoon vähät varustukseni ja kiiruhdin käytävässä myttyineni, kun äkkiä tunsin piston sydämessäni ajatellessani serkkuaani, Sibylleä. Miten voin jättää hänet yksinään tuon ilkeän miehen kanssa vanhaan linnaan? Olihan hän itsekin sanonut, että voi tulla kysymykseen hänen henkensäkin. Minä olin pysähtynyt mielenliikutuksissani; äkkiä kuulin keveitä askelia ja hän kiiruhti minua vastaan.

"Hyvästi serkku Louis", sanoi hän ja ojensi kätensä.

"Minä ajattelin juuri teitä", sanoin hänelle. "Isällänne ja minulla on ollut selvitys ja riita."

"Jumalan kiitos", lausui hän. "Ainoa pelastuksenne oli, että pääsitte hänen luotaan. Vaan varokaa, sillä hän koettaa teille tehdä pahaa."

"Koettakoon pahintaan. Vaan miten voin jättää teidät hänen valtaansa?"

"Elkää olko levoton minun vuokseni. Hänellä on suurempi syy karttaa minua kuin minulla häntä. Vaan nyt he teitä huutavat, serkku. Hyvästi ja Jumala olkoon kanssanne!"

YHDEKSÄS LUKU.

Boulognen leiri.

Enoni seisoi portilla kuin mikähän aito anastaja, vanha vaakunamme ja hopeakaari ja kolme sinistä lintua veistettynä kivipilareihin molemmin puolin häntä. Hän ei tehnyt minulle mitään hyvästinjätön merkkiä, kun minä nousin suuren harmajan hevosen selkään, joka odotti minua, vaan hän katseli ajatuksissaan minua kupristuneitten kulmaina alta, ja hänen leukalihaksensa liikkuvat edelleen säännöllisessä tahdissa. Hänen jäykissä, ruskeissa kasvoissaan ja terävissä silmissään oli kylmä ja ilkeänviekas ilme. Minä puolestani hyppäsin varsin mielelläni satulaan, sillä tuon miehen seura oli ensi hetkestä aikain ollut minulle vastenmielistä, niin että olin oikein iloissani, kun sain hänelle kääntää selkäni, ja husaariupseerin tuiman komentosanan kuultua lähdimme liikkeelle aseitten kalistessa. Kun minä silmäsin taakseni Grosboisin mustia muuria ja onnettomuutta ennustavaa olentoa, joka vielä seisoi portilla, niin huomasin hänen päänsä päällä liehuvan pienen valkoisen nenäliinan minulle jäähyväisiksi pienestä mustasta akkunasta, ja kylmät väreet väristyttivät taas ruumistani, kun minä ajattelin pelkäämätöntä tyttöä ja mihin käsiin hän oli jäänyt.

Vaan nuorison mielestä haihtuu suru kuin huuru kuvastimesta ja kenen sydän voi olla raskas niin kepeäjalkaisen hevosen selässä ja niin jumalallisessa ilmassa. Valkoinen tie luikerteli särkkiä pitkin, meri kaukana lännessä, ja välillä oli suo, joka oli ollut seikkailumme näyttelypaikkana. Minä olin myöskin etäällä näkevinäni mustan pilkun, joka osotti, missä tuo kurja hökkeli on. Kaukana näkyi taloryhmä; siellä oli Etaples, Ambleterre ja muita kalastajakylä. Niemi, joka eilen minusta näytti vasta taotulta hehkuvalta miekalta, oli nyt valkeana armeijan teltoista. Kaukana, kaukana merellä näkyi sumuna maa, jossa olin elämäni viettänyt — mieluisa, ystävällinen maa, jota olen aina rakastava lähinnä omaani.

Ja nyt kääntyi huomioni särkistä ja merestä husaareihin, jotka ratsastivat vierelläni ja jotka ymmärtääkseni olivat paremminkin vahtijoukko kuin seurue. Paitse patrullijoukkoa, jonka näin eilen, olivat nämät ensimmäisiä Napoleonin sotilaita, joita eläissani olin nähnyt, ja ihmetellen ja uteliaana katselin näitä miehiä, jotka olivat hankkineet maailman maineen sotakurillaan ja urhoollisuudellaan. Heidän ulko-asunsa ei suinkaan ollut mikään loistava, ja heidän univormunsa ja ratsunsa olivat paljo vaatimattomammat kuin itäisen Kentin ratsuväen, joka aina lauantaisin ratsasti Ashfordin läpi; tämä joukko, jolla oli tahraiset takit, kuluneet nahkahihnat ja maineettomat, jäykät hevoset, näytti hyvin talonpoikaiselta. Sotilaat olivat pieniä, hinturoita, ruskeaihoisia, paksut viikset ja korvaparrat, ja monella heistä oli renkaat korvissa. Minua kummastutti, että nuorimmalla ja poikamaisimmallakin heistä oli niin vahva parrankasvu, vaan kun tarkastelin vähän lähemmin häntä, niin huomasin, että hänen partansa oli vahakakusta. Kookas luutnantti huomasi, että minä kummissani katselin hänen lapsellisia sotilaitaan.

"Niin, niin", sanoi hän, "hänellä on tietysti tekoparta, vaan eihän enempää voi odottaakaan seitsemäntoistavuotiaalta pojalta? Toisekseen emme voi turmella koko rykmentin näköä paraatissa, jos rivissä antaisimme olla tyttönaaman."

"Tämä parta sulaa kauheasti tällaisessa kuumassa ilmassa, herra luutnantti", sanoi husaari ja sekaantui keskustelumme vapaasti, mikä oli muuan huomattavia piirteitä Napoleonin sotajoukossa.

"No, Caspar, vuoden tai kahden päästä, pääset tuosta parrastasi."

"Niin, jos ei ole päässyt päästäänkin sillä aikaa", sanoi muuan korpraali, joka ratsasti rintamassa ja he nauroivat kaikki sillä tavoin, että he Englannissa olisivat saaneet siitä putkaa. Minä pidin sitä

vallankumouksen seurauksena, että miehistö ja päällikkökunta oli niin tuttavallisissa väleissä, jota vielä lisäsi ehkä se seikka, että keisari puheli vapaasti vanhojen sotilaittensa kanssa ja että hän salli heille kaikellaisia vapauksia hänen suhteensa. Ei ollut mitään tavatonta, että riveistä kuului joukottain pilkkasanoja, jotka olivat tähdätyt omia upseereita vastaan, ja ikävä kyllä, minun täytyy tunnustaa, että tavatonta ei ollut luoteinkaan sinkoileminen. Upseereita, joita vihattiin, surmasi oma joukko yhtämittä; tunnettu asia on, että Montebellon taistelussa jokainen muu upseeri, paitse neljännenkolmatta puoliprikaatin luutnantti, ammuttiin takaapäin. Vaan tämä oli huonojen aikain jäännöksiä, ja kuta täydellisemmäksi keisarin tarkastus kävi, sitä paremmaksi tuli sotajoukon henki. Armeijamme historia siltä ajalta kaikissa tapauksissa osoittaa, että paraat tulokset saavutettiin ilman keppikuria, jota vielä käytettiin Preussin ja Englannin sotajoukossa, ja nyt ensi kerran tuli näytetyksi, että suuret sotajoukko-osastot voidaan saada toimimaan isänmaanrakkaudesta ja velvollisuudentunnosta ilman palkinnon toivoa tai rangaistuksen pelkoa. Kun ranskalainen kenraali voi marssiessaan maakunnan läpi antaa joukkonsa hajota ilman mitään järjestystä tai yhteyttä ja hän oli varma, että ne kokoontuvat tappelupäiväksi, niin hän sillä osotti, että hänellä oli sotilaita, jotka ansaitsivat hänen luottamuksensa.

Muuan seikka oli minua suuresti hämmästyttänyt — nimittäin että sotilaat puhuivat ranskankieltä hyvin vaivaloisesti. Minä huomautin tästä luutnantille, joka ratsasti vierelläni, ja kysyin häneltä mistä vieraasta maasta he olivat värvättyjä, kun he, mikäli ymmärsin, eivät olleet ranskalaisia.

"Elkää Jumalan nimessä puhuko niin että he kuulevat", sanoi hän, "sillä he luultavasti vastaisivat miekan iskulla. Me olemme Ranskan ratsuväen ensimmäistä rykmenttiä, Berchényin ensimmäistä rykmenttiä, ja totta on, että kaikki miehet ovat värvättyt Elsassista ja harvat heistä osaavat puhua muuta kuin saksaa, vaan he ovat yhtä hyviä ranskalaisia kuin Kléber ja Kellermann, jotka ovat samalta seudulta. Kaikki miehemme ovat valituita ja upseerimme", lisäsi hän punoen viiksiään, "ovat parhaita koko armeijassa."

Miehen kehuva itserakkaus minua huvitti suuresti, sillä hän kopautti karhunnahkalakkiaan, heilautti sinistä kaapuaan, joka riippui hänen hartioillaan, rehenteli hevosensa selässä ja kalisteli miekkaansa osoittaen, miten poikamainen hän oli. Kun minä näin hänen siron vartalonsa ja kauniin ryhtinsä, niin ymmärsin hyvin, että hänellä oli syytäkin, ja hänen suoravainen hymynsä ja iloiset siniset silmänsä vakuuttivat minulle, että meistä tulee hyviä tovereita. Hän oli tehnyt minusta huomioita, sillä hän yhtäkkiä laski kätensä polvelleni, kun me ratsastimme vierekkäin.

"Minä uskon, että keisarilla ei ole mitään teitä vastaan", sanoi hän hyvin vakavasti.

"Minä toivon niin", vastasin minä, "sillä minä olen tullut Englannista asettuakseni hänen palvelukseensa."

"Kun eilen illalla tehtiin hänelle ilmoitus, ja hän sai tietää, että te olitte ollut tuossa rosvoluolassa, niin oli hän hyvin halukas saamaan teitä nähdä. Hän ehkä tahtoo teitä näyttämään meille tietä Englantiin. Te tietysti tunnette kaikki tiet koko saarella."

Husaarin käsitys, että Englanti olisi saari, näytti olevan kotoisin pienistä saarista, joita oli pitkin koko Normandian ja Bretagnen rannikkoa. Minä koetin hänelle selittää, että Englanti oli maa, joka oli melkein Ranskan kokoinen.

"Niin", sanoi hän, "me kohta saamme sitä lähemmin tarkastella, sillä me aijomme sen valloittaa. Leirissä puhutaan, että me marsimme Lontooseen joko keskiviikko-iltana tai torstaina. Viikkokauden ryöstämme kaupunkia, sitten yksi armeija valloittaa Skotlannin ja toinen Irlannin."

Hänen iloinen itseluottamuksensa sai minut hymyilemään.

"Vaan mistä tiedätte, että voitte tehdä kaiken tämän?" kysyin häneltä.

"Oo, sen asian on keisari järestänyt", sanoi hän.

"Vaan heilläkin on armeija ja he ovat hyvin varustettuja. He ovat urhoollisia miehiä ja he taistelevat."

"Se ei mitään merkitse, sillä keisari itse aikoo mennä yli", sanoi hän ja tässä teeskentelemättömässä vastauksessa minä ensi kerran huomasin rajattoman uskon ja luottamuksen, joka näillä sotilailla oli johtajaansa. Heidän uskonsa häneen oli fanatillinen, ja tämän voima oli uskontoa. Muhamed ei koskaan ole saanut istutetuksi sellaista voimaa uskolaisiinsa, ei koskaan hän ole heitä niin saanut karaistuksi tuskia ja kuolemaa vastaan kuin tämä pieni harmaatakinen puolijumala vaikutti niihin, jotka häntä jumaloivat. Jos hän olisi tahtonut julistaa — ja niin hän useat kerrat aikoikin — että hän todella oli ihmissuvun yläpuolella, niin miljoonat olisivat vahvistaneet hänen vaatimuksensa. Te, jotka olette kuulleet puhuttavan hänestä lihavana miehenä, olkihattu päässä, niin kuin hän vanhuutensa päivinä oli, on ehkä vaikea ymmärtää tätä, vaan jos olisitte nähneet hänen silvottujen sotilaittensa vielä viime hengenvedossa huutavan häntä ja kääntävän kuolonkalpeat kasvonsa häntä kohden, kun hän kulki ohi,

niin olisitte ymmärtäneet millainen voima hänellä oli ihmisten mieliin.

"Oletteko ollut Englannissa?" kysyi luutnantti.

"Siellä olen elänytkin."

"Vaan miksi olitte siellä, kun sai tapella niin kunnollisesti Ranskan palveluksessa?"

"Isäni karkoitettiin maasta ylimyksenä", vastasin minä. "Vasta hänen kuolemansa jälkeen voin tulla tarjoamaan keisarille miekkani."

"Te olette menettänyt paljon, vaan minä uskon, että meillä on vielä monta kaunista sotaa odotettavissa. Ja te uskotte, että englantilainen tekee vastarintaa?"

"Siitä olen aivan varma."

"Minä luulen, että he syytävät aseensa pois, kun kuulevat että keisari itse tulee. Minä olen kuullut, että siellä on kauniita naisia."

"Naiset ovat kauniita."

Hän ei virkkanut mitään vähään aikaan, hän ainoastaan oikaisi he ja nosti rintaansa sekä punoi pieniä viiksiään.

"Vaan he lähtevät veneillä", mutisi hän lopuksi ja minä ymmärsin, että hän edelleen ajatteli Englantia pieneksi saareksi. "Kun vain saavat nähdä meidät, niin he pysähtyvät. Berchéryn husaareista väitetään, että he voivat saada koko kansakunnan juoksemaan, naiset meidän *luoksemme* ja miehet meidän *edellämme*. Me olemme kuten te varmaan olette huomannut, hyvin kaunista joukkoa, ja kaikki upseerit ovat valittua väkeä, vaikka vanhemmat eivät vedäkään meille muille vertoja."

Niin itseensä tyytyväinen kuin tämä upseeri olikin, ei hän näyttänyt olevan minua vanhempi, jonka vuoksi häneltä kysyin, oliko hän koskaan ollut tappelussa. Tämän kysymyksen kuultua hänen viiksensä nousivat suuttumuksesta pystyyn, ja hän katseli minua kiireestä kantapäähän ankarin katsein.

"Minulla on ollut onni ottaa osaa yhdeksään taisteluun, hyvä herra, ja enemmän kuin neljäänkymmeneen kahakkaan", sanoi hän. "Minä myöskin olen suorittanut melkoisen joukon kaksintaisteluita, ja minä voin vakuuttaa teille, että minä aina olen valmis taistelemaan kenen kanssa tahansa — vieläpä siviilihenkilönkin kanssa —, joka tahtoo asettaa minua koetteelle."

Minä sanoin hänelle, että hän oli onnellinen ihminen, kun hän oli ollut niin paljon mukana, vaikka olikin niin nuori, jolloin hänen suuttumuksensa hävisi yhtä nopeasti kuin oli syntynyt, ja hän selitti, että hän oli ottanut osaa taisteluun Hohenlindenin luona Moreaun johdalla, sekä Napoleonin ylimenoon Alpeista ja Marengon taisteluun.

"Kun olette ollut vähänkään aikaa armeijassa, niin Étienne Gérardin nimi ei ole enään teille niin vieras", sanoi hän. "Minä voin vakuuttaa olevani sankari parissa pienessä jutussa, joista sotilaat mielellään kertoilevat leiritulilla. Te kyllä saatte kuulla puhuttavan kaksintaistelustani kuuden miekkailumestarin kanssa ja miten minä yksin hyökkäsin itävaltalaisien husaarien kimppuun Grazissa ja ryöstin heiltä hopeisen ratsurumpunsa. Te saatte uskoa, että minä en sattumalta ollut mukana eilissä tapauksessa, vaan sen vuoksi, että eversti Lasalle tahtoi tietää, että vangit olivat varmassa tallessa. Vaan nyt kävi kuitenkin niin, että minä sain ainoastaan tuon pelkuri raukan, jonka jätin ylipeikurille."

"Entä toinen — Toussac?"

"Niin, hän tuntuu olleen mies toista ainetta ja lajia. Enpä olisi muuta halunnut kuin että olisin saanut taistella hänen kanssaan. Vaan hän pääsi pakoon. He pääsivät hänen kintereilleen ja ampuivat pari kertaa, vaan hän tunsu suon hyvin, niin että he eivät voineet häntä seurata."

"Ja miten käy teidän vangillenne?" kysyin häneltä.

Luutnantti Gérard kohautti olkapäitään.

"Minun käy hyvin sääliseksi neiti serkkuanne", sanoi hän "vaan kaunis tyttö ei saisi rakastaa tuollaista miestä, kun on niin paljon urhoollisia upseereita paikoilla. Olen kuullut, että keisari on kyllästynyt näihin ijankaikkisiin salaliittoihin, ja aikoo asettaa esimerkin."

Meidän puhellessamme olimme ratsastaneet leveää tietä hyvän matkaa, ja nyt olimme lähellä leiriä, jonka näimme allamme, jaettuna rykmentteihin ja prikaateihin. Se osa tietä, mikä meillä vielä oli ratsastettavaa, kulki korkeaa harjua, niin että me näimme tämän teltta-kaupungin, jossa oli

loppumattomat rivit liekaan pantuja hevosia ja tykki-osastoja ja sotamieslaumoja. Keskellä oli laaja avonainen paikka, jossa oli hyvin suuri telta ja ryhmä pieniä puutaloja ja jossa kolmivärinen lippu liehui.

"Tuolla on keisarin asunto ja majapaikka ja pienempi telta, tuolla on kenraali Neyn päämaja, joka on tämän joukko-osaston ylipäällikkö. Huomatkaa, että tämä on ainoastaan yksi armeija niistä, jotka ovat asetetut alkaen Dünkirchenistä, mikä on pohjoisin asema, tänne saakka, joka taas on eteläisin paikka. Keisari matkustaa paikasta toiseen tarkastellen vuoroonsa kutakin, vaan tämä on pääjoukko, jossa on parhaat valiojoukot, niin että me näemme hänet useimmiten. Hän on tätä nykyä tuolla sisällä", lisäsi hän hiljaisella äänellä ja osotti suurta keskellä olevaa teltaa.

Tie leirille meni yli suuren tasangon, joka oli täynnä ratsu- ja jalkaväkeä, mikä piti harjoituksia. Olimme Englannissa kuulleet niin paljon puhuttavan Napoleonin joukoista, ja heidän urotyönsä olivat tuntuneet niin erin-omaisilta, että minä mielessäni olin kuvitellut näitä miehiä suuriksi ja komeiksi. Vaan itse asiassa tavallinen linja-jalkaväki, sinisissä takeissaan, valkoisissa housuissaan ja sääryksissään, oli hyvin pientä väkeä, eivätkä heidän vaskihelaiset pähineensäkaan punaisine töyhtöineen voineet tehdä heistä erittäin vaikuttavan näköisiä.

Vaan jos olivatkin pienikasvuisia, niin he olivat jänteviä ja sitkeitä ja oltuaan kahdeksantoista kuukautta kenttäpalveluksessa oli heistä tehty mitä täydellisimpiä sotilaita. Rivit olivat täynnä veteraaneja, ja aliupseereilla oli rikas kokemus, ja komentavilla kenraaleilla ei koskaan ollut vertoja ollut, niin että tämä ei ollut mikään vähäpätöinen vihollinen, joka uhkaavin silmin katseli Englannin kaukaisia kallioita. Jos ei Pitt olisi kyennyt panemaan maailman arvokkainta laivastoa molempien rantojen väliin, niin Europan historia meidän päivinämme olisi aivan toinen.

Kun luutnantti Gérard näki, millä huomiolla minä katselin liikkuvia joukkoja, niin hän osotti ystävällisyyttään tyydyttämällä uteliaisuuttani selittäen joukoista, jotka olivat lähinnä.

"Nuot tuossa, joilla on suuret mustat hevoset ja suuret siniset hevosenloimet, ovat kyrasseerejä", sanoi hän. "Ne ovat niin raskaasti varustettuja, että ne voivat ratsastaa ainoastaan ravia, niin että kun ne tekevät hyökkäyksen, niin laitamme niin, että heidän takanaan on prikaati tarkkampungia tai husaareita täydentämään sen minkä he voittavat."

"Kuka on tuo siviilihenkilö, joka niitä tarkastaa?" kysyin minä.

"Ei se ole siviilihenkilö, se on kenraali St. Cyr, muuan n. s. Reinin sparttalaisia. Nämät ovat sitä mieltä, että hyvän sotilaan tulee olla yksinkertainen puvussaan ja elämäntavoissaan ja sen vuoksi heillä ei ole mitään muuta univormua kuin sininen ratsupuku, niin kuin näette. St. Cyr on kelpo upseeri, vaan hän ei ole yleensä suosittu, sillä hän harvoin puhelee kenenkään kanssa, ja usein hän moniksi päiviksi sulkeutuu teltaansa, jossa hän soittaa viuluaan. Minä puolestani en luule sen pahentavan sotamiestä, jos hän mielellään ottaa ryypyn ja pukeutuu kullalla kirjailtuun takkiin. Minä puolestani teen kumpaakin, ja ne jotka minun tuntevat, voivat teille vakuuttaa, että minä sotilaana en ole kärsinyt siitä vahinkoa. Näettekö noita jalkamiehiä vasemmalla?"

"Joilla on keltaiset takinpärmeet?"

"Niin, ne ovat Oudinotin kuuluisia krenateerejä. Ja toiset krenateerit, joilla on punaset olkaliput ja nahkatakkit, ovat vanhaa konsulikaartia, joka meille hankki voiton Marengon luona. Kahdeksantoistasataa heistä sai kunniaristin taistelun jälkeen. Tuolla on kuudeskuudetta linjarykmentti, jota sanotaan "kauheaksi", ja tuolla on kuudes kevytjalkaväki, joka tulee Pyreneiltä, ja joka on tunnettu nopeimmaksi jalkaväeksi ja armeijan pahimmiksi veitikoiksi. Tuo kevyt viheriä ratsuväki on hevoskaartin ampujat, joita väliin sanotaan "oppaiksi"; heitä pidetään keisarin mielijoukkona, vaikka hän suuresti erehtyy, jos hän asettaa ne Berchényin husaarien edelle. Toinen ratsuväki, jolla on viheriät turkit, on myös tarkkampungia, vaan minä en voi täältä saakka nähdä, mihin rykmenttiin se kuuluu. Heidän everstinsä johtaa heitä erinomaisesti. Ne muodostavat sivustan avonaisilla kolonnilla puoli-eskadroonittain ja liittyvät sitten hyökkäyslinjaan. Mekään emme voisi sitä tehdä paremmin. Ja nyt me, herra de Laval, olemme Boulognen leirin käytävällä, ja minulla on määräyksenä viedä teidät suoraan keisarin majapaikkaan."

KYMMENES LUKU.

Vastaanottohuone.

Boulognen leirissä oli siihen aikaan 150,000 jalkamiestä ja 50,000 ratsumiestä, niin että sen asukasluku oli melkein kuin Pariisin. Se oli jaettu neljään osastoon, oikeanpuoleinen, vasemmanpuoleinen, Vimereuxin ja Ambleteusen leiri; se kaikkiaan oli noin englannin penikulman levyinen ja ulottui meren rantaa pitkin melkein 7 penikulmaa. Maan puolelta se oli avonainen, vaan meren puolella oli vahvat patterit kanuunoineen ja mörsäriineen, joitten vertoja suuruudessa ei vielä tähän asti oltu nähty. Nämät patterit olivat korkeitten kukkulain rintamalla, ja niiden korkea asema lisäsi kanuunain kantavuutta, jotta niillä voitiin ampua Englannin laivain kannelle.

Varsin kaunis näky tarjoutui ratsastaessa leirin läpi, sillä joukot olivat siellä olleet jo enemmän kuin vuoden ajan ja olivat tehneet mitä tehdä voitiin teltojen kaunistamiseksi. Useimpien edessä tai ympärillä oli pienet puutarhat, ja kun me ratsastimme ohi, niin näimme sotilaita paitahihasillaan lapioineen tai kukkaruiskuineen kukkasten keskellä. Toiset istuivat auringonpaisteessa telttansa ovella ja palmikoivat miekkanauhojaan, hankasivat miekkavöitään tai kiillottivat aseitaan, välittämättä meistä sen vertaa, että olisivat edes silmänneet, kun me ratsastimme ohi, sillä ratsupatrulleita tuli ja meni kaikkiin suuntiin. Lukemattomat telttajoukot muodostivat katuja, joiden nimet oli luettavana puutauluilla. Me olimme jo kulkeneet rue d'Ancole, rue Kléber, rue d'Egypte ja rue d'Artellerie Volante kadut, ennen kuin tulimme suurelle avonaiselle paikalle, jossa armeijan päämaja oli.

Keisari oli öitä muutamassa pienessä kylässä, nimeltä Pont des Brigues, noin neljä englannin penikulmaa maalle päin, vaan päivin hän oli leirissä, ja siellä pidettiin hänen alituiset sotaneuvottelunsa. Täällä olivat myöskin hänen ministerinsä, ja niiden armeijajoukkojen kenraalit, jotka olivat pitkin rannikkoa, tulivat tänne saamaan määräyksensä. Näitä neuvotteluja varten oli rakennettu yksinkertainen puurakennus, jossa oli yksi hyvin suuri huone ja kolme pientä. Paviljongi, jonka olimme nähneet särkiltä, oli rakennuksen etehisenä, jonne keisarin luona kävijät kokoontuivat. Tämän rakennuksen ovella, missä suuri krenateerivahti osotti keisarin läsnäolon, seuralaiseni laskeutui hevosen selästä ja antoi minulle merkin seuraamaan hänen esimerkkiään. Muuan kaartin upseeri kysyi nimeämme ja tuli takaisin luoksemme seurassaan kenraali Duroc, pieni laiha neljänkymmenen mies, käytökseltään turhantarkka ja katse epäilevä.

"Onko se herra de Laval?" kysyi hän hyvin jäykästi hymyillen.

Minä kumarsin.

"Keisari on hyvin halukas teitä tapaamaan. Teitä, herra luutnantti, ei tarvita enään."

"Minä olen vastuun-alainen siitä, että hän tulee jätetyksi määräpaikkaansa, herra kenraali."

"Hyvä on. Te voitte tulla sisään, jos niin tahdotte." Hän vei meidät suureen teltaan, jossa ei ollut sen enempää huonekaluja kuin rivi puupenkkejä pitkin seinää. Siellä istui paljo miehiä laivaston ja armeijan univormuissa, ja toiset seisoivat joukoissa ja puhelivat hiljaisella äänellä. Huoneen toisessa päässä oli ovi, josta mentiin keisarin neuvotteluhuoneeseen. Silloin tällöin näin virkapukuisia miehiä menevän tälle ovelle, koputtavan hiljaa sitä kynsillä, ja oven auettua astuvan äänettömästi sisään ja sulkevan sen varovasti. Koko kokoontunut joukko näytti paremminkin hovimaiselta kuin leirimäiseltä ja tuntui ihan kuin ilmassa olisi ollut jonkunlainen pelonsekainen kunnioitus, joka teki sitä suuremman vaikutuksen, kun se valtasi nämät karheat sotamiehet ja merikarhut. Minusta oli tuntunut, että keisari oli pelottava etempää, vaan minusta hän tuntui vielä vaikuttavammalta nyt, kun minä olin aivan hänen läheisyydessään.

"Ei teidän, herra de Laval, tarvitse pelätä", sanoi minun seuralaiseni.

"Teidät otetaan hyvin vastaan."

"Mistä sen tiedätte?"

"Minä päätän sen kenraali Durocin käytöksestä. Tässä lemmon hovissa on sellaista, että jos keisari hymyilee, niin silloin hymyilee kaikki, ainapa tuo punatakkinen palvelijakin, joka on tuolla. Vaan jos keisari kupristaa kulmiaan, niin silloin ei tarvitse kuin katsoa miestä, joka pesee keisarin lautasia, saadakseen kuvan hallitsijan kättyisyydestä. Ja pahinta on, että mies, jolla on terve järki, ei voi saada selkoa, mikä on syynä hymyilyyn tai katkeraan katseeseen. Ja sen vuoksi minä mieluummin kannan luutnantin olkalippuja ja ratsastan eskadroonani sivulla, kuunnellen miekan kalinaa jalustimia vasten, kuin tahtoisin omistaa herra Talleyrandin suuren talon rue St. Florentin varrella ja hänen sadantuhannen frangin tulonsa."

Minä vieläkin epäilin, oliko husaari oikeassa, että hymyily, jolla Duroc minua tervehti, merkitsi sitä, että keisarin tarkoitukset minua kohtaan olivat ystävällisiä, kun muuan pitkä, kaunis mies loistavassa univormussa tuli minun luo. Vaikka hänen pukunsa oli erilainen, tunsin kuitenkin hänet eversti Savaryksi, joka oli ollut eilen iltaisen retkikunnan päällikkönä.

"Niin, herra de Laval", sanoi hän puristaessaan ystävällisesti kättäni, "te varmaankin olette kuullut,

että tuo Toussac pääsi pakoon. Ja me halusimme saada juuri hänet, sillä toinen on nähtävästi vain haaveilija, joka on houkuteltu. Vaan meidän *täytyy* saada hänet kiinni, ja siihen saakka meidän hiljaisuudessa on pidettävä hyvin ankaraa vahtia keisarin persoonasta, sillä monsieur Toussac ei ole mikään halveksittava vihollinen."

Minä taas olin tuntevinani hänen suuren peukalonsa leuvallani, kun vastasin, että hän todella oli hyvin vaarallinen ihminen.

"Keisari tahtoo heti teitä tavata", sanoi Savary. "Hänellä on paljo työtä tänään, vaan hän käski minun sanoa teille, että te pääsette puheille." Hän hymyili ja meni edelleen.

"Teillä aivan varmaan on hyvää odotettavissa", kuiskasi Gérard. "Täällä olisi montakin, jotka maksaisivat paljokin, jos Savary heitä samalla tavalla kohtelisi kuin teitä. Keisari aikoo varmaan tehdä jotakin teidän hyväksenne. Vaan huomatkaa, herra de Laval, tuossa tulee itse de Talleyrand luoksemme."

Kummallinen olento tuli lyyhäten luoksemme. Hän oli ijältään kolmenkymmenen ja neljänkymmenen välillä, leveärintainen ja leveäharteinen, vaan etukumarainen ja lyyhäsi toista jalkaansa. Hän kulki hitaasti hopeakoukkuisen keppinsä varassa, ja hänen musta pukunsa samanvärisine silkkisukkineen, näytti ihmeen vakavalta kaikkien loistavien univormujen keskellä, jotka häntä ympäröivät. Vaan vaikka hänen pukunsa olikin yksinkertainen, niin hänen viisailta kasvoillaan oli arvokas ilme, ja kaikki vetäytyivät syrjään kumartaen, kun hän kulki teltan läpi.

"Herra Louis de Laval?" sanoi hän pysähtyessään minun eteeni, ja kylmillä harmailla silmillään hän tarkasti minua kiireestä kantapäähän.

Minä kumarsin vähän kylmänlaisesti, sillä minä tunsin samaa vastenmielisyyttä kuin isänikin tätä entistä pappia ja kavalaan valtiomiestä kohtaan, vaan hänen käytöksensä oli niin kohtelias ja elähyttävä, että sitä oli vaikea vastustaa.

"Minä tunnen sukulaisenne de Rohanin varsin hyvin", sanoi hän. "Me olimme kaksi iloista toveria siihen aikaan, kuin maailma ei ollut varsin niin vakava kuin nyt. Minä luulen, että te olette sukua kardinaali Montmorency de Lavalin kanssa, joka myöskin on minun vanha ystäväni. Minä otaksun, että te aijotte tarjoutua keisarin palvelukseen."

"Minä olen tullut Englannista siinä tarkoituksessa."

"Ja olette joutunut pieneen seikkailuun heti tultuanne, olen kuullut. Minulle on kerrottu juttu kunnioitettavasta poliisimiehestä ja molemmista jakobineista yksinäisessä majassa. No niin te olette nähnyt missä vaarassa keisari on, ja se teidät varmaan tekee sitä innokkaammaksi hänen palveluksessaan. Missä on teidän enonne, herra Bernac?"

"Grosboisin linnassa,"

"Tunnetteko hänet lähemmin?"

"En. Vasta eilen näin hänet ensi kerran."

"Hän on varsin hyödyllinen palvelija keisarille, vaan ... vaan..." hän kallisti päänsä minun korvani, "teille uskotaan mieluisampi toimi, herra de Laval." Hän kumarsi, pyörähti kantapäällään ympäri ja lyyhäsi edelleen.

"Te varmaankin olette määrätty johonkin suureen tehtävään", sanoi husaariluutnantti: "Herra Talleyrand ei tuhlaa hymyilyjään ja kumarruksiaan turhaan, sen voin teille vakuuttaa. Hän tietää, mistä tuuli puhaltaa, ennen kuin hän laskee paperileijansa ja minua aavistuttaa, että minä pyydän teidän puoltosanaanne kapteenin valtakirjan saamiseen tämän englantilaisen sotaretken aikana. Ah, sotaneuvottelu on loppunut!"

Hänen sanoessaan tätä avattiin suuren teltan toisessa päässä oleva sisimmäinen ovi ja sieltä astui ulos muutamia herroja, joilla oli musta, kultaisilla tammenlehdillä koristettu puku, joka oli marskien merkinä. Kaikki nuo miehet olivat saavuttaneet tuskin keski-ikänsä, vaan mikä armeija tahansa olisi ollut sellaisista miehistä onnellinen, jos he olisivat saaneet rykmentin komennettavakseen, vaan alituinen sota ja vallalla oleva järjestelmä, jonka mukaan ansioilla oli etu-oikeus ennen virkavuosia, oli avannut loistavan uran niille sotilaille, joilla oli onnea. Kaikilla heillä oli kaksikulmainen hattunsa kainalossaan ja muodostivat nyt pienen joukon, jossa he puhelivat innokkaasti nojaten miekkoihinsa.

"Te olette hyvästä perheestä, eikö niin?" kysyi husaari minulta.

"Minä olen samaa verta kuin Rohan ja Montmorency."

"Olen sen kuullut. Te ymmärrätte, että maassamme on tapahtunut suuria muutoksia, kun kerron teille, että noista miehistä, jotka nyt ovat maan arvokkaimpia, on yksi ollut viinuri, yksi viinin salakuljettaja, yksi tynnyrintekijä ja yksi maalari. Näistä ammateista olemme saaneet Muratin, Massénan, Neyn ja Lannesin."

Vaikka olinkin ylimys, niin ei millään nimillä ollut minuun ollut sellaista vaikutusta kuin näillä, ja minä pyysin innokkaasti häntä osottamaan minulle näitä kuuluisia sotilaita.

"Täällä huoneessa on monta kuuluisaa sotilasta", sanoi hän. "Muuten", lisäsi hän punoen viiksiään, "on täällä nuorempia upseereja, jotka varmaan kohoavat korkeammalle kuin he. — Tuolla on Ney oikealla."

Minä näin miehen, jolla oli lyhyeksi leikattu tukka ja karkeat kasvot, leveä leuka, ja joka muistutti englantilaista nyrkkitaisteilijaa.

"Me sanomme häntä Pietari punaseksi ja väliin punaseksi jalopeuraksi", sanoi seuralaiseni. "Hänen sanotaan olevan urhoollisimman armeijassa, vaikka minä en voikaan myöntää, että hän olisi urhoollisempi kuin jotkut muut, joita voisoin nimittää. Hän muuten on kieltämättä hyvin taitava johtaja."

"Ja tuo kenraali hänen vieressään?" kysyin. "Minkä vuoksi hän pitää päätään noin vinossa?"

"Hän on kenraali Lannes, ja hän pitää päätään vasemmalle kallellaan, kun hän S. Jean d'Acren piirityksessä sai luodin niskaansa. Hän on Gascognesta niin kuin minäkin, ja minua pelottaa, että hän antaa heille vettä myllyyn, niin kuin sanotaan, heidän väittäessään, että maamieheni ovat liian puheliaita ja riidanhaluisia. Te nauratte, hyvä herra?"

"En, te erehdytte."

"Minä luulin, että teitä huvitti joku, jota minä sanoin. Minä luulin, että te ehkä arvelitte, että gascognelaiset ovat todellakin riidanhaluisia, vaikka he sen sijaan, väitän minä, ovat sävyisimpiä kaikista ranskalaisista — jonka mielipiteen puolesta minä olen valmis taistelemaan millä aseella hyvänsä. Vaan kuten sanottu, Lannes on kelpo mies, vaikka ehkä liian tuittupäinen. Lähinnä häntä on Augereau."

Minä katselin mielenkiinnolla Castiglion sankaria, joka oli ottanut joukkojen johdon tuolla merkillisellä hetkellä, jolloin Napoleon ainoan kerran elämässään menetti mielenmalttinsa. Hän oli minun mielestäni mies, joka oli omiaan tekemään itsensä enemmän huomatuksi sodassa kuin rauhassa, sillä vaikka hänellä olikin kultaiset tammenlehdet, niin hän pitkine jättiläisnaamoineen ja punasine nenineen oli kuin mikähän vanha, riitainen sotakarhu halpasessa kapakassa. Hän oli muita toisia vanhempi, ja hänen äkillinen korotuksensa oli tullut liian myöhään, jotta hän olisi voinut muuttua. Hän marskihatussaan oli edelleenkin preussilainen kaartin korpraali.

"Niin, niin, hän on sellainen kolhijainen", sanoi Gérard vastaukseksi minun huomautuksiini. "Hän on muuan niistä, joille keisarin on pitänyt sanoa, että hän tahtoi, etteivät he olisi sotilaita muualla kuin armeijassa. Hän ja Rapp ja Lefebvre pitkävartisine saappaineen ja kalisevine miekkoineen eivät olleet paikallaan keisarin salongeissa Tuilerioissa. Tuolla on Vandamme, tuo mustaverinen mies, jolla on karhea muoto. Jumala varjelkoon sitä englantilaista kylää, johon hän majoittuu. Hän se rutisti muutaman vestfaalilaisen papin leuan, kun tämä ei voinut hänelle hankkia vielä yhtä pulloa tokayerviiniä. Jos olisi edes ollut kysymyksessä hyvä ranskalainen viini, vaan — tokayeria!"

"Ja tämä on Murat, luullakseni?"

"Niin, hän on Murat, tuo, jolla on musta korvaparta ja paksut punaiset huulet ja Egyptin ahva kasvoillaan. Hän on juuri minun miehiäni. Kun on nähnyt hänen hyökkäävän keveän ratsuväen prikaatin edessä, niin eipä voi toivoa mitään kauniimpaa näkevänsä. Minä tiedän muutaman komppanian krenateerejä, joka lähti pakoon, kun näkivät hänet. Egyptissä pysyi keisari kaukana hänestä, sillä arabialaiset eivät olleet välittäneet pienestä kenraalista kun heillä oli edessään tuo voittamaton ratsumies ja tappelusankari. Minun mielestäni ei ole Lasallea parempaa ratsuväenupseeria, vaan sotamiehet eivät seuraa ketään niin mielellään kuin Murata."

"Ja kuka on tuo vakava mies, joka nojaa itämaalaista miekkaa vastaan?"

"Oo, se on Soult! Hän on maailman itsepäisin ihminen. Siinä suhteessa hän voi vetää vertoja itse keisarille. Hänen vieressään tuo kaunis mies on Junot, ja teltan pylvästä vasten nojaa Bernadotte."

Minä katselin mielenkiinnolla tämän seikkailijan omituisia piirteitä, joka oli alkanut uransa paljaana sotamiehenä eikä tyytynyt marskin sauvaan, vaan tavotti kuninkaan valtikkaa. Ja tunnustettava on, että hän, joka oli niin erilainen kuin muut, voitti valtaistuimensa paremminkin vastoin Napoleonin mieltä

kuin hänen avullaan. Kun katseli hänen omituisia selväpiirteisiä kasvojaan urhoollisine suurine nenineen, niin hänen säihkyistä silmistään näki, että häntä odotti harvinainen kohtalo. Kaikista niistä mahtavista ja voittamattomista miehistä, jotka ympäröivät keisaria, oli hän lahjakkain eikä keisari epäillyt kenenkään kunnianhimoa niin paljo kuin Bernadotten.

Ja niin mahtavia ja voittamattomia kuin nämä miehet olivatkin — jotka, niin kuin Augereau kehui, eivät pelänneet jumalaa eikä pirua — niin kuitenkin heidän pienen herransa heikossa hymyssä tai synkässä katseessa oli jotakin, joka heidät masensi. Sillä kun katselin heitä, koko joukon valtasi kauhistuksen hiljaisuus aivan kuin koulussa, kun opettaja odottamatta astuu sisään, ja päämajansa ovella seisoivat hallitsijat itse. Jos ei tämä hiljaisuus olisikaan syntynyt ja vaikka istujat eivät olisikaan nousseet äkkiä ylös, niin olisin arvannut, että hän se oli. Hänen norsunluun keltaisilla kasvoillaan oli vaalea sädeloisto, joka veti katseen puoleensa, ja vaikka hän oli kaikista yksinkertaisimmin puettu, niin häneen kuitenkin olisi ensimmäisenä katseensa suunnannut.

Siinä hän seisoivat tuo tanakkavartinen mies, viheriä takki yllään, jossa oli punaset käänteet ja punanen kaulus, hyvin muodostuneissa jaloissaan oli valkoiset housut ja vyöllään kultakahvainen miekka, jonka tuppi oli kilpikonnaan luulla kirjailtu. Hän oli paljain päin, niin että näki hänen hienon kastanjanruskean tukkansa. Toisessa kainalossa oli kaksikulmainen hattunsa, jossa oli himmeä kolmivärinen kokardi, joka jo oli hänen kuvassaankin. Vasemmassa kädessä hänellä oli metallipäinen ratsupiiska. Hän kulki hitaasti kasvot jäykkinä ja katse kiinnitettynä eteensä, sulletun näköinen kuin itse kohtalo.

"Amirali Bruix!"

En tiedä kuulustiko tämä ääni niin pelottavalta muista kuin minusta. En ollut koskaan kuullut mitään niin terävästi uhkaavaa ja onnettomuutta ennustavaa. Kuprustuneitten kulmain alta hänen siniset silmänsä harhailivat pikaisesti ympärinsä terävinä kuin miekan isku.

"Tässä olen, sire!" Tummaverinen, harmahtava keski-ikäinen mies meriväen univormussa oli astunut esiin joukosta. Napoleon astui pari kolme askelta häntä vastaan niin uhkaavalla tavalla, että minä näin ahavan pureman merimiehen poskien kalpenevan, ja hän katseli tuskallisesti ympärilleen aivan kuin hän olisi etsinyt apua.

"Mikä siihen on syynä, amiraali Bruix", puhkesi keisari samalla uhkaavalla äänellä, "että te ette totellut minun määräyksiäni eilen illalla?"

"Minä huomasin, että nousi lännestä myrsky, sire. Minä tiesin että" — hän tuskin kykeni puhumaan, niin pelästynyt hän oli — "että jos laivat lähtisivät tällä laitatuulella..."

"Mikä oikeus teillä on arvostelemaan, hyvä herra", huusi keisari uhkaavalla vihan äänellä. "Luuletteko te, että teidän arvostelukykynne on minun vertaiseni?"

"Meriasioissa, sire."

"Ei minkäänlaisissa kysymyksissä."

"Mutta myrsky, sire! Eikö se todistanut, että minä olen oikeassa?"

"Mitä? uskallatte vielä kiistellä?"

"Kun minulla on oikeus puolellani..."

Huoneessa syntyi hetkeksi kuoleman hiljaisuus, niin kuin on silloin kun kaikki odottavat pidättäen henkeään. Keisarin katse oli kauhea. Hänen poskillaan oli vihriänpunertava väri, ja lihakset hänen otsassaan liikkuivat kummallisella tavalla. Hän näytti kamalalta kuin kaatuvaistautinen. Hän kohotti ratsupiiskan olkansa yli ja astui amiraalia lähemmäs.

"Te häpeämätön roisto," pauhasi hän. Hän käytti italialaista sanaa *coglione*, ja minä huomasin, että kun hän joutui purkauksiinsa, niin hänen ranskankielensä sai ulkomaalaisen soinnun.

Vähän aikaa näytti siltä kuin hän aikoi lyödä amiraalia ratsupiiskallaan. Tämä väistyi vähän ja laski kätensä miekankahvalle.

"Huomatkaa, sire", sanoi hän.

Muutamia silmänräpäyksiä oli jännitys kauhea. Sitten Napoleon laski ratsupiiskansa ja löi sillä kovasti pohkioonsa.

"Vara-amiraali Magon", huusi hän, "te tästä lähtien otatte vastaan kaikki laivastoa koskevat määräykset. Amiraali Bruix, te lähдете Boulognesta neljäntoista tunnin kuluessa ja menette Hollantiin. Missä on luutnantti Gérard Berchényn husaareita?"

Seuralaiseni nosti käden päähineeseen.

"Minä käskin teidän tuoda Grosboisin linnasta herra Louis de Lavalin."

"Hän on täällä, sire."

"Hyvä. Te voitte mennä."

Luutnantti tervehti, pyörähti ympäri ja meni tiehensä miekan ja kannusten kilistessä, ja keisari käänsi siniset silmänsä minuun. Minä olin usein kuullut puhuttavan silmistä, jotka voivat nähdä toisen läpi, vaan tämä terävä katse todellakin tuntui tunkevan toisen sisimpiinkin ajatuksiin. Vaan niiden ankaruus oli poissa, ja minä näin hänen silmissään sulaa hyvyttä ja ystävällisyyttä.

"Te olette tullut tarjoamaan minulle palvelustanne, herra de Laval?"

"Niin, sire."

"Siihen on tarvittu kauan ennen kuin olette voinut päättää."

"Minä en ole ollut oma herrani, sire."

"Teidän isänne oli ylimys?"

"Oli, sire."

"Ja Bourbonein suosija?"

"Niin, sire."

"Te saatte nyt nähdä, että Ranskassa ei enään ole aristokraateja eikä jakobineja, vaan me kaikki olemme ranskalaisia, jotka työskentelemme maamme kunniaksi. Oletteko nähnyt Louis Bourbonia?"

"Olen hänen nähnyt kerran, sire."

"Hän näyttää mitättömältä, eikö totta?"

"Ei, sire, minusta hän näytti kauniilta."

Silmäräpäyksen ajan näin tyytymättömyyttä sinisissä herkissä silmissään. Sitte hän ojensi kätensä ja nipisti minua korvasta.

"Herra de Laval ei ole syntynyt hovimieheksi", sanoi hän. "No niin Louis Bourbon on huomaava, että hän ei saavuta valtaistuinta kirjoittelemalla julistuksia Lontoossa ja merkitsemällä niihin Louis. Minä puolestani tapasin Ranskan kruunun makaamassa maassa ja minä sen nostin ylös miekkani terällä."

"Te olette kohottanut Ranskankin miekallanne, sire", sanoi Talleyrand, joka seisoi hänen vieressään.

Napoleon katsoi kuuluisaa ministeriään, ja minä olin lukevinani epäilystä hänen silmissään. Sitte hän kääntyi sihteerinsä puoleen.

"Minä jätän herra de Lavalin teidän huostaanne, de Meneval", sanoi hän. "Minä toivon tapaavani hänen neuvostohuoneessa sitten kun olen tarkastanut tykistön."

YHDESTOISTA LUKU.

Sihteerit.

Keisari, kenraalit ja upseerit, kaikki riensivät ulos katsastukseen ja jättivät minut yksinään miehen kanssa, joka oli hauskan näköinen, mustassa puvussaan valkoisine röyhelyspaitoineen, ja hän esitteli itsensä minulle herra de Menevaliksi, hänen majesteetinsa yksityissihteeriksi.

"Meidän täytyy saada vähän ruokaa herra de Laval", sanoi hän. "Kun on jotakin tehtävää keisarin kanssa, niin on aina parasta hankkia ruokaa silloin, kun on aikaa. Voi kulua monta tuntia ennen kuin hän syö mitään ja jos on hänen kanssaan, niin täytyy paastota. Minä vakuutan teille, että minä olen ollut

pyörtyä nälästä ja janosta."

Herra de Meneval oli niin ystävällisen näköinen, että minä jo tunsin olevani aivan vapaa hänen seurassaan. Ja minä kysyin sen vuoksi häneltä kursailematta:

"Mutta miten tekee keisari?"

"Hän on raudasta. Me emme saa asettaa aikaamme hänen mukaansa. Minä olen hänen nähnyt tekevän työtä kahdeksantoista tuntia yhtämenoa niin, että hän ei ole muuta nauttinut kuin kupin tai kaksi kahvia. Hän väsyttää koko ympäristönsä. Eipä edes sotamiehetkään ole hänen vertaisiaan kestävyudessa. Minä vakuutan teille, että minä pidän suurimpana kunnianani, kun minulla on huoli hänen papereistaan, vaan kaikissa tapauksissa se väliin on varsin rasittavaa. Väliin kello yksitoista illalla minä vielä istun kirjoittamassa hänen lausumisensa mukaan ja päätäni kivistää. Se on kauheaa työtä, sillä hän lausuu yhtä kiireesti kuin hän puhuu, eikä hän koskaan sano mitään kahta kertaa. 'Kas niin Meneval', sanoo hän yhtäkkiä, 'nyt me lopetamme ja nyt me nukumme hyvin koko yön.' Vaan juuri kun olen hyvilläni siitä, niin hän lisää: 'Ja me jatkamme kirjoittamista kello kolme aamulla.' Sellaista on 'nukkua koko yön'."

"Vaan eikö hänellä ole määrättyä ruoka-aikoja?" kysyin seurattessani onnetonta sihteeriä teltasta.

"Kyllä hänellä on määrätty ajat, vaan hän ei niistä välitä. Niin kuin huomaatte, on jo päivällis-aika aikoja sitten ollut, vaan hän on mennyt katsastukselleen. Sen jälkeen taas joku seikka vetää hänen huomionsa ja sitten taas joku toinen, ja illalla hän yhtäkkiä huomaa, että hän ei ole saanut päivällistä. 'Päivälliseni Constant, ja hetipaikalla!' huutaa hän silloin, ja Constant raukan täytyy pitää huoli siitä, että se on saatavissa."

"Vaan niin myöhään, se kai jo on pilautunut!" sanoin minä.

Sihteeri nauroi varovasti niin kuin mies, jonka aina on ollut pakko hillitä tunteensa.

"Tässä on keisarillinen keittiö", sanoi hän ja osotti muuatta suurta telttaa heti päämajan edessä. "Borel, toinen kokki, seisoo juuri ovelta. Kuinka monta kananpoikaa tänään, Borel?"

"Ah, herra de Meneval, on sydäntä särkevää", puhkesi kokki sanomaan. "Katsokaa näitä!"

Hän veti syrjään esiripun käytävän edestä ja näytti meille seitsemän kulhollista, joissa kussakin oli kylmennyt linnunpaisti.

"Kahdeksas on tulella ja pian valmis, vaan minä olen kuullut, että hänen majesteetinsa on mennyt katsastukselle, niin että meidän kai täytyy panna tulelle yhdeksäs."

"Sellaista se on", sanoi seuralaiseni lähtiessämme teltasta. "Minä muistan, kun kerran kolmekolmatta kanaa valmistettiin hänelle ennen kuin hän tahtoi päivällisensä. Silloin hän tahtoi päivällisensä kello yksitoista illalla. Hän ei välitä siitä, mitä hän juo tai syö, vaan hän ei rupea odottamaan. Puolipulloa Chambertinia, yksi punakala tai kananpoika à la Marengo tyydyttää kaikki hänen tarpeensa, vaan on varomatonta panna pöytään leivoksia tai kräämiä, sillä hän syö sen melkein aina ennen lintua. — Eikö tuo ole omituista?"

Minä olin pysähtynyt huudahtaen hämmästyksissäni. Muuan tallirenkki ratsasti laukkaa hyvin kauniilla arapialaisella hevosella muuatta katua pitkin telttain välissä. Muuan krenateeri, joka seisoi pieni porsas kainalossa, heitti sen hevosen jalkoihin. Porsas vinkui kauheasti ja hyppäsi tiehensä, vaan hevonen meni edelleen muuttamatta tahtiaan.

"Mitä tuo merkitsee?" kysyin.

"Se on Jardin, ensimmäinen ratsumestari, joka opettaa keisarin hevosta. Sitä opetetaan ensin niin, että kanunalla ammutaan aivan korvan juuressa, sitten viskataan sen päälle aavistamatta raskaita esineitä, ja viimeinen temppu on, että sen jalkoihin heitetään porsas. Keisari ei ole oikein varma ratsastaja, ja hän vaipuu usein ajatuksiinsa ratsastaessaan, niin että hevosen pitää olla hyvin harjaantuneen. Näettekö tuota nuorta miestä, joka nukkuu teltan aukossa?"

"Näen."

"Te ette usko, että hän tällä hetkellä palvelee keisaria?"

"Ainakin se näyttää olevan hyvin helppoa palvelusta."

"Minä toivoisin, että kaikkien meidän palveluksemme olisi niin helppoa. Se on Joseph Linden, jolla on juuri saman kokoiset jalat kuin keisarilla. Hän käyttää keisarin uusia saappaita kolme päivää ennen

kuin ne jätetään hänen herralleen. Te näette kultasolista, että hänellä on uudet saappaat tälläkin hetkellä. — Ah herra de Caulaincourt, ettekö tahdo syödä päivällistä kanssamme teltassani?"

Kookas, kaunis mies, hyvin komeasti puettu, astui vastaamme ja tervehti meitä.

"Tavatonta on nähdä teitä jouten herra de Meneval, talouden hoitajana ei ole juuri mikään helppo tehtävä, vaan minä uskon, että minulla on enemmän jouto-aikaa kuin teillä. Ehdimmekö syödä päivällistä ennen kuin keisari tulee takaisin?"

"Kyllä, kyllä, tässä on telttani ja kaikki on valmiina. Me näemme, milloin keisari tulee ja voimme olla paikoillamme ennen kuin hän ehtii sinne. Tämä on leiriruokaa, herra de Laval, vaan te saatte antaa anteeksi."

Minä puolestani söin kotletteja ja sallatia erinomaisella ruokahalulla, vaan parasta minusta oli kuulla seuralaisteni puhetta, sillä minä olin tavattoman utelias kuulemaan kaikkea, mikä koski tuota ihmeellistä miestä, joka neronsa kautta oli niin nopeasti kohonnut tähän maailmaa hallitsevaan asemaan. Hänen taloutensa hoitaja puhui hänestä hämmästyttävän vapaasti.

"Mitä sanovat Lontoossa hänestä, herra de Laval?" kysyi hän.

"Ei juuri mitään hyvää."

"Minä olen sen huomannut heidän sanomalehdistään. Ne saattavat keisarin raivoon, vaan kuitenkin hän niitä lukee itsepäisesti. Minä olen vakuutettu, että ensimmäinen tehtävänsä Lontoossa on, että hän käskee ratsu-osastoja onnettomiin sanomalehtien toimituspaikkoihin ja antaa vangita toimittajat."

"Ja toiseksi?"

"Toiseksi", sanoi hän nauraen, "hän lähettää pitkän julistuksen, osottaakseen, että me olemme valloittaneet Englannin yksistään englantilaisten hyväksi ja kerrassaan vastoin tahtoamme. Ja sitten keisari antaa englantilaisten ymmärtää, että jos he välttämättömästi haluavat protestanttisen hallitsijan, niin on ehkä muutamia kohtia, joissa hän eroaa pyhästä katolisesta kirkosta."

"Nyt te olette paha", sanoi de Meneval, samalla kertaa nauraen ja peläten ystävänsä rohkeutta. "Keisarin täytyy tietysti valtiollisista syistä kallistua vähän muhamettilaisuuteenkin, ja hän varmaan pitäisi jumalanpalveluksensa St. Paulin kirkossa yhtä mielellään kuin Kairon moskeassa. Keisarin täytyy ajatella kaikkea."

"Hän ajattelee liiaksi", sanoi Caulaincourt vakavasti. "Hän ajattelee niin paljon, että kaikki muut Ranskassa tottavat olemaan ajattelematta. Te tiedätte, mitä tarkoitan, de Meneval, sillä te olette nähnyt yhtä paljon kuin minäkin."

"Niin, niin", vastasi sihteeri. "Hän ei todella elvytä ympäristöään itsenäisyyteen. Minä olen hänen kuullut sanovan monta kertaa, että hän pitää eniten keskinkertaisista, joka on varsin köyhä ylistys meille, joilla on kunnia palvella häntä."

"Viisas mies hovissa näyttää viisauttaan siten, että on olewinansa ilman mielipiteitä", sanoi Caulaincourt vähän katkerasti.

"Ja kuitenkin siellä on monta etevää luonnetta", huomautin minä.

"Jos niin on, niin saavat ne olla siellä ainoastaan salaamalla luonteensa. Hänen ministerinsä ovat kirjureita, hänen kenraalinsa muutamanlaisia parempia apuritarhoja. Kaikki tyyni ovat työkaluja. Tämä ihmeellinen mies on keskipiste ja hänen ympärillään olijat eivät ole muuta kuin kuvastimia, jotka heijastavat hänen eri puoliaan. Yhdessä hänet näkee raha-asiaiden hoitajana ja sen kuvastimen nimi on Lebrun. Toisessa näette hänet poliisina ja se on Savary tai Fouché. Kolmannessa hän esiintyy diplomatina ja on nimenä Talleyrand. Näkee eri kuvia, vaan se on sama mies. Hän on esimerkiksi herra Caulaincourt, joka johtaa taloutta, vaan hän ei voi ajaa tiehensä palvelijaa ilman suostumusta. Hän on — aina keisari ja hän leikkii meidän kanssamme. Teidän täytyy tunnustaa, herra de Meneval, että hän leikkii meidän kanssamme. Ei missään hän niin tuo esiin ihmeellistä viisauttaan. Hän ei meidän anna olla hyviä ystäviä, sillä silloin me voisimme liittyä häntä vastaan. Hän on kiihoittanut marskinsa toisiaan vastaan, niin että ne nyt tuskin toisiaan tervehtivät. Katsokaa miten Davoust vihaa Bernadottea, tai katsokaa Lannesia ja Bessièria, Neytä ja Massénaa. He töintuskin voivat pitää miekkoja sivullaan, kun kohtaavat toisensa. Ja sitten hän tuntee niin hyvin heikkoutemme, Savaryn rahanhimon, Cambacérèn turhamaisuuden, Durocin raakuuden, Berthierin tyhmyyden, Maretin ikävyyttäviisyyden, Talleyrandin kiihkon keinotteluun, kaikki tämä on vain aseena hänen kädessään. Minä en tiedä, mikä minun oma suurin heikkouteni on, vaan minä olen varma, että hän sen tietää ja että hän sitä käyttää hyväkseen."

"Vaun niin paljon kuin hän työtä tekee!" huudahdin minä.

"Niin, sen voitte hyvällä syyllä sanoa", sanoi de Meneval.

"Sellainen tarmo! Kahdeksantoista tuntia neljästäkolmatta, ja sillä tavoin viikko viikolta. Hän on ollut lakialaativain kokousten puheenjohtajana, kunnes kokouksen jäsenet ovat pyörtyneet pulpettinsa ääreen. Mitä minuun tulee, niin minä kuolen hänen työhönsä, aivan niinkuin hän näännytti de Bourienneen, vaan minä kuolen paikalleni napolisematta, sillä jos hän on ankara muillekin, niin on hän ankara itselleenkin."

"Hän on sopiva mies Ranskalle", sanoi Caulaincourt. "Hän on itse järjestys ja itse kuri. Kun muistamme missä sekasorron tilassa Ranska raukka oli vallankumouksen jälkeen, kun ei kukaan tahtonut olla hallittuna vaan jokainen hallita muita, niin voi ymmärtää, että ainoastaan Napoleon voi meidät pelastaa. Me odotimme jotain tukevaa mistä kiinni pitää, ja sitten me tapasimme tämän rautapylvään. Ja mikä mies hän oli noina päivinä, herra de Laval! Te näette hänet nyt, kun hän on saanut kaikki, mitä hän voi toivoa. Hän on iloinen ja vapaa. Vaan siihen aikaan hän ei ollut saanut mitään, vaan himoitsi kaikkia. Hänen katseensa peloitti naisia. Hän kuleksi pitkin katua kuin susi. Ihmiset katselivat häntä kun hän meni ohitse. Hänen muotonsa oli aivan toisenlainen kun nyt — kasvonsa olivat luisevat ja laihat ja katse uhkaava ja vilkuileva ja leuvat kuin hauvilla. Niin, tuo pieni luutnantti Bonaparte, Briennen sotilaskoulusta, oli kummallinen olento. 'Tuossa on mies', sanoin kun näin hänet, 'joka joutuu joko valta-istuimelle tai polvistuu mestauslavalle.' Ja nyt te näette!"

"Ja siitä ei ole kuin kymmenen vuotta", lausuin minä.

"Ainoastaan kymmenen vuotta, ja he ovat hänet vieneet vinttikamarista Tuillerioihin. Vaan hän oli siihen syntynyt. Ei kukaan voinut häntä estää. De Bourienne kertoi minulle, että kun hän oli poikasena Brienessä, oli Napoleonilla samat suuremmoisat keisarilliset elkeet kuin nytkin ja hän kiitti tai moitti ja tuijotti tuimasti aivan niin kuin nytkin. Oletteko nähnyt hänen äitiään, herra de Laval? Hän on kuin kuningatar murhenäytelmässä, kookas, vakava, sulkeutunut ja hiljainen. Hän on lähde, josta Napoleon on kuohunsa saanut."

Minä näin sihteerin lempeistä, uskollisista silmistä, että hän kävi levottomaksi Caulaincourtin avonaisesta puheesta.

"Te voitte, herra de Laval, käsittää, että me emme elä kovinkaan kovan tyranniuden alaisina, muuten emme ehkä voisi niin avonaisesti arvostella herraamme. Tosiasia on, että me emme ole sanoneet mitään, jota hän ei olisi kuullut huvikseen ja ehkä hyväksyenkin. Hänellä on pienet heikkoutensa, muuten hän ei olisikaan ihminen, vaan ajatelkaa hänen suuria hallitsijalahjojaan, ja minä kysyn onko toista ihmistä ollut, joka niin olisi täydellisesti todistanut oikeaksi kansan vaalin. Hän tekee työtä ahkerammin kuin kukaan hänen alamaisistaan. Hän on kenraali, jota sotamiehensä rakastavat. Hän on isäntä, jota palvelijansa rakastavat. Hän ei koskaan pidä jouto-aikaa, hän on aina valmis työtä tekemään. Tuillerioissa ei ole ketään niin kohtuullista ruokaan ja juomaan nähden. Hän kasvatti veljiään omalla kustannuksellaan, kun hän oli hyvin köyhä, ja hän on kaukaisimpienkin sukulaistensa antanut nauttia hänen onnestaan. Sanalla sanoen, hän on säästäväinen, työteliäs ja kohtuullinen. Me olemme englantilaisista lehdistä lukeneet, herra de Laval, hallitsijaprinssistä, ja minä uskon, että hänen vertailussa käy huonosti."

Minä muistin pitkän sarjan Brightonin, Lontoon ja Newmarkin häväistysjuttuja ja minun täytyi jättää George puollustamatta.

"Minun käsitykseni mukaan eivät englantilaiset soimaa keisaria hänen yksityis-elämänsä, vaan kunnianhimonsa vuoksi."

"Asia on nähkääs niin", sanoi de Caulaincourt, "että keisari tietää niin kuin me kaikki tiedämme, ettei ole tarpeeksi tilaa maailmassa Ranskalle ja Englannille. Toisen näistä täytyy olla ylinnä. Jos Englanti saataisiin kukistetuksi, niin me voisimme sitten asettaa perustuksen ikuiselle rauhalle. Italia on meidän. Itävallan voimme kukistaa vielä kerran, niin kuin olemme sen kukistaneet jo yhden kerran ennen. Saksa on hajallaan. Wenäjä voi laajentaa alaansa etelään ja itään. Amerikan voimme ottaa sopivassa tilaisuudessa. Louisianasta ja Kanadasta saamme sopivan tekosyn. Maailmanvalta odottaa meitä ja tuolla on ainoa, joka meitä estää." Hän viittasi teltan ovesta leveälle siniselle kanavalle.

Kaukana etäisyydessä näkyi aivan kuin lumivalkeisia lokkeja rannikkovartiolaivaston purjeita. Minulle taas johtui mieleen, mitä olin nähnyt edellisenä iltana — laivain lyhdyt merellä ja leiritulet maalla. Maa- ja merivalta seisoi vastatusten katsellen toisiaan silmästä silmään, ja odottava maailma seisoi ympärillä katsellen, mitä siitä tulee.

KAHDESTOISTA LUKU.

Keisari.

De Menevalin telttä oli niin aseteltu, että siitä näki keisarin päämajaan, vaan hän oli joko kiintynyt keskusteluun tai oli keisari tullut toista tietä katselemuksesta, sillä meitä hämmästytti äkkiä muuan kaartin tarkkampungain kapteeni, joka tuli ja ilmoitti meille, että Napoleon odotti sihteeriansä. De Meneval raukan kasvot kalpenivat valkoisiksi kuin röyhely-etunsa; hän hypähti seisaalleen ja töin tuskin sai sanaa suustansa.

"Minun olisi pitänyt olla siellä!" änkytti hän. "Oo, sellainen onnettomuus! Vaan de Caulaincourt, teidän pitää antaa anteeksi. Missä on hattuni ja miekkani? Tulkaa, herra de Laval, meillä ei ole silmänräpäystäkään aikaa tuhlata."

De Menevalin säikähdyksestä ja kohtauksesta, joka oli ollut amiraali Bruixin kanssa, ymmärsin millainen vaikutus keisarilla oli kaikkeen ympäristöönsä. He eivät koskaan olleet varmoja, aina vaaran partaalla, ja jos heitä toisena päivänä kiitettiin niin toisena tuimasti nolattiin, heitä julkisesti soimattiin ja yksityisesti katsottiin halveksuen olan yli, vaan kuitenkin kaikenkin he rakastivat ja palvelivat häntä sillä tavoin, ettei ketään yksinvaltiasta ole rakastettu eikä palveltu.

"On ehkä parasta, että minä jään tänne", sanoin minä, tultuamme odotushuoneeseen, joka yhä oli täynnä väkeä.

"Ei, ei, minä olen teistä vastuussa. Teidän täytyy seurata minua. Minä toivon, että hän ei ole vihassa minulle. Miten hän on tullut niin, että en ole häntä nähnyt?"

Pelästynyt seuralaiseni koputti ovelle, ja heti aukasi oven mamelukki Rustan, joka oli sisäpuolella vahtina. Huone, johon tulimme, oli sangen suuri, vaan hyvin yksinkertaisesti sisustettu. Siinä oli hopeanharmajat seinäpaperit ja taivaansininen katto, jonka keskellä oli kultainen keisarillinen kotka pitäen ukonnuolta. Vaikka ilma oli lämmin, niin paloi kuitenkin suuri nuotio takassa, ja ilma oli kuumuudesta raskas ja aloe-tuoksusta. Keskellä huonetta oli suuri soikea pöytä, jossa oli viheriä pöytäliina ja joka oli täynnä kirjeitä ja papereita. Toisella puolen pöytää oli korkea kirjoituspulpetti, ja sen takana istui keisari viheriässä nahkatuolissa. Ympäri seiniä seisoi upseereita, vaan hän ei niistä välittänyt. Kädessä hänellä oli pieni kynäveitsi, jolla hän vuoleksi käsinojan nuppia. Hän katsoi meihin, kun tulimme sisään ja pudisti päätään kylmästi de Menevalille.

"Minä olen teitä odottanut, herra de Meneval", sanoi hän. "Minä en muista, että minun olisi koskaan tarvinnut odottaa entistä sihteeriani, de Bourienne vainajaa. Sillä hyvä — ei mitään selityksiä! Ottakaa tämä ilmoitus, jonka olen kirjoittanut teitä odottaessani ja kirjoittakaa se puhtaaksi."

De Meneval raukka otti paperin vapisevin käsin ja meni pienen pöydän ääreen, joka oli sivulla. Napoleon nousi istuimeltaan ja kuleksi hitaasti edestakaisin huoneessa, kädet selän takana ja suuri pyöreä pää vähän eteenpäin kumarassa.

Parasta olikin, että hänellä oli kirjuri, sillä minä huomasin, että kun hän oli kirjoittanut tämän yhden ainoan asiakirjan, niin hän oli pirskoittanut mustetta ympärinsä, ja selvästi näki, että hän pari kertaa oli valkoisiin polvihousuihinsa pyyhkinyt kynää. Minä olin pysähtynyt Rustanin luo ovelle, ja Napoleon ei ollut vähääkään tietävinään minusta.

"No", sanoi hän nyt, "joko se on valmis, Meneval? Meillä on muutakin tehtävää."

Sihtööri kääntyi puolittain tuolillaan, ja hänen kasvoillaan näkyi vielä suurempi tuska kuin ennen.

"Anteeksi, sire..." sammalsi hän.

"No mikä nyt?"

"Anteeksi, sire, minä en oikein saa selvää, mitä te olette kirjoittanut."

"Mitä? Näettehän, mistä siinä on kysymys."

"Niin, sire, tässä puhutaan ratsujoukon hevosten ruokosta."

Napoleon hymyili ja hänen kasvoilleen silloin tuli melkein poikamainen ilme.

"Te muistutatte minulle Cambacérèstä. Kun minä hänelle kirjoitin ilmoituksen Marengon taistelusta, niin hän luuli, että minun kirjeeni oli pikainen luonnos taistelusuunnitelmaan. On ihan uskomatonta,

että teillä on niin vaikea lukea, mitä minä kirjoitan. Tällä paperilla ei ole mitään tekemistä ratsuväenhevosten kanssa, siinä on ohjeita amirali Villeneuveille, että hänen on keskitettävä laivastonsa, niin että hän vallitsee Kanavaa. Antakaa minulle se paperi, niin minä luen sen teille."

Hän sieppasi paperin rajulla liikkeellä, joka oli niin ominaista hänelle. Vaan tuijotettuaan sitä jonkun aikaa rutisti hän sen kokoon ja viskasi pöydän alle.

"Minä lausun sen teille", sanoi hän ja, kulkiessaan edestakaisin pitkässä huoneessa, laski hän tulvanaan sanoja, joita de Meneval raukka otsansa hiessä koetti saada paperille. Sitä mukaa kuin Napoleon kiihtyi ajatuksissaan, hänen äänensä kirkastui, hän astui kiivaammin, ja hän tarttui sormin oikean kätensä kalvostimeen, ja nyki käsivarttaan aivan kuin kouristellen, joka tapansa oli niin omituinen hänelle. Vaan hänen ajatuksensa ja suunnitelmansa olivat niin ihmeteltävän selvät, että minäkin, joka en ollenkaan tuntenut asiaa, voin helposti seurata niitä, vaan ennen kaikkea minua hämmästytti asiain tunteminen, jota hän osotti, niin että hän täydellä varmuudella puhui linjalaivoista, fregateista, korveteista ja prikeistä Ferrolin, Rochfortin, Cadizin, Carthagenan ja Brestin luona sekä kunkin laivan mies- ja kanunaluvusta, samalla kuin hänellä oli Englannin laivaston nimet ja miesvoima ihan kuin sormiensa päissä. Nämät tiedot olisivat tuottaneet mainetta laivaston upseerillekin, vaan kun minä ajattelin, että tämä laivasto-kysymys oli ainoastaan yksi ainoa kaikista niistä monista erilaisista asioista, joita oli sadottain tällä miehellä hoidettavana, niin rupesin ymmärtämään, miten tavattoman laaja tämä nero oli. Hän ei näyttänyt huomaavan minua ollenkaan, vaan kuitenkin hän lienee minua tyystin tarkastanut, sillä kun hän oli lopettanut lausumisensa, niin hän kääntyi minuun ja sanoi:

"Te näytte, herra de Laval, olevan hämmästyksissänne, että minä hoidan meri-asioitani, vaikka ei ole meriministeri takana, vaan muuan periaatteitani on, että minun tulee itse hoitaa ja tietää kaikki. Jos noilla hyvillä Bourboneilla olisi ollut sama tapa, niin he ehkä eivät vielääkään olisi Englannin sumussa."

"Täytyy olla teidän majesteettinne muisti, jotta voi sen tehdä", sanoin minä.

"Se on järjestelmällisen menettelyn seurausta", sanoi hän. "Minulla on aivan kuin laatikoita aivoissani, niin että kun avaan yhden, niin voin sulkea toisen. Harvoin käy niin, että en löytäisi sitä, mitä haen. Minä muistan huonosti nimiä ja tieto-asioita, vaan erinomaisesti tapaukset ja kasvot. Minulla on aika paljo muistettavaa, herra de Laval. Minulla on, kuten olette nähnyt, oma pieni laatikkoni täynnä meressä olevia sotalaivoja. Minulla on toinen laatikko, jossa on kaikki Ranskan satamat ja linnoitukset. Esimerkkinä voin teille mainita, että kun sotaministerini luki minulle selityksen rannikkopuolustuksesta, niin muistutin hänelle, että hän oli unohuttanut kaksi kanunaa Ostenden muutamasta patterista. Muutamassa aivolaatikossani minulla on Ranskan rykmentit. Onko se laatikko järjestyksessä, marski Berthier?"

Muuan sileäksi ajettu mies, joka oli seisonut akkuna-aukon luona ja pureksinut kynsiään, kumarsi keisarin kysymykseen.

"Minä olen melkein valmis uskomaan, että te, sire, tunnette joka miehenkin rivissä."

"Minä luulen tuntevani useimmat vanhoista egyptiläisistä sotakarhuistani", sanoi hän. "Ja sitten, herra de Laval, on minulla toisia laatikoita kanaville, silloille, teille, tehtaille ja kaikille sisällisen hallinnon eri seikoille. Lait, raha-asiat, Italia, siirtokunnat, Hollanti, kaikki nämät vaativat oman laatikkonsa. Meidän päivinämme, herra de Laval, Ranska vaatii hallitusmieheltään niin paljon, että hän ei jouda kantamaan arvokkaasti kärppäkaapuaan eikä ampumaan hirviä Fontaineblaun metsissä."

Minä ajattelin avutonta, lempeäluontoista, isoilevaa Ludvigia, jonka luona olin kerran käynyt isäni kanssa, ja minä ymmärsin, että Ranska järjestystensä ja kärsimystensä jälkeen tarvitsi toisen ja voimakkaamman miehen.

"Ettekö usko, herra de Laval?" kysyi keisari. Hän oli seisahtunut nuotion eteen ja hieroi komealla, kultasolkisella kengällään palavaa halkoa.

"Te olette saanut järkevästä vakaumuksen", sanoi hän kun olin vastannut hänen kysymykseensä myöntävästi. "Vaan teillä onkin aina ollut tämä mielipide, vai miten? Tottahan on, että kerran puolustitte minua, kun eräs englantilainen esitti minun kukistumiseni maljan muutamassa ravintolassa siinä pienessä kaupungissa, jossa te asuitte?"

Minä muistin tapauksen, vaan en voinut ymmärtää, miten se oli tullut keisarin korville.

"Minkä vuoksi niin teitte?"

"Minä tein sen vaistomaisesti, sire."

"Vaistomaisesti!" lausui hän halveksivasti. "Minä en ymmärrä mitä ihmiset tarkoittavat, kun he

sanovat jotakin tekevänsä vaistomaisesti. Charentonissa kyllä tehtänee kaikkea vaistomaisesti, vaan niin eivät järkevät ihmiset tee. Minkä vuoksi panitte henkenne alttiiksi, puolustamalla minua, kun teillä siihen aikaan ei ollut vielä mitään toivottavana minulta?"

"Sen vuoksi, kun minä tunsin, että te harrastitte Ranskan hyvää, sire."

Keskustellessamme hän taas oli kulkenut edestakaisin, nykien oikeaa käsivarttaan ja tarkastaen aina väliin jotakin meistä lorgnetillaan, sillä hänen näkönsä oli niin heikko, että hän tarvitsi sisällä suurennuslasin ja ulkona kiikarin. Väliin hän pysähtyi ja otti suuren hyppeellisen nuuskaa kilpikonnanluisesta nuuskarasiastaan, vaan minä huomasin, että hän ei koskaan saanut nuuskaa nenäänsä asti, sillä se varisi hänen sormiensa välistä milloin takille, milloin lattialle. Vastaukseni näytti häntä miellyttävän, sillä hän otti minua korvasta ja nipisti aika kovasti.

"Te olette aivan oikeassa, ystäväni", sanoi hän. "Minä harrastan Ranskan parasta, aivan niin kuin Fredrik suuri harrasti Preussin parasta. Minä teen Ranskasta maailman suurimman vallan, niin että kaikki maailman hallitsijat pitävät välttämättömänä laittaa Pariisiin palatsin, ja he tulevat kaikki kantamaan laahusta minun jälkeläisteni kruunauksessa..." Hänen kasvoilleen tuli äkkiä tuskan ilme. "Jumalan nimessä, ketä varten minä rakennan? Kutka ovat jälkeläisiäni?" kuulin hänen mutisevan, ja hän painoi käden otsalleen.

"Ovatko Englannissa peloissaan minun hyökkäyksestäni?" kysyi hän äkkiä. "Oletteko kuullut heidän lausuvan pelkoaan, että minä aijon yli kanavan?"

Minun täytyi sanoa totuus, että he eivät muuta pelänneet kuin että hän ei tule kanavan poikki.

"Sotamiehet ovat kateissaan, että meriväki niittää kaiken kunnian", sanoin.

"Vaan heillä on hyvin pieni armeija."

"Melkein joka mies on vapaaehtoinen, sire".

"Pöh, värvätyitä!" lausui hän ja teki kädellään liikkeen aivan kuin olisi pyyhkäissyt ne edestään. "Minä nousen maalle sadalla tuhannella miehellä Kentissä tai Sussexissa. Minä taistelen suuren taistelun ja voitan menettämällä kymmenen tuhatta miestä. Kolmantena päivänä olen Lontoossa. Minä otan vangiksi valtiomiehet, pankkiirit, kauppamiehet, sanomalehtimiehet. Minä vaadin sadanmiljoonan punnan sotakorvauksen. Minä autan köyhiä rikkaiden kustannuksella ja siten hankin itselleni puolueen. Minä erotan Skotlannin ja Irlannin antamalla niille perustuslaillisen valtiomuodon, jonka kautta niistä tulee Englantia mahtavimmat. Sillä tavalla kylvän eripuraisuutta kaikkialle. Palkinnoksi siitä, että lähden saarelta, vaadin heidän laivastonsa ja siirtomaansa. Sillä tavoin hankin Ranskalle maailmanvallan vähintään sadaksi vuodeksi."

Tästä lyhyestä esittelystä näkyi muuan Napoleonin ominaisuus, josta sittemmin on minulle huomautettu, että hän voi tehdä suuren suunnitelman ja samalla kehittää käytölliset yksityisyydet, joka suunnitelman piti mahdollisuuksien rajoissa. Yhdellä silmänräpäyksellä oli pöyhkeilevän suuri uni Itämaitten valloittaminen. Seuraavalla silmänräpäyksellä hän luetteli miten paljo tarvittiin laivoja, satamia, muonavaroja ja joukkoja tämän haavekuvan toteuttamiseen. Hän tarttui kysymyksen ytimeen samalla päättävyydellä, kuin hän marssi suoraan vihollisen pääkaupunkia vastaan. Mies, jolla on runoilijan sielu ja käytännöllisen miehen verraton huomiokyky, on vaarallinen maailmalle.

Minä luulen, että hänellä oli tarkoituksena — sillä hän ei koskaan tehnyt mitään ilman tarkoitusta — antaa minulle tuntuva todistus kyvystään maan hallitsemisessa. Hän ehkä ajatteli, että minä vuorostani kertomalla toisille maanpakolaisille voin vaikuttaa heihin. Kaikessa tapauksessa hän minun antoi siinä seisoa kuuntelemassa, kun hän puhui koko suuren joukon kaikellaisia asioita. Mikään ei tuntunut olevan liian suurta eikä liian pientä tälle tavattomalle miehelle. Milloin hän antoi määräyksiä kahdentuhannen miehen talvimajoituksesta, milloin hän keskusteli Caulaincourtin kanssa taloudenhoidon supistamisesta ja miten olisi mahdollista tulla toimeen vähemmillä vaunuilla.

"Minä koetan olla säästäväinen kotona että voin esiintyä komeasti kylässä", sanoi hän. "Minä puolestani huomasin, että kun olin luutnanttina, tulin hyvin hyvästi toimeen 1,200 frangin vuosituloilla, eikä minulle olisi mitään kiusaa tulla toimeen samoilla ehdoilla. Tästä ylellisyydestä täytyy tulla loppu. Minä näen esimerkiksi teidän laskuistanne, että päivässä juodaan 155 kuppia kahvia, ja kun sokeri maksaa 4 frangia ja kahvi 5 frangia naula, niin tekee se 20 sousta kupille. Olisi parasta jakaa rahapalkinnoita kahvin asemesta. Tallilaskut ovat myöskin liian suuret. Nykyisten hintain mukaan pitäisi koettaa tulla toimeen 7—8 frangilla kutakin hevosta kohden tallissa, jossa on kaksi sataa hevosta. Minä en tahdo tietää mistään tuhlauksesta Tuilleroissa."

Sillä tavoin hän muutamassa minuutissa voi siirtyä miljaardein kysymyksestä sellaiseen asiaan, jossa oli kysymys penneistä ja valtakunnan hallitsemisesta tallin hoitoon. Silloin tällöin näin hänen

vilkaisevan minuun aivan kuin tarkastaakseen, mitä minä ajattelin kaikesta tästä, ja minä ihmettelin, miten minun arveluillani oli mitään merkitystä hänelle. Vaan nyt, kun minä ajattelen kuluneita aikoja, ja muistan miten minun liittymiseni häneen toi niin paljon muita nuoria aatelisia mukanaan, niin ymmärrän, että hän oli pitkäikäisempi kuin minä.

"No, herra de Laval", sanoi hän äkkiä, "te nyt olette nähnyt vähän minun tapojani. Oletteko valmis astumaan palvelukseeni?"

"Olen, sire", vastasin minä.

"Minä voin olla hyvin ankara isäntä, kun niikseen tulee", sanoi hän hymyillen. "Te olitte läsnä kun minä puhelin amiraali Bruixin kanssa. Meillä kaikilla on velvollisuutemme täytettävänä, ja kuri on yhtä tärkeä asia korkeimmille kuin alhaisemmillekin. Vaan minun vihani ei koskaan mene tätä kauemmaksi", hän pani kätensä kurkulleen. "Minä en anna vihan koskaan pimentää aivojani. Tohtori Corvisart voi kertoa, että minulla on hitain valtasuoni kaikista hänen hoidokkaistaan."

"Ja että te syötte nopeammin kuin kukaan, sire", sanoi muuan leveämuotoinen ja hyväntahtoisen näköinen mies, joka oli kuiskailut marski Berthierin kanssa.

"Aha, te veitikka, senkö kepposen nyt olette keksinyt? Tohtori ei voi minulle antaa anteeksi, kun minä sairaana ollessani hänelle sanoin, että minä tahdon mieluummin kuolla tautiin kuin lääkkeisiin. Jos minä syön liian kiireesti, niin se on valtion syy, joka ei anna minulle kuin muutamia minuuttia ruoka-aikaa. Minulle johtuu mieleen, että nyt lie jo päivällisen aika, Constant?"

"Te olette neljä tuntia myöhästynyt, sire."

"Toimittakaa sitten se heti."

"Heti, sire. Herra Isabey on tuolla ulkona nukkeineen."

"Aha, niitä meidän pitää heti nähdä. Tuo hänet sisään."

Sisään astui mies, joka nähtävästi oli juuri tullut pitkältä matkalta. Hänellä oli kainalossa suuri vasu.

"Siitä on kaksi päivää, kun minä lähetin teille sanan, herra Isabey."

"Kuriiri tuli eilen, ja siitä saakka minä olen ollut yhtä mittaa matkalla Pariisista."

"Onko teillä mallit mukanne?"

"On, sire."

"Asettakaa ne tuohon pöydälle."

Minä en alussa ymmärtänyt, mitä merkitsi, kun Isabey avasi vasunsa, joka oli täynnä noin jalan pituisia nukkeja mitä loistavimmissa silkistä ja sametista tehdyissä ja karpännahkoilla ja kultapitseillä reunustetuissa vaatteissa. Vaan nyt kun hän niistä otti yhden erikseen ja asetti pöydälle, niin minä huomasin, että keisari, tavallisella kiihkollaan yksityisseikkoihin ja voidakseen tarkastaa kaikkia hovissaan, oli antanut pukea nämät nuket, nähdäkseen millaisen vaikutuksen tekevät uudet puvut, jotka hän oli määrännyt korkeille ylimyksilleen suurissa juhlissa.

"Mikä tämä on?" kysyi hän muuatta naisnukkea, joka oli amaranttivärisessä jahtipuvussa ja valkoiset tyyhdöt.

"Siinä on puku keisarinnan jahtia varten, sire."

"Leningin röijyn pitäisi olla vähän pitempi", sanoi Napoleon, jolla oli vakaantuneet mielipiteet naisten puvusta. "Nuo kiroitut muodit näyttävät olevan ainoat valtakunnassani, joihin minulla ei ole valtaa. Räätilini Duchesve lyhentää hännystakkini helmuksia kolme tuumaa, eikä sitä voi estää koko Ranskan armeijalla ja laivastolla. Kuka tämä on?"

Hän otti muutaman hyvin korean nuken, jolla oli viheriä takki.

"Kuka tämä on?"

"Se on ylijahimestari, sire."

"Tässä olette siis, Berthier. Mitä arvelette uudesta puvustanne? Ja tämä punanen?"

"Se on suurkansleri."

"Entä tämä sinenpunertava?"

"Ylimmäinen kamariherra."

Keisarilla oli hauska kuin lapsella uusista leikkikaluista. Hän asetteli niitä pieniin ryhmiin pöydälle, nähdäkseen miltä näyttää kun ylimykset puhelevat keskenään. Sitten hän viskasi ne kaikki vasuun.

"Varsin hyvä", sanoi hän. "Te ja David olette suorittaneet asianne hyvin, Isabey. Te näytätte hovivaatettajille nämä mallit ja saatte kustannus-arvion. Mitä nyt, Constant?"

"Siellä on odottamassa muuan nainen, joka toivoo pääsevänsä teidän majesteetinne puheille. Sanonko hänelle, että hän saa tulla myöhemmin?"

"Nainen!" lausui keisari. "Se on jotakin tavatonta nähdä täällä leirillä viiksettömät kasvot. Kuka hän on? Mitä hän tahtoo?"

"Nimensä on neiti Sibylle Bernac".

"Mitä!" huudahti keisari. "Hän on varmaan vanhan Bernacin tytär, Grosboisista. Niin, herra de Laval, Bernachan on teidän enonne?"

Minä lienen punastunut myöntäissäni, sillä keisari arvasi minun ajatukseni.

"No niin, tosi on, että hänellä ei ole kaikkein arvokkaimpia tehtäviä, vaan hänestä on minulle paljon hyötyä. Enollannehan on, herra de Laval, maatila, jonka te olisitte saanut periä, eikö niin?"

"On, sire."

"Minä toivon, että te ette tule palvelukseeni sen vuoksi, että saisitte takaisin sen?"

"En sen vuoksi, sire, minä haluan raivata oman tieni."

"Minä en voi antaa sitä teille, herra de Laval, takaisin, sillä olot Ranskassa ovat järjestetyt niin huipulleen, että jos me rupeaisimme palauttamaan, niin siitä ei tulisi milloinkaan loppua. Minulla ei ole uskollisempia suosijia kuin ne, joilla on maatiloja, jotka eivät ole olleet heidän. Niin kauan kuin he minua palvelevat, saavat he ne pitää. Vaan mitä asiaa on tällä nuorella naisella? Antakaa hänen tulla sisään, Constant."

Seuraavassa silmänräpäyksessä tuotiin serkkuni Sibylle sisään. Hänen kasvonsa olivat kalpeat, vaan hänen mustissa silmissään oli tarmokas ilme.

"No neiti, mitä varten tulette tänne? Mitä teillä on toivottavaa?" kysyi keisari ankaralla äänellä.

"Minä tulen, sire, pyytämään teitä säästämään Lesagen henkeä ... hänen, joka vangittiin eilen syytettynä kavalluksesta. Hän on ylioppilas, sire, haaveilija, joka elää kaukana tästä maailmasta, ja jota kavalat ihmiset ovat käyttäneet aseenaan."

"Haaveilija!" sanoi keisari tuimasti. "Ne ovat kaikista vaarallisimpia! Ei, ei, neiti, pyyntönne on mahdoton. Minä olen ollut liian lempeä tässä suhteessa. Minua vastaan on tehty salaliittoja kahdelta suunnalta — bourbonein ja jakobinein puolelta. Cadoudalin ja Eughienin herttuan kuoltua ovat bourbonit pysyneet rauhallisina. Nyt pitää minun antaa toisillekin sama kuritus."

Minua hämmästytti nähdessäni, miten serkkuni rakasti tätä heikkoa miestä, vaikka se olikin luonnollinen seuraus omituisesta luonnonlaista, joka vetää vastakkaisia luonteita toisiinsa.

"Jumalan nimessä, sire! Te rakastatte äitiänne, ja sen rakkauden nimessä minä pyydän, säästää Lesage!" ja serkkuni melkein pyörreksissä kumartui keisarin jalkoihin. "Minä vastaan siitä, että hän ei koskaan teitä solvaa."

"Minä en salli, että naiset vaikuttavat minun valtiollisiin päätöksiini". sanoi keisari suuttuneena. "Minusta ei saa koskaan sanoa, että minä olisin vaipunut saman heikkouteen kuin Ludvig XIV. Minä en voi suostua pyyntöönne, neiti! Jakobinit ovat olleet vaarallisia viime aikoina, ja heille on näytettävä esimerkki."

"Vaan hän ei ole vaarallinen, sire."

"Hän on kuoleva muille varotukseksi."

"Armahtakaa häntä, ja minä vastaan, että hän ei koskaan enään sekaannu valtio-asioihin..."

"Teidän pyyntönne on mahdoton."

Constant ja minä nostimme hänet ylös.

"Se on oikein, herra de Laval", sanoi keisari. "Tästä keskustelusta ei ole mitään hyötyä. Viekää serkkunne täältä."

Vaan Sibylle oli uudelleen kääntynyt keisarin puoleen ja silmissä ilme, joka osotti, että hän ei vielä ollut menettänyt kaikkea toivoa.

"Sire, te sanotte, että on asetettava esimerkki", sanoi serkkuni.
"Teillähän on Toussac..."

"Niin, jos voisin saada Toussacin käsiini!"

"Hän on rajua, vaarallinen mies, jos on asetettava esimerkki, niin hän on sopivin."

"Niin olisikin, neiti. Onnettomuudeksi meillä on teidän rakastettunne hallussamme, vaan ei Toussac."

"Vaan jos minä hankin hänet teille."

"Jos sen teette, niin Lesage saa anteeksi."

Sibyllen silmät kääntyivät minuun rukoilevasti.

"Niin niin, herra de Laval seuraa teitä", sanoi keisari.

"Herra de Laval, teillä nyt on kunnia kuulua keisarilliseen hoviin. Menkää serkkunne kanssa, käyttäkää niitä keinoja, joita parhaaksi katsotte, ja antakaa tämän palveluksen olla ensimmäinen todistus innostanne."

KOLMASTOISTA LUKU.

Grosboisin kirjastossa.

"Teidän täytyy palata takaisin Grosboisiin, Sibylle", sanoin serkulleni tultuamme keisarin neuvotteluhuoneesta. "Tämä leiri ei ole sopiva olinpaikka naiselle."

"Minä en voi hengittää samaa ilmaa kuin isäni", sanoi hän kiihkeästi. "Minulla on ystävä Boulognessa ja minä olen hänen luonaan. Vaan elköö ajatelko minua, Louis, nyt on kysymyksessä Lucienin henki. Te kuulitte, mitä keisari sanoi."

"Kunpa voisimme saada Toussacin käsiimme..."

"Me voimme, me voimme — minä olen siitä vakuutettu, että me voimme. Kun te vain tahdotte minua auttaa..."

"Minä olen yhtä halukas saamaan hänet kiinni kuin tekin. Minulla omasta puolestani on vähän velkaa sille herralle. Vaan missä hän on?"

"Niin, missä hän on?" sanoi muuan ääni vieressämme, ja kun minä käännysin katsomaan, niin näin Savaryn mustat silmät. "Minun asianani, neiti Bernac, on pitää huoli keisarin turvallisuudesta, ja minä pidän tätä Toussacia vaarallisimpana miehenä Ranskassa. Minä mielelläni uhraisin vasemman käteni saadakseni kuristaa oikealla kurkusta. Siitä mitä kuulin keskustelustanne keisarin kanssa, syntyi minussa toivo, että te voisitte auttaa."

Hän epäili. Minä näin, että hänen naissydämensä vastusti ihmisen jättämistä gillotinille.

"Toussac tai Lesage", sanoi Savary.

"Niin, se on hänen ainoa pelastuksensa", sammalsi Sibylle. "Minä sanon, missä luulen Toussacin olevan. Hän on Punaisessa myllyssä Grosboisin takana. Minä näin Jeanne Portalin tulevan sieltä tänään, ja minä olen kuullut sanottavan, että hän on aina tiennyt Toussacin asiat."

Savary pudisti päätään.

"Me tutkimme tarkoin Punaisen myllyn viime yönä", sanoi hän.

"Hän oli ehkä kätkeytynyt suohon yön ajaksi ja meni myllyyn aamulla", arvelin minä.

"Niin, se on mahdollista."

"Minä olen varma, että hän on siellä", sanoi Sibylle. "Minä näin sen Jeanne Portalin silmistä,"

"Mikäli ymmärsin, oli keisarin tarkoitus, että te auttaisitte minua tässä, herra de Laval," sanoi Savary. "Te toivottavasti annatte minun järjestää yksityisseikat, kun sellaiset toimet kuuluvat minun toimintapiiriini. Meidän täytyy tarkoin ajatella, miten meidän on toimittava. Me tietysti voisimme saarta myllyn ratsuväellä."

"Päivällä", sanoi Sibylle, "näkee koko seudun Punasesta myllystä. Minä olen varma, että hän pitää tarkoin silmillä. Heti kun yksikään sotamies näkyisi, niin hän katoaisi."

"Ja heti kun tulee pimeä, niin hän menee rannikolle", sanoi Savary. "Meidän täytyy toimia varovasti, muuten hän pääsee meidän käsistämme. Minä uskon, että te neiti olette oikeassa, kun otaksutte, että hän kätkeytyisi, jos hän näkisi sotamiehiä, jos hän nimittäin on tuossa myllyssä. Ehkä pieni joukko päättäviä miehiä..."

"Minkä vuoksi emme voi itse mennä?" sanoin minä.

"Se minustakin on mukavinta. Keisari sellaista tekoa pitäisi suuressa arvossa, ja se olisi mainio asia teille alottaa työnne tällä tavoin. Onko teillä aseita, herra de Laval? Minä hankin teille pari pistolia ja hevosen".

"Silloin olen valmis lähtemään kanssanne heti."

"Vaan meidän pitää olla varmoja siitä, että onnistumme. Me emme pane ainoastaan omaa henkeämme vaaraan. Toussac on urhoollinen ja voimakkaimpia miehiä Ranskassa. Minä luulen, että jos meillä olisi yksi mies lisää..."

"Minulla oli seuralaisena leiriin muuan nuori upseeri. Hänen nimensä oli Gérard."

"Niin luutnantti Gérard. Me emme voi parempaa saada, ja hän oli mukanamme viime yönäkin. Siihen menee tuntikausi, ennen kuin saan kaikki valmiiksi. Viekkää serkkunne kaupunkiin ja yhtykää meihin oikeanpuolisen leirin itäisellä tiellä. Gérard saapuu sinne myös ja me lähdemme sitten retkellemme."

Laskeva aurinko oli utuisena ja punaisena lännessä, ja Ranskan rannikon valkoiset kalkkikukkulat olivat purppuraruskotuksessa, kun minä taas olin Boulognen leirin tiellä. Seuralaisiani ei näkynyt, vaan minä näin siellä muutaman kookkaan siniseen kiiltonappiseen takkiin puetun miehen, joka oli kuin yksinkertainen maanviljelijä, ja joka satuloi suurta mustaa hevosta, ulompana tiellä oli nuori tallirenkki, joka piteli kahta hevosta. Vasta kun olin näistä kahdesta hevosesta toisen tuntenut siksi, jolla minä aamulla ratsastin, niin tunsin hymyn tallirengin vilkkailla, kauniilla kasvoilla ja näin, että maanviljelijän leveäpartaisen hatun alle oli kätkeytynä Savaryn mustaverinen muoto.

"Te kelpaatte tuollaisenaan, herra de Laval", sanoi hän. "Tässä ratsupuvussa voitte olla mikä matkustaja hyvänsä, ja meidät otaksutaan maanviljelijäksi renkineen. Tässä on hevosenne. Pistoolit ovat laukussa, ja nyt meidän täytyy lähteä, muuten voi olla liian myöhäistä."

Minä olen ollut sangen monessa seikkailussa elämässäni, vaan kuitenkin muistan selvään tämän ratsastusretken. Meren toiselta puolen näin Englannin rannikon häämöttävän, ja minä muistin uinailevat kylät ja surisevat mehiläiset ja sunnuntaikellojen kuminan. Minä ajattelin Ashfordin pitkiä, valkoisia, korkeita rantoja, joilla oli punaisia tiilirakennuksia, ja sen ravintolat, joissa oli suuret heiluvat kyltit. Koko elämäni olin viettänyt näissä rauhaisissa seuduissa, ja nyt kaksi päivää siitä kuluttua, minä olen täällä ratsastamassa tulisella hevosella kaksi pistolia näkyvissä laukusta, ja oli minulla tehtävä, josta koko tulevaisuuteni voi riippua, Ranskan pelottavimman salaliittolaisen vangitseminen. Eipä sen vuoksi ihme, että kun muistelen monia vaarojani ja seikkailujani, tämä ratsuretki pitkin rehevää ruohikkoa rannikon hiekkasärkillä muistuu selvimmin mieleeni. Tässä maailmassa väsy seikkailuihin aivan niin kuin kaikkeen muuhunkin paitse kodin yksinkertaisiin iloihin, ja jotta oikein voi nauttia tuollaisista retkistä, täytyy niihin ryhtyä silloin kuin nuoruuden veri suhisee suonissa.

Kun olimme päässeet Boulognen yläkömaalta, niin kulki tiemme kamalaa suota pitkin, jossa olin harhaillut edellisenä iltana, ja sitten maallepäin yli tasankojen, joilla kasvoi sanajalkoja ja karhunmarjapensaita, kunnes vasemmalla kädellä näkyi Grosboisin tutut mustat tornit. Savaryn johdolla ratsastimme sitten oikealle viestävää tietä pitkin ja sitten muutaman kukkulan yli yhä taas myötämäkeä, ja nyt näimme vanhan myllyn kajastavan mustana iltataivasta vasten. Sen yläakunat

loistivat verenpunaisina laskevan auringon valossa. Oven edessä oli jyväkuorma, aisat maata vasten; hevonen oli jyrsimässä vähän matkaa siitä. Myllystä tuli muuan nainen, suojasi kädellä silmiään ja katseli ympärilleen.

"Kas, kas!" sanoi Savary. "Hän on varmaan siellä, sillä miten muuten oltaisiin noin valppaita? Ratsastakaamme tätä tietä kukkulan ympäri, niin ne eivät meitä näe ennen kuin olemme ihan oven edessä."

"Emmekö anna hevosten laukata?" sanoin minä.

"Tie on liian huonoa. Pisin tie on varmin. Niin kauan kuin olemme tiellä, he eivät meitä voi luulla kuin tavallisiksi matkailijoiksi."

Me siis annoimme hevosten juosta edelleen ja koetimme näyttää niin välinpitämättömiltä kuin suinkin, vaan kiihkeä huuto sai meidät äkkiä katsomaan taaksemme, ja siellä tien varressa muutamalla kummulla seisoivat naiset, jotka katseli meitä epäilevin ja hätäilevin katsein. Seuralaisten sotilaallinen ryhti herätti hänessä levottomuutta. Hän tempasi yhtäkkiä saalin hartioiltaan ja heilautti sitä hurjasti pänsä yli. Kiroten kannusti Savary hevostaan, suuntasi suoraan yli kummun myllyä kohden täyttää laukkaa ja me jälessä.

Olikin paras aika. Me olimme vielä muutamia satoja askeleita myllystä, kun muuan mies tuli ulos ja katseli joka puolelle. Heti suuresta parrasta, leveästä rinnasta ja pyöreistä hartioista tunsimme hänet Toussaciksi. Hän huomasi, että me saavuttaisimme hänet ennen kuin hän ehtisi sieltä mihinkään; hän syöksyi takaisin myllyyn ja pauskasi jyrysten oven kiinni jälkeensä.

"Akkunasta, Gérard, akkunasta!" huusi Savary.

Myllyn alakerrassa oli pieni neliskulmainen akkuna. Nuori upseeri oli silmänräpäyksessä satulasta maassa ja hyppäsi akkunasta niin kuin klowni sirkkuksessa hyppää vanteen läpi. Ja kului vain silmänräpäys niin hän avasi meille oven; hänen kasvoistaan ja käsistään juoksi veri.

"Hän on kiivennyt rappusia", sanoi hän.

"Silloin meillä ei ole mitään kiirettä, sillä hän ei pääse käsistämme", sanoi Savary laskeutuessamme hevosiltamme. "Te olette urhoollisesti valloittanut hänen linnoituksensa ensimmäisen vallituksen. Minä toivon, ettei teille ole kovin pahoin käynyt."

"Muutamia naarmuja, herra eversti, ei sen pahempaa."

"Pistoolit valmiina. Missä on mylläri?"

"Tässä minä olen", sanoi pieni tanakka, vahvajäntäreinen mies, joka tuli avonaiselle ovelle. "Mitä te tarkoitatte ryntäämällä tuolla tavoin minun myllyyni, mokomat roistot? Minä täällä kaikessa rauhassa olen lukemassa sanomalehteäni ja polttelemassa piippuani, niin kuin on tapani näin illoin, ja yhtäkkiä lentää akkunasta mies, niin että lasin sirpaleet pyryvät ympärilläni, avaa sitten oven seuralaisilleen. Minulla on ollut tarpeeksi vaivaa yhdestä vieraasta koko päivän enkä tahdo kolmea lisäksi."

"Talossanne on salaliittolainen Toussac."

"Toussac!" huudahti mylläri. "Ei suinkaan. Hänen nimensä on Maurice, ja hän on silkkikauppias."

"Häntä juuri haemme. Me tulemme keisarin nimessä."

Mylläri kuunteli suu auki.

"Minä en tiedä, mikä hän on, vaan hän tarjosi minulle rehellisen maksun, enkä minä häneltä ole kysellyt sen enempää. Eihän näihin aikoihin voi kysyä passia kaikilta matkailijoilta. Vaan tietysti ... jos se on valtion asioita, niin minun ei sovi niihin sekautua. Vaan hänen hyväkseen on sanottava, että hän on pysynyt hyvin tyyneenä siihen saakka, kun hän sai tuon kirjeen."

"Minkä kirjeen? Ajatelkaa tarkoin mitä puhutte, muuten oma pääne voi joutua sahanmuhavasuun."

"Sen toi tänne muuan nainen. Minä voin teille sanoa ainoastaan, mitä tiedän. Hän on siitä saakka puhellut yksikseen aivan kuin mielipuoli. Vereni ihan jähmettyi, kun kuulin hänen puhuvan. Hän vannoo murhaavansa jonkun. Minä olen hyvin hyvilläni, että te viette hänet."

"Nyt, hyvät herrat", sanoi Savary ja veti miekkansa tupesta, "meidän täytyy jättää hevosemme tähän. Tässä ei ole akkunaa neljäkymmentä jalkaa alempana, niin että hän ei voi päästä käsistämme. Katsokaa, että pistoolimme ovat kunnossa, niin meillä on mies pian kiinni."

Portaat olivat kapeat puiset kiertoportaat, jotka johtivat pieneen kamariin, minne valo pääsi seinässä olevan pienen aukon kautta.

Täällä oli olkivuode, joka osotti, että Toussac oli täällä viettänyt tämän päivän. Vaan nyt ei häntä näkynyt vilaukseltakaan, ja nähtävästi hän oli kiivennyt portaita, jotka johtivat ylemmäs. Me nousimme niitä, vaan eteemme tuli vahva puu-ovi.

"Antautukaa, Toussac!" huusi Savary. "Teillä ei ole toivoakaan päästä nyt pakoon."

Kuului käheä nauru oven takaa.

"Minäpä en olekaan sellainen mies, joka niin vain antaudun. Vaan minä teen teille ehdotuksen. Jos te nyt minut jätätte, niin minä kunniasanallani vakuutan, että huomenna tulen leiriin. Minulla on maksettavana pieni velka."

"Mahdotonta jättää teitä."

"Teiltä säästyisi siten varsin paljon vaivaa."

"Me emme voi suostua pyyntönne. Teidän täytyy antautua."

"Sitten teillä on paljon työtä."

"Elkää kerskuko, te ette voi päästä meistä. Painakaa hartionne ovea vasten ja työntäkää kaikki yhtä aikaa."

Avaimen reijästä kuului pistoolin laukaus ja luoti lensi välitsemme. Me heittäysimme ovea vastaan. Se oli paksu, vaan lahonut. Ryskyen se hajosi rynnistäessämme. Me syöksimme sisään aseet käsissä, vaan huone oli tyhjä.

"Mihin hiiteen se on mennyt?" huusi Savary ja katseli ympärilleen.

"Tämän huoneen yläpuolella ei ole mitään."

Huone oli pieni, nelikulmainen ja tyhjä, ainoastaan muutamia jyväsäkkejä oli siellä täällä. Takaseinässä oli avonainen akkuna ja sen luona oli vielä savuava pistoli. Me syöksyimme akkunaan ja kaikilta pääsi hämmästyksen huuto. Maahan oli niin pitkä matka, että kukaan ei olisi voinut päästä hengissä, vaan Toussac oli käyttänyt hyväkseen jyväkärriä, jotka olivat myllyn edessä. Putous kaikissa tapauksissa on ollut kauhea, ja kun me katselimme alas, niin hän makasi lähöttäen kuormalla. Vaan kun hän kuuli huutomme, niin pui hän meille uhkaavasti nyrkkiä, vyöryi alas kuormalta, hyppäsi Savaryn mustan hevosen selkään ja laukotti särkkien yli, niin että musta partansa leyhki tuulessa. Me lähetimme jälkeensä pistoolin luoteja, vaan hän meni menoaan.

Me syöksyimme alas ruskuvia kiertoportaita, ja avonaisesta ovesta ulos. Vikkelästi me jouduimmekin, vaan hän oli kuitenkin päässyt meistä hyvän matkaa edelle, ja kun pääsimme satulaan, niin näimme hänen laukottavan kaukana kummun viheriää rinnettä alas. Alkoi jo hämärtää ja hänen vasemmalla puolellaan oli suuri suo, jolla meidän olisi ollut hyvin vaikea häntä seurata. Hänellä oli hyvät toiveet päästä meistä, vaan hän ei kuitenkaan poikennut suunnasta, jonka hän oli ottanut, ratsasti vain poikki särkkien aina kauemmaksi merestä. Joka silmänräpäys pelkäsimme hänen lähtevän suolle, vaan hän laukotti vain suoraan ylämaata kohden. Mikä oli hänen tarkoituksensa? Hän ei hiljentänyt vauhtiaan eikä koskaan katsonut taakseen, vaan lensi suoraan eteenpäin aivan kuin hänellä olisi ollut määrätty päämaali.

Luutnantti Gérard ja minä olimme keveämmät kuin hän, ja hevosemme olivat yhtä hyvät kuin hänenkin, niin että me pian aloimme tavoittaa. Kun hän vain pysyisi näkyvässä, niin varmaan hänet tavoitamme, vaan aina oli vaara tarjona, että hän voi käyttää edukseen seutua, jonka hän hyvin tunsi ja kadota näkyvistämme. Aina kun ratsastimme alas kumpua, niin toiveeni hävisivät, vaan heräsivät uudelleen, kun mäen päälle päästyämme näimme hänen laukottavan edellämme.

Lopuksikin kävi niin kuin olin pelännyt. Me olimme hänestä enään ainoastaan pari sataa askelta, kun hän yhtäkkiä katosi. Hän oli laskeutunut muutaman mäen taakse, ja kun me tulimme mäen harjalle, niin emme nähneet häntä vilaukseltakaan.

"Tuossa on tie vasemmalle", sanoi Gérard, jonka kuuma gascognelainen veri oli ilmi liekissä. "Eteenpäin ystäväni, mennään tänne vasempaan!"

"Odottakaahan!" huusin minä, "tästä menee tienhaara oikealle, ja on luultavaa, että hän on sen valinnut."

"Ratsastakaa siis te sitä, minä ratsastan toista."

"Odottakaahan ... minä kuulen kavioiden kopsetta!"

"Oikein, tuolla on hänen hevosenensa".

Suuri musta hevonen, joka oli Savaryn, oli yhtäkkiä tullut laukkaa muutamasta karhunmarjapensaasta edessämme. Satula oli tyhjä.

"Hän on hakenut piilopaikan täällä pensaikossa," sanoin minä.

Gérard oli jo hypännyt hevoseltaan ja talutti sitä pensikon läpi. Minä seurasin hänen esimerkkiään, ja pian tulimme tielle, joka vei syvään kalkkimurrokseen.

"Häntä ei näy vilaukseltakaan", sanoi Gérard. "Hän on päässyt pakoon."

Vaan samassa minä ymmärsin kaikki. Hänen rajuun mielettömyyteensä, josta mylläri puhui meille, oli varmaan syynä, että hän oli saanut tietää, mitä oli tapahtunut eilen illalla. Hän oli luvannut antautua huomenna saadakseen kostaa enolleni. Ja nyt hän siinä tarkoituksessa oli ratsastanut suoraan kalkkimurrokselle. Tämä oli varmaan sama kalkkimurros, johon maanalainen käytävä päättyi. Kaksi kertaa jouduin hairaan, vaan kolmannella kerralla löysin kallion seinän, tunkeusin sen ja pensaitten väliin ja minä olin ahtaan aukon suulla, jota tässä pimeässä enään vaivoin näki. Sillä aikaa, kun näitä tutkimuksia teimme, oli Savary, joka kulki jalan, tavannut meidät. Nyt jätimme siis hevosemme kalkkimurrokseen, ja he seurasivat minua ahtaassa käytävässä, josta pääsimme sitten tilavampaan. Meillä ei ollut tulta, ja siellä oli pilkkaisen pimeä; minä kulin eteenpäin niin hyvin kuin taisin, ja kiiveten kivien yli, joita oli tiellämme. Käytävä minusta ei ollut tuntunut erittäin pitkältä, kun enoni kulki edelläni kynttilän kanssa, vaan nyt kun oli pimeä ja kun olimme epätietoisia ja jännityksissä, niin se tuntui ihan päättymättömältä, ja takanani kuulin Savaryn karkean äänen jyrisevän että montako peninkulmaa meidän vielä piti kulkea tätä myyränpolkua.

"Hiljaa!" kuiskasi Gérard. "Minä kuulen jonkun olevan edessämme."

Me seisoimme ja kuuntelimme henkeä pidättäen. Kaukana pimeässä kuulin oven narisevan saranoissaan.

"Eteenpäin!" huuti Savary innoissaan. "Se lurjus on täällä. Nyt me hänet saamme."

Vaan minua puolesta hyvin epäilytti. Minä muistin, että enoni edellisenä yönä oli avannut jollakin salaisella tavalla oven, joka johti linnaan. Ääni, jonka nyt juuri olimme kuulleet, osotti, että Toussac myöskin tiesi, miten ovi oli avattava. Vaan jos hän sulkee sen jälkeensä! Minä muistin, että ovi oli tavattoman vahva ja lujasti kiskotettu. Oli mahdollista, että me juuri viimeisessä hetkessä joudumme voittamattoman esteen eteen. Me kiiruhdimme eteen päin pimeässä, vaan yhtäkkiä pääsi minulta ilohuuto, kun etäällä näin himmeän valon, joka näkyi ainoastaan sen vuoksi, että ympärillämme oli niin pimeä. Ovi oli auki. Hurjassa kostonhimossaan Toussac ei ollut joutanut ajattelemaan ajajia, jotka olivat hänen kintereillään.

Ja nyt meidän ei enään tarvinnut kompuroida. Hurjaa vauhtia me kiiruhdimme portaita ylös, läpi toisen oven ja sitten Grosboisin linnan käytävään, jonka toisessa päässä vielä öljylamppu paloi. Kuului kauhea huuto — pelon ja tuskan kirkaisu.

"Hän murhaa hänet! Hän murhaa hänet!" huuti muuan palvelijatar, joka syöksyi käytävään. "Auttakaa, auttakaa, hän murhaa herra Bernacin!"

"Missä hän on?" kysyi Savary.

"Tuolla! Kirjastossa! Tuo ovi, jossa on viheriät kaihtimet!"

Taas kuului kauhea rääkyntä ja kuoleutui käheään korinaan. Kuului kova paukahdus aivan kuin jäsen murretaan poikki; minä tiesin hyvin, mitä tuo kamala ääni merkitsi. Me syöksimme huoneeseen, vaan karaistunut Savary ja reipas husaari peräysivät takaisin kauhistuneina näystä, joka meitä kohtasi.

Enoni oli ollut kirjoittamassa istuen selin oveen, kun hänen murhaajansa astui sisään. Hän oli luultavasti ensi kerran huutanut, kun hän silmäsi taaksensa ja näki karvaisen naaman niin lähellä; toisen huudon hän päästi arvatenkin, kun suuret kädet tarttuivat hänen päähänsä. Hän ei ollut noussut tuoiltaan — hän oli ehkä saanut halvauksen kauhusta — ja istui vielä selkä seinään päin. Vaan veret meidän poskiltamme poistuivat, nähdessämme, että hänen päänsä oli punottu taaksepäin, niin että hänen kauhistuksesta kouristuneet, purppuranpunaiset kasvonsa tuijottivat meihin hartioiden välistä. Unissani näen vielä usein nämä laihat kasvot, ja pullistuneet, harmajat silmät repeytyneinä auki ja suu ammoltaan. Hänen vieressään seisoivat Toussac riemuitsevan näköisenä, käsivarret ristissä rinnalla.

"Niin hyvät ystävät", sanoi hän, "te tulette liian myöhään. Minä olen maksanut velkani."

"Antautukaa!" huuti Savary.

"Ampukaa! Ampukaa!" vastasi hän ja löi rintaansa molemmin käsin. "Elkää luulko, että minä pelkään teidän halpasia luotejanne! Luuletteko saavanne minut elävänä? Sen uskon minä pian väännän teidän aivoistanne!"

Hän kohotti raskaan tuolin ja syöksyi hurjana meitä vastaan. Me ammuimme jokainen samalla kertaa, vaan mikään ei voinut estää tätä salaman iskuja. Veren tulvatessa haavoista hän löi tuolilla ympäriinsä hurjistuneena, vaan hänen silmämittansa petti onneksi, ja raju isku kohtasi pöytää, joka meni pirstaleiksi. Sitten hän nauraen kuin mielipuoli syöksyi Savaryn kimppuun, iski hänet lattiaan ja sai jo peukalonsa hänen leuvalleen, ennen kuin Gérard ja minä ehdimme saada hänen käsivarsistaan kiinni. Meitä oli kolme väkevää miestä, vaan hän oli yhtä voimakas kuin me kolme yhteensä, sillä monet kerrat hän kiskoutui irti ja me aina uudelleen tartuimme häneen kiinni. Vaan verenvuoto oli suuri. Joka silmänräpäys hänen voimansa heikkonivat. Viimeisen kerran hän ponnisti vielä jaloilleen, ja kaikki kolme riipuimme hänessä kiinni kuin koirat karhussa. Sitten hän kiljasi raivostuneena ja epätoivoissaan, niin että koko linna kaikui, hänen polvensa luhistuivat ja hän kaatui hengettömänä lattialle ja musta parta tuijotti pystyssä ilmaan. Me seisoiimme läähättäen hänen ympärillään, valmiina heittäytymään hänen kimpuunsa, jos hän osottaisi elonmerkkejä. Vaan hän pysyi liikkumatta, hän oli kuollut.

Savary seisoi kuolonkalpeana nojaten pöytään ja painaen kädellä kylkeensä. Nuo jättiläisvahvat käsivarret eivät turhaan olleet syleilleet häntä.

"Tuntuu aivan kuin karhu olisi minua pidellyt kypälissään", sanoi hän. "Niin nyt on vaarallisia ihmisiä yhtä vähempi Ranskassa, ja keisari on päässyt vapaaksi vaarallisesta vihollisestaan. Vaan urhoollinen mies hän kaikessa tapauksessa oli!"

"Siitä olisi kelpo sotilas tullut!" sanoi Gérard ajatuksiin vaipuneena. "Kelpo furiri Berchényyn husaareille. Hän lie ollut hullu, kun asetti tahtonsa keisaria vastaan, vaan totta on, että hän kuoli kunnialla!"

NELJÄSTOISTA LUKU.

Loppusana.

Tämä on kertomus tulostani kotia Grosboisiin, ensimmäisestä kohtauksestani keisarin kanssa, jonka palveluksessa elämäni parhaat vuodet ovat kuluneet, enoni Bernacin kuolemasta ja Toussacin lopusta — joka oli viimeinen kauhua herättävä jakobiini, joiden nimet sen ajan historia on säilyttänyt.

Naiset ovat olentoja, joita ei voi ymmärtää eikä arvata, sillä serkkuni Sibylle meni naimisiin hennon Lesagen kanssa, jonka hän oli pelastanut mestauslavalta, ja he viettivät elämänsä Pariisissa kirjallisissa ja taiteellisissa piireissä, jonne Lesage paraiten sopikin. Hänestä tuli kuuluisa maalari, jolla toimellaan hän hankki itselleen omaisuuden, ja olen kuullut, että hän omassa kodissaan oli hyvin kehittynyt ja innokas politikoitsija, vaan seurassa hän oli aina mykkä kuin ahven, sillä hän ei voinut koskaan unohuttaa pientä majaa suolla. Heillä ei ollut yhtään lasta, niin että Eugenie ja minä olemme nyt Grosboisin omistajia, ja kun me jo näemme lasten lapsia ympärillämme, niin on meillä syytä toivoa, että vanha linna on vielä monet polvet oleva de Lavalien omana.

Mitä keisariin tulee, niin on historia kertonut meille, miten hän tyytymättömänä, kun ei päässyt Kanavan herraksi ja uskaltamatta lähteä valloitusretkelle, kun voisi tulla saarretuksi selän takaa, luopui Boulognen leiristä. Olemme myöskin kuulleet, että hän juuri samalla armeijalla, joka oli tarkoitettu Englantiin, voitti Itävallan ja Venäjän samana vuonna ja Preussin seuraavana vuonna. Siitä päivästä alkain, kun tulin hänen palvelukseensa, siihen saakka, kun hän purjehti yli Atlantin palaamatta koskaan takaisin, olen minä ollut osallisena uskollisesti hänen kohtaloihinsa, yleten ja aleten hänen tähtensä mukana. Ja kuitenkin, kuin muistelen vanhaa isäntääni, on minun hyvin vaikea sanoa, oliko hän hyvin hyvä tai hyvin huono ihminen. Sen tiedän vain, että hän oli hyvin suuri, ja että ne asiat, joita hän käsitteli, olivat niin ikään suuria, niin että meidän on vaikea häntä arvostella tavallisen mittakaavan mukaan. Levätköön hän rauhassa suuressa punaisessa sarkofaagissaan Invalidikirkossa, sillä hän on työnsä tehnyt, ja mahtava käsi, joka muodosti Ranskan ja piirsi nykyisen Europan päärajat, on muuttunut tomuksi. Kohtalo käytti häntä aseenaan, ja kohtalo hänet kukisti, vaan vielä elää harmajatakkisen pienen miehen muisto ja vielä se vaikuttaa ihmisten ajatuksissa ja toimissa. Toiset ovat kirjoittaneet ylistääkseen häntä, toiset moittiakseen, vaan minä puolestani olen vain koettanut kuvata,

minkä vaikutuksen hän minuun teki niinä päivinä, kauan aikaa sitten, jolloin armeija oli Boulognessa ja minä tulin linnaani Grosboisiin.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ENONI: MUISTOJA NAPOLEONIN AJOILTA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus,

or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and

donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.